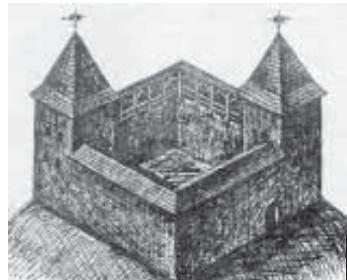

Лідскі

Летапісець

Народ, які не ведае
свайго мінулага,
не мае будучыні

Краязнаўчы, гістарычна-літаратурны часопіс
Выходзіць з 1997 года

№ 1 (41)

СТУДЗЕНЬ - САКАВІК

2008 г.

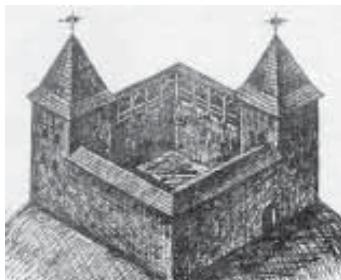
ПДЗЕ-685

Карусь Каганец, беларускі пісьменнік і грамадскі дзеяч, працаваў у Лідзе на будаўніцтве чыгункі. Напісаў тут першы беларускі буквар новага часу “Беларускі лемантар” (выдадзены ў 1906 г.)

Лідскі

Народ, які не ведае
свайго мінулага,
не мае будучыні

Леманісей

Краязнаўчы, гісторычна-літаратурны часопіс

Выходзіць з 1997 года

№ 1 (41)

СТУДЗЕНЬ - САКАВІК

2008 г.

УНУМАРЫ:

Стар. 2. Кроніка Ліды.

Стар. 6. Лідчына ў 2007 годзе.

Стар. 13. Лідскі гісторычны каляндар.
Лідскія юбіляры.

Стар. 19. Карусь Каганец.

Стар 23. Расстрэльныя лёсы беларусаў.

Стар. 25. Двойчы асірацельня.

Стар 33. Шклозавод "Нёман".

Стар. 57. Гісторыя партызанскага атрада
"Іскра".

Стар. 78. Інсітнае мастацтва.

Стар. 82. Алеся Жалкоўскі.

На першай старонцы выкладкі на ічыце фотакарціна
Ігара Пешахонава.

Мы просім ўсіх, хто мае цікавыя
матэрыялы па гісторыі Ліды і краю,
дасылаць іх на адрес:

Ліда-2, п/с 7, або перадаваць у рэдакцыю.

Пасведчанне аб
рэгістрацыі № 1342
ад 27.03.2007 г.

ЗАСНАВАЛЬНИК I
НАВУКОВЫ КАНСУЛЬТАНТ
Валеры Сліўкін,
старшы навуковы
супрацоўнік Лідскага
гісторычна-мастацкага
музея, кандыдат
геаграфічных навук

РЭДАКТАР
Станіслаў Суднік

АДРАС РЭДАКЦЫИ:

231293, Лідскі р-н,
в. Даліна
E-mail: naszaslowa@tut.by

Наклад 350 асобнікаў
11 друк. аркушаў

Часопіс размножаны на
абстяляванні рэдакцыі.
Замова № 12
Часопіс падпісаны да
друку 30. 03. 2008 г.

Падпісны індэкс 00257
Кошт падпіскі:
індывід. 3 мес.- 1740 руб.
індывід. 6 мес.- 3480 руб.
Кошт у розніцу: вольны

Аўтары цалкам
адказныя за гісторычную
дакладнасць сваіх
матэрыялаў

КРОНІКА ЛДЫ

(Здымкі Л. Лапшыной, С. Судніка)

У 2007 годзе футбольны клуб “Ліда” вярнуўся ў 1-ю лігу чэмпіяната Беларусі. Па выніках чэмпіянату ФК “Ліда” заняў 2-е месца.

Валеры Радзевіч

Святослав Яновіч

*Узнагароджанне футбалістаў ФК “Ліда”
ў Лідскім райвыканкаме*

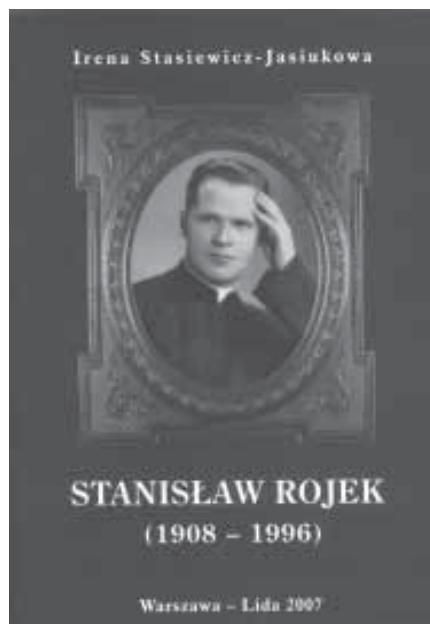
Спарцменам Лідчыны 2007 года прызнаны **Валеры Радзевіч**, які заваяваў бронзу на чэмпіянаце Еўропы па акадэмічным веславанні. Трэнерам 2007 года прызнаны **Святослав Яновіч**, першы трэнер В. Радзевіча.

У 2007 годзе Лідская цэнтральная раённая бібліятэка імя Янкі Купалы і Дзітвянская сельская бібліятэка ў серыі “Славутыя землякі” выдалі краязнаўчыя бібліядайджэсты “Ігнат Дамейка” і “Хрысціна Лялько”.

У 2007 годзе ў Лідзе выйшла кніга “**Dla wspólnego dobra**” прысвечаная 15-годдзю ГА “Таварыства польскай культуры на Лідчыне”. Укладальнік кнігі Аляксандар Колышка.

Кніга выдадзена на польскай мове.

У 2007 годзе выйшла кніга Ірэны Стасевіч-Ясюковай “**Станіслаў Роек (1908-1996)**”. Кніга прысвечана жыццю і душпастарскай дзейнасці пробашча Лідскага фарнага касцёла ксендза Станіслава Роека.

Кніга выдадзена на польскай і беларускай мовах.

У 2007 годзе Лідскі райвыканкам выдаў кнігу “**III-я региональная презентация-выставка “ЛИДА-РЕГИОН” в документах и материалах**”

Выступаюць “Шкляры”

20 снежня 2007 г. рашэннем калегії
Міністэрства культуры Рэспублікі
Беларусь народнаму вакальна-
інструментальному ансамблю
“Шкляры” Палаца культуры ААТ
“Шклозавод “Нёман” прысвоена
званне “Заслужаны аматарскі
калектыв Рэспублікі Беларусь”

За лепшую публікацыю ў часопісе
“Маладосць” у намінацыі “Проза” за 2007
год і плённую дзеянасць у развіцці
беларускай літаратуры і мастацтва
лідскі пісьменнік Алесь Хітрун
узнагароджаны ганаровай граматай
Рэдакцыйна-выдавецкай установы
“Літаратура і Мастацтва”

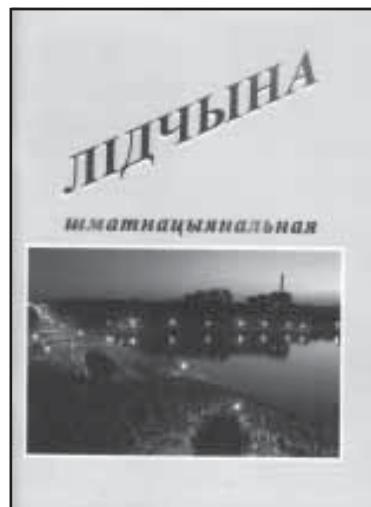

*Самая эфектыўная навучальная ўстанова горада -
гімназія № 1*

У студзені 2008 года прызёрамі абласных
прадметных алімпіяды сталі 58 лідзян.
Трэці год падрад Лідскі раён па гэтаму
паказчыку лепшы ў вобласці.

Лепшыя школы:
гімназія № 1 - 25 прызвых месцаў;
СШ № 16 - 9 прызвых месцаў;
ліцэй № 1 - 4 прызвыя месцы;
СШ № 11 - 4 прызвыя месцы.

У пачатку 2008 года Лідскі райвыканкам
выдаў праспект
“Лідчына шматнацыянальная”

«W-Z Orchestra» Змітра Вайцюшкевіча выступае ў Страсбургу

10–13 сакавіка ў Страсбургу ў рамках чарговай сесіі Еўрапарламента прайшлі мерапрыемствы ў гонар 90-годдзя абавязчэння Беларускай Народнай Рэспублікі пад назовам «Беларускі тыдзень».

Праграма ўключала паказ фільма рэжысёра Юр'я Хашчавацкага «Плошча», выставы мастакоў Алеся Марацкіна і Рыгора Сітніцы, фатографаў Ігара Крашэўскага і Адама Тухлінскага, выступ гурта «W-Z Orkestra»
Змітра Вайцюшкевіча (родам з г. Бярозаўкі Лідскага раёна).

У сакавіку 2008 г. у фінале раённанага этапу 5-га абласнога конкурсу “Галасы гісторыі” 1-е месца заняла Дакудаўская СШ,
2-е -- СШ № 4,
3-е -- СШ № 1.

Каманда Дакудаўскай СШ

Лідчына ў 2007 годзе

Выступ старшыні Лідскага райвыканкаму А.П. Худыка на ўрачыстым сходзе 29.02.2008 г. па падвядзенні вынікаў працы Лідскага раёна за 2007 г.

Паважаныя ўдзельнікі сходу!
Дарагія ветэраны працы!

Сёння мы традыцыйна, падвядзём вынікі працы за год, адзначым узнагародамі працу лепшых калектываў і працаўнікоў раёна, а таксама азначым шляхі далейшага развіцця.

Лідчына мае высокі эканамічны і духоўны патэнцыял, і найпершая наша задача складаецца ў тым, каб, умацаваўшы яго, выкарыстаць нашы дасягненні на карысць жыхароў раёна.

За апошнія 4 гады дасягнута адпаведная стабільнасць працы рэальнага сектара эканомікі і сацыяльнай сферы. Вынік зробленага - рост прамысловай вытворчасці ў 1,6 раза, экспарту - у 2 разы. У эканоміку раёна інвеставана каля 740 мільярдаў рублёў.

Ажыццяўіць усе планы магчыма толькі пры ўмове стабільнай працы рэальнага сектара эканомікі, таму нашы галоўныя стратэгічныя прыярытэты ляжаць у эканамічнай плоскасці.

Мы сур'ёзна працуем над павышэннем канкуренційнасці галін эканомікі на аснове тэхналагічнага пераўзбраення вытворчасці, укараняем навукаёмістыя рэсурсазберагальныя тэхналогіі.

Выконваючы Дырэктыву № 3 Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А.Р. Лукашэнкі "Эканомія і ашчаднасць - галоўныя фактары эканамічнай бяспекі", выканкам працаўаў над скарачэннем затратнага механизму. Гэтай працай мы зімаліся ўжо не адзін год, і паказчык па энергазахаванні ў нас штогод складаў: 2005 г. - (-17,8%), 2006 г. - (-23,0%), 2007 г. - (-17,0%).

У адпаведнасці з даручэннем Прэм'ер-міністра Рэспублікі Беларусь Сідорскага С.С. у 2007 годзе Лідскаму раёну прысвоены статус дэманстрацыйнай зоны высокай энергэфектыўнасці. Прынятая сур'ёзныя арганізацыйныя меры па эканоміі і рацыональным выкарыстанні паліўна-энергетычных рэсурсаў.

У 2007 годзе спажыванне раёнам энерганосьбітаў скарацілася на 6,8% або амаль на 30 тыс. тон умоўнага паліва ў параўнанні з 2006 годам. Эканомія 5,0 млрд. рублёў, што складае паўмесячны аб'ём

спажывання раёнам энергарэсурсаў.

На працягу трох гадоў раён тройчы наведваў Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь А.Р. Лукашэнка па такіх значных пытаннях як выкананне Программы адраджэння сяла, сельгасмашынабудаванне, работы горадаўтваральных прадпрыемстваў, устаноў аховы здароўя. Дзякуючы гэтаму ў раёне рэалізаваныя шматлікія праекты.

Распрацавана праграма сацыяльна-еканамічнага развіцця горада Бярозаўка, мерапрыемствы якой уключаныя ў дзяржаўную комплексную праграму развіцця рэгіёнаў, малых і сярэдніх гарадскіх населішчаў на 2007-2010 гады.

Пры садзейнічанні аблвыканкаму і асабістах губернатара Ўладзіміра Ягоравіча падпісаны Ўказы Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь "Аб мерах дзяржаўнай падтрымкі Адкрытага акцыянернага таварыства "Шклозавод "Нёман". Адпаведныя дзяржаўныя прэферэнцыі атрымлівалі і іншыя прадпрыемствы.

Уесь комплекс мер дазволіў з шасці даведзеных прамысловай галіне паказчыкаў на 2007 год выкананы пяць. Дагушчана абгрунтаванае перавышэнне імпарту.

Выраблена прадукцыя ў фактычных цэнах на суму 979 млрд. рублёў. Тэмп росту ў супастаўных цэнах - 110,7% пры прагнозе 110,5%. Атрымана 88,4 млрд. рублёў прыбылку ад рэалізацыі прадукцыі, чысты прыбыл склаў 43,8 млрд. рублёў, рэнтабельнасць рэалізаванай прадукцыі - 10,2%. Выкананае заданне па росце заработка платы.

З 38 прадпрыемстваў 32, або 84,2% перавысілі

ўзровень мінулага года.

Паказычкі выкананы за кошт:

- росту прадукцыйнасці працы на 11% пры захаванні колькасці працоўных у прамысловым комплексе;
- павелічэння загрузкі вытворчых магутнасцяў на 6%;
- засваення новых відаў прадукцыі, якія дасягнулі 20% у аб'ёмах вытворчасці;
- паніжэння на 5% спажывання паліўна-энергетичных рэсурсаў. Энергаёмістасць прамысловай прадукцыі скарацілася на 14,4%.

Сертыфікавана 81% усёй вырабленай прадукцыі, што на 11% вышэй за сярэднеблесны ўзровень.

Па стане на 1 студзеня бягучага года 22 прадпрыемствы раёна сертыфікавалі сваю прадукцыю на адпаведнасць міжнародным і єўрапейскім стандартам.

Летась сталі лаўрэатамі Прэміі Ўраду Рэспублікі Беларусь за дасягненні ў вобласці якасці “Мінойтаўскі рамонтны завод” (дырэктар Дзікеўч Антон Паўлавіч), “Лідахлебапрадукт” (дырэктор Яськоў Валянцін Іванавіч), сумеснае прадпрыемства “Бел-Пласт Інтэрнэшнл” (дырэктор Вялікін Анатоль Леанідавіч).

Уганараваны прэміяй Гарадзенскага аблвыканкаму за дасягненні ў вобласці якасці “Мінойтаўскі рамонтны завод” (дырэктар Дзікеўч Антон Паўлавіч). Аб якасці плугаў, якія выпускаюцца прадпрыемствам, гавораць таксама і іншыя ўзнагароды, атрыманыя ў 2007 годзе: дыплом на выставе “Аграпрям-2007” у г. Варонежы, дыплом і медаль за распрацоўку і ўкараненне новых узору тэхнікі і аbstалявання на Міжнароднай спецыялізаванай выставе “Белагра-2007”, залаты медаль за ўкараненне ў сельскагаспадарчую вытворчасць плуга паўнавеснага на выставе-дэманстрацыі “Дзень Расійскага поля”.

Летась прамысловымі арганізацыямі выраблена новай прадукцыі на суму 192 млрд. рублёў.

Прыкметна праца па засваенні і вытворчасці новых відаў прадукцыі “Лідсельмаша”, заводаў “Ізатрон”, “Каскада”, “Лідабудматэрэялаў”.

За два гады працы на пасадзе генеральнага дырэктара “Лідсельмаша” Юры Эдуардавіч Вашкевіч здолеў вызначыць дакладны кірунак развіцця калектыву. Засвоена вытворчасць зернесушыльных комплексаў, касілак дыскавых па сусветных тэхналогіях, машын для працы ў лясной і камунальной гаспадарках. У канцы бягучага года “Лідсельмаш” плануе запусціць “ завод у заводзе” па выпуску радыятараў. Гэтая прадукцыя можа прынесці прадпрыемству дадаткова 41 мільярд рублёў у год.

Актыўна працуецца нашы прадпрыемствы на знешнім рынку. У 2006 годзе ўпершыню была перавышана 100 мільённая мяжа па экспарце ў далінавым выразе. Ужо ў 2007 годзе сума знешнегандлёвага абароту дасягнула 287 млн. даліраў або 132,4%. Атрымана дадатнае знешнегандлёвае сальда - 3,7 млн. даліраў. Экспартавана прадукцыі на суму 145,5 млн. даліраў або 123,7% да ўзроўню 2006 года. Перавыканана прагнознае заданне на 9,2 адсотковых пунктаў.

Пастаўкі тавараў у краіны далёкага замежжа

ўзраслі на 25,3%, у краіны СНД - на 23,2%, у тым ліку ў Расію на 14,6%.

Нарасцілі аб'ём экспарту: “Лакафарба”, малочна-кансервавы камбінат, шклозавод “Нёман”, “Белтэкс-Оптык”, ліцейна-механічны завод. Расце ўдзельная вага ў экспарце раёна “Лідсельмаша” і “Лідаграпраммаша”.

Пацвярджаюць свой экспартны патэнцыял прадпрыемствы, удзельнічаючы ў рэспубліканскіх і міжнародных выставах.

“Лідсельмаш”, “Мінойтаўскі рэмзавод” атрымалі дыпломы за ўкараненне новых тэхналогій і якасць прадукцыі на выставе “Залатая восень” у Маскве.

“Лідахлебапрадукт” - дыплом на прафесійным конкурсе “Брэнд года”.

“Лакафарба” - лаўрэат конкурсу “Лепшыя тавары Рэспублікі Беларусь на рынку Расійскай Федэрацыі”.

Прадукцыя мясакамбіната прызнаная лепшай на выставах “Высокія тэхналогіі, інавацыі, інвестыцыі” у Санкт-Пецярбурзе і “Беларуская якасць” у Маскве.

Шклозавод “Нёман” узнагароджаны прызам міжнароднай канвенцыі па якасці ў Маскве.

Сухое малако і вяршкі малочна-кансервавага камбіната адзначаны залатымі і срэбнымі медалямі на выставах у Санкт-Пецярбурзе і Маскве.

Прадукцыя “Лідскае піва” атрымала залаты медаль на выставах “Белэспа”, “Сочы-2007”.

“Бел-Пласт Інтэрнэшнл” з’яўляецца пераможцам рэспубліканскіх і міжнародных выстаў “Лепшы экспарцёр года”, “Лепшыя тавары Рэспублікі Беларусь”, “Лепшыя тавары Рэспублікі Беларусь на рынку Расійскай Федэрацыі”, “Лепшы прадпрымальнік года”, “Залаты арэх”, “Расупакоўка” і “Бытхімэспа” у Маскве, “Інтэрбытхім”, “Свет упакоўкі”.

Комплексны стэнд “Прамысловы комплекс Лідскага рэгіёна” экспанаваўся на выставах у Латвіі (Рыга), у Азербайджане (Баку), у Літве (Вільні).

Штогод у раёне праводзіцца выставы “Ліда-рэгіён”. У 2007 годзе ў ёй прынялі ўдзел больш за 60 арганізацый раёна розных форм уласнасці. Наведалі выставу прадстаўнікі калія 20-ці краін. Праведзены міжнародны эканамічны форум на тэму “Устойлівае эканамічнае развіццё асобных тэрыторый: новыя магчымасці для бізнэсу і інвестыцый”.

У прамысловасці раёна вядзецца актыўнае тэхнічнае пераўбраенне. Сума інвестыцый у галіну за 2004-2007 гады склала больш за 110,0 млн. дол. ЗША і ўзрасла амаль у 4 разы. Аб'ём інвестыцый у 2007 годзе склаў 115,1 млрд. рублёў і павялічыўся ў 2,0 разы ў параўнанні з 2006 годам.

У адпаведнасці з дзяржаўнымі праграмамі праводзіцца рэканструкцыя і мадэрнізацыя вытворчасці шклозавода “Нёман”. Рэалізуюцца праекты па тэхнічным пераўбраенні на “Лакафарбе”, малочна-кансервавым камбінаце, абутковай фабрыцы, мясакамбінаце, доследным заводзе “Нёман”.

На “Лідабудматэрэялах” у 2007 годзе наладжана вытворчасць драўняных паліўных гранул (пелетаў), з адыхаду дрэваапрацоўчай вытворчасці.

Працягваюць тэхпераўбраенне “Лідскае піва”,

“Лідахлебапрадукт” і іншыя.

У раёне не першы год вядзеца праца па стварэнні новых і мадэрнізацыі дзейных вытворчасцяў на аснове ўкаранення інавацыйных тэхналогій. У гэтым пытанні мы актыўна супрацоўнічаем з Акадэміяй Навук. У розныя дзяржаўныя праграмы інавацыйнага развіцця Рэспублікі Беларусь на 2007-2010 гады ўключаныя малочна-кансервавы камбінат, заводы “Оптык” і “Ізатрон”, ліцейна-механічны завод, “Лакафарба”.

Мінулы год адзначаны шэрагам зрухаў у рашэнні проблем занятасці насельніцтва.

Створаныя новыя працоўныя месцы, аказвалася фінансавая дапамога ў выглядзе субсідый для арганізацыі прадпрымальніцкай дзейнасці.

Узровень беспрацоўя скараціўся з 1,42% да 1,23%.

У раёне развіваюцца прадпрыемствы з замежным капіталам.

У 2007 годзе на абутковай фабрыцы пачаў працаўца філіял вядомага літоўскага прадпрыемства па пашыву адзення для спорту і адпачынку “Аўдзімас”. Арганізавана вытворчасць па пашыву жаночай вопраткі “Канчанін і К”, адкрыта літоўскае прадпрыемства “Берыматэкс”, замежнае прыватнае вытворчае ўнітарнае прадпрыемства “Лідскі керамзітавы завод”. Беларуска-літоўскае прадпрыемства “Хелія” арганізавала вытворчасць па перапрацоўцы драўніны, паспяхова працуе беларуска-літоўскае прадпрыемства “Фудпак”.

Важным статэгічным кірункам застаецца развіццё аграрнамысловага комплексу і сацыяльнае адраджэнне сяла ў рамках Дзяржаўнай праграмы, разлічанай на 2005-2010 гады.

За 2007 год 13-цю сельскагаспадарчымі арганізацыямі раёна, у якіх працуе больш за 4 тысячи чалавек, выраблена валавой прадукцыі на суму больш за 71 мільярд рублёў, тэмп росту да 2006 года склаў 106,2%. Вытворчасць прадукцыі раслінаводства павялічылася на 13,4%, прадукцыі жывёлагадоўлі на 2,1%.

Наибольшы рост валавой прадукцыі атрыманы сельгаспрадпрыемствамі: “Крупаўскае”, “Лідскі”, “Пескаўцы”.

Асаблівая ўвага надаецца ўмацаванию і развіццю вытворчага патэнцыялу аграрнамысловага комплексу. Інвеставана ў сельскагаспадарчыя прадпрыемствы 24 мільярды рублёў.

У галіны жывёлагадоўлі вядзеца стварэнне малочных ферм новага пакалення.

У 2007 годзе валавая вытворчасць малака па раёне склала больш за сорак пяць тысяч тон. Ад адной каровы надоена звыш 4 тысяч кг малака, што на 59 кг больш чым у 2006 годзе.

Слоў падзялі загадчыкі і жывёлагадоўлі заслугоўваюць загадчыкі і жывёлагадоўлі малочна-таварных ферм: “Філіпкі” сельгаспрадпрыемства “Бердаўка-агра”, загадчыца Дагаева Таццяна Мікалаеўна, дзе надоена ад 1 каровы 5593 кг малака, што на 592 кг больш, чым у леташні перыяд. Ферма “Крыніцы” эксперыментальная базы “Ніва” -

5755 кг, - загадчык Мікутайці Станіслаў Мар’янівіч. Ферма “Паперня” СКК “Світанак-Мыто” - 5072 кг, загадчыца Палейчык Яніна Аляксандраўна. Ферма “Новае стагоддзе” сельгаспрадпрыемства “Мажэйкава” - 7321 кг, загадчыца Сяргеева Святлана Іванаўна.

Сёння хачу адзначыць лепшых даярак: Горбаль Алену Феліксавну - ферма “Мігуны”, якая надаіла 6140 кг малака ад адной каровы, Баравік Яніну Браніславаўну - ферма “Янцавічы” Лідскай птушкафабрыкі - 5846 кг, Будзевіч Яніну Антонаўну і Хартановіч Святлану Іванаўну - ферма “Роўбы” Мажэйкава - 5444 кг.

Высокія паказчыкі дасягнуты на фермах па дагадоўванні і адкорму буйной рагатай жывёлы: на ферме “Тарнова” сельгаспрадпрыемства “Мажэйкава”, сярэднесутачная прывага на дагадоўванні маладняку склала 800 грамаў - загадчыца Буйко Марыя Станіславаўна. На ферме “Мыто” сельгаспрадпрыемства “Світанак-Мыто” - 744 грамы - загадчыца Рачко Таіса Іванаўна. Ферма “Гуды” сельгаспрадпрыемства “Лідскі” - сярэднесутачная прывага 646 грамаў, загадчык Багдан Франц Адамавіч.

Раёнам надаецца ўвага вытворчасці збожжа. Збожжавыя і зернебабовыя здымалі каля 23,5 тысяч гектараў або 55 адсоткаў у структуры ворыва. Пад ураджай 2008 года пашыраны пасяўныя плошчы азімых пшаніцы і трывікалі, як больш стабільных па ўраджайнасці.

Усе збожжавыя і зернебабовыя культуры пасяянія насеяннем раёніраваных перспектыўных гатункаў, у тым ліку насеяння вышэйшых і першай рэпрадукцыі высейна каля 60 %.

Забяспечылі выкананне дзяржаўнай замовы па збожжы 5 гаспадарак: “Крупаўскае”, “Лідскі”, “Світанак-Мыто”, “Пескаўцы”, “Ніва”.

Усе сельскагаспадарчыя арганізацыі рэнтабельныя, узраслі іх грашовыя прыбылкі. Атрымана 5,7 мільярдаў рублЁў чыстага прыбылку. Гэтаму спрыяла дзяржаўная падтрымка і прыманыя меры па тэхнічным пераабсталяванні і мадэрнізацыі.

Набыта 60 адзінак сельскагаспадарчай тэхнікі.

Паводле Дзяржаўнай праграмы адраджэння і развіцця вёскі на 2005-2010 гады, у раёне пабудавана 75 кватэр. Выкананы работы па ўладкаванні аграгарадкоў: Дворышча, Ёдкі, Лайкоўшчына, Ганчары на суму 18,5 мільярдаў рублЁў.

Аптымізуеца сацыяльная інфраструктура на вёскі. У трох населеных пунктах установы адкукацыі рэарганізаваныя ў вучэбна-педагагічныя комплексы “дзіцячы сад - сярэдняя школа”, дзіцячы сад у вёскі Голдаве рэарганізаваны ў сямейны дзіцячы сад. Для падвозу вучняў у сельскай мясцовасці маецца 12 аўтобусаў, у тым ліку 4 набыта ў 2007 годзе.

У аграгарадках Лідчыны 4 фельчарска-акушэрскія пункты пераабсталяваны і прыведзены ў адпаведнасць з санітарна-тэхнічнымі і супрацьпажарнымі нормамі.

Кампютарызавана 8 сельскіх бібліятэк. Адчыненыя новыя класы акардэона, баяна ў аграгарадку Дворышча.

Новы статус культурна-адпачынкавага цэнтра атрымаў Мінойтаўскі цэнтральны Дом культуры, бібліятэка-цэнтр сямейнага вольнага часу - Ваверская сельская бібліятэка.

У аграгарадках створана 5 сацыяльных пунктаў абслугоўвання насельніцтва. 15 дамоў сацыяльных паслуг адчынена ў маланаселеных і аддаленых вёсках, куды па графіку ажыццяўляеца выезд адміслю́щаў для аказання дапамогі грамадзянам, якія жывуць у нястачы, і сем'ям.

Выконваюча работы па будаўніцтве і рэканструкцыі аб'ектаў фізічнай культуры і спорту. У 2007 годзе адбылася спартакіяды сярод сельскіх жыхароў па 10 відах спорту. У ёй прынялі ўдзел 12 каманд.

Жыхары раёна годнацэнтруюць высілкі ўлады, якая імкнеца наблізіць якасць жыцця сельскага насельніцтва да гарадскіх умоў.

За 2007 год у раёне на аб'ектах вытворчага і невытворчага прызначэння асвоена 290 млрд. рублëў, што ў паўтара разы больш, чым летась.

Забеспячэнне насельніцтва жыллём у 2007 годзе заставалася адным з ключавых прыярытэтаў сацыяльна-эканамічнага развіцця краіны.

У 2007 году пабудавана 354 кватэры агульным пляцам 56390 м². Уведзеныя 4 жыллёва-будаўнічыя кааператывы і сацыяльны дом.

Аб'ём інвестыцый у будаўнічы комплекс склаў каля 70 млрд. рублëў. Тэмп росту 139%. Прадпрыемствамі на абнаўленне асноўных фондаў выкарыстанае больш за 6 мільярдаў рублëў.

Аб'ём падрадных прац, выкананых уласнымі сіламі будаўнічымі арганізацыямі, склаў 132,2 млрд. рублëў, гэта 122% у супастаўных коштах да 2006 года. Уведзеныя ў эксплуатацыю 2 аб'екта вытворчага прызначэння на "Ліпласце" і "Лакафарбе". Высокія тэмпы будаўніцтва робяць прафесію будаўніка асабліва запатрабаванай. І хоць падрыхтоўку такіх адміслю́щаў пачалі і наш каледж, а таксама ліцэй, арганізацыі маюць вострую патрэбнасць у дасведчаных кваліфікованых кадрах.

Сярод тых, каго ўшаноўваюць сёння, дарожна-будаўнічае кіраванне №24 дырэктар Шырокі Генрых Эдвардавіч, Іваноўскі Віктар Рышардавіч - мулляр Будкомплекса, Глінскі Вячаслаў Яўгенавіч - прараб Белсантэхмантажа, Перавера Ўладзімір Іванавіч - кіроўца аўтамабіля дарожна-будаўнічай калоны №72 і многія-многія іншыя.

Жыллёва-камунальная служба ў 2007 году спрацавала бясстратна. План па прыбытках перавыкананы і склаў 131,5% да ўзору 2006 года. Атрымана прыбытку ад рэалізацыі прадукцыі, работ, паслуг на суму 2,9 млрд. рублëў. Рэнтабельнасць склала 5,8%. Ажыццёўлена добраўпарадкаванне тэрыторый на суму каля мільярда рублëў. У жыллёва-камунальнай гаспадарцы працуе нямана людзей, якія з усёй адказнасцю ставяцца да сваёй працы, робячы наша жыццё ўтульней і камфортней. Сярод тых, хто прысутнічае ў гэтай зале: Звярко Алена Фабіянаўна, начальнік цэха санітарнай

ачысткі дарожна-эксплуатацыйнай вытворчасці, Янцэвіч Часлаў Станіслававіч, слесар-рамонтнік вадаправодна-каналізацыйнай гаспадаркі, Бажэнаў Вячаслаў Сяргеевіч, начальнік аддзела бягучага і капітальнага рамонту жылфонду, Грос Віктар Віктаравіч, машыніст-кранаўшчык вытворчасці камунальных кацельняў і цеплавых сетак.

Вамі і выслікамі вашых калегаў раён падтрымлівае імідж чыстага і дагледжанага рэгіёна. Дзякую вам за гэта.

Нямана зроблена калектывамі раённых вузлоў электрычнай і паштовай сувязі. Забяспечваючы сацыяльныя стандарты ў гэтай сферы.

Вытворчая дзейнасць працоўных калектываў напроста звязаная з працай транспартнікаў. Рэнтабельнасць у галіны вырасла з 7,5% да 11,5%.

Грузавымі транспартнымі арганізацыямі перавезена 525,4 тысяч тон грузаў.

Забяспечана выкананне задання па перавозцы пасажыраў транспартам агульнага карыстання аўтапаркам №2. За год перавезена больш за 29 млн пасажыраў або 101% да мінулага году. На гарадскіх маршрутах працуе 40 аўтобусаў у суткі. За 2007 год набыта 11 новых пасажырскіх аўтобусаў.

Карыстаючыя попытам у насельніцтва і экспрэсныя маршруты, якія абслугоўваюцца перавозчыкамі недзяржаўнай формы ўласнасці. Працуе 10 гарадскіх, 11 прыгарадных і 3 міжгародных маршруты.

Усе цэнтральныя сядзібы гаспадарак і цэнтры сельскіх Саветаў ахоплены пасажырскім транспартам з абавязковым выкананнем рэйсаў аўтобусаў не меней 4 дзён у тыдзень і па 2 абарачэнні ў дзень.

Паспяхова працеваў 4 калектывы чыгуначнага транспарту.

Дзякуючы своечасоваму і якаснаму правядзенню ўсіх відаў рамонтных работ, Лідская дыстанцыя каляі забяспечвае бяспеку руху цягнікоў.

У 2007 годзе лакаматывына дэпо (начальнік Альшэўскі Сяргей Аляксандравіч) стала Лаўрэатам прэміі Гарадзенскага абласнога выканайчага камітэта за дасягненне высокіх вынікаў у забеспячэнні якасці выраблянай прадукцыі і ўкараненні высоказфектуўных метадаў кіравання якасцю.

Пры ўсёй важнасці і выключнай неабходнасці кожнай галіны эканомікі, гандаль займае адмісловасце месца. Яна вызначае стан эканамічнага жыцця грамадства.

У раёне працуе 521 крама, 154 аб'екты грамадскага харчавання, 4 гандлёвыя цэнтры, 7 рынкаў.

Аб'ём рознічнага таварызвароту праз усе каналы рэалізацыі за 2007 год у фактычных цэнах склаў 515,2 млрд. рублëў, тэмп росту 113,4% пры прагнозе на год 110,0%. Удзельная вага рэалізацыі тавараў айчыннай вытворчасці ў агульным аб'ёме таварызвароту займае 84,6%.

За 2007 год праведзена 62 выставы-продажы, 9 кірмашоў, 8 распродажаў тавараў па паніжаных цэнах,

Стар. 12

дзе прададзена тавараў на суму звыш 850 млн. рублёў.

На развіццё матэрыяльна-тэхнічнай базы прадпрыемствамі гандлю і грамадскага харчавання раёна накіравана каля 8 млрд. рублёў.

202 суб'екты гаспадарання і 184 індывідуальныя прадпрымальнікі аказаюць бытавыя паслугі насельніцтву раёна. За 2007 год аказана бытавых паслуг на 18,7 млрд. рублёў, тэмп росту ў супастаўных коштах склаў 130%.

За 2007 год у раёне праз усе каналы рэалізацыі аказана платных паслуг на суму 96,2 млрд. рублёў, тэмп росту 108,0% пры даведзеным заданні 106,0%.

Па выніках працы галін эканомікі раёна атрымана 64,3 млрд. рублёў чыстага прыбылку, што на 16,2 працэнта больш, чым у 2006 годзе. Хачу зауважыць, што за 4 гады чисты прыбыл павялічыўся ў 39 раз. У выніку неаднаразова ўдакладняўся бюджет раёна. У 2005 г. - на 6,8 млрд. рублёў, у 2006 г.- на 7,1 млрд. рублёў, у 2007 г.- на 13,8 млрд. рублёў.

Гэтыя сродкі накіроўваюцца ў тым ліку і на аказанне адраснай сацыяльнай дапамогі, ахову мачярынства і дзяцінства, адукацыю, фізкультуру і спорт, жыллёвае будаўніцтва.

Аказаная матэрыяльная дапамога амаль 3,5 тысячам пенсіянераў на суму каля 160 млн. рублёў.

Асобным кірункам сацыяльнай палітыкі выступае адукацыя, як важны фактар рашэння шэрагу задач сацыяльна-еканамічнага развіцця рэспублікі.

У 2007 годзе паширэла сетка дашкольных устаноў. Зараз у раёне налічаецца 6 вучэбна-педагагічных комплексаў, 3 дашкольныя цэнтры развіцця дзіцяці, 7 санаторных дашкольных устаноў, 2 адміністратыўныя дзіцячыя ўстановы.

У 2007 годзе 82% навучэнцаў былі ахопленыя рознымі відамі дыферэнцыяванага навучання. Адкрыта 39 гімназічных і ліцэйскіх, 206 профільных класаў.

Паступілі ў ВНУ 51% выпускнікоў (у 2006 годзе - 47%).

Важным паказчикам якасці адукацыі з'яўляюцца перамогі нашых школьнікаў на алімпіядах. 19 прызовых месцаў на рэспубліканскіх і 61 - на абласных занялі дзеці раёна. У 2007 годзе выпускнік гімназіі №1 горада Ліды, Шапавалаў Станіслаў, заваяваў бронзавы медаль на міжнароднай алімпіядзе па матэматыцы.

Наш раён трэці год запар утрымлівае першынство па гэтай пазіцыі ў вобласці.

2007 год быў абвешчаны Годам дзіцяці, што паслужыла падставай для прыняцця дадатковых мер па абароне інтэрсаў і заkonных правоў дзіцей, іх гарманічнага развіцця. Пачаў працу ў новым будынку “Цэнтр творчасці дзіцей і юнацтва”.

Дзякуючы супаднай працы ўсіх структурных падраздзяленняў раёна, на 37% паніжана злачыннасць сярод непаўнагадовых.

У раёне створаныя ўмовы для духоўнага і культурнага ўдасканалення моладзі. Сёння маладыя лідзяне могуць не толькі гарлавацца і развівацца фізічна, але і прымнажаць свой інтэлектуальны патэнцыял.

Лідскі Летапісец № 1 (41)

У 2007 годзе развівалася спецыялізаваная медыцынская дапамога. Адзін з галоўных прыярытэтаў аховы здароўя - ахова здароўя маці і дзіцяці. У горадзе ўведзены ў эксплуатацыю акушэрскі корпус. За год прынята каля 2 тысяч родаў.

Жыхары раёна ўдзячныя загадчыку хірургічнага аддзялення раённай лякарні Гушча Валеруло Іванавічу, лекару-тэрапеўту Кашко Ірыне Паўлаўне, лекару станцыі хуткай дапамогі Мацюкевічу Вячаславу Іванавічу, загадчыку медычнай амбулаторыі Кароткаму Віктару Віктаравічу за прафесійную медыцынскую дапамогу.

Радуюць поспехі наших спартоўцаў, якія занялі прызы вымпелы на першынстве свету і чэмпіянаце Еўропы па акадэмічным веславанні і па гарадошнаму спорту. Праводзілася праца па прыцягненні вучнёўскай моладзі, працаўнікоў і чальцоў іх сем'яў да рэгулярных заняткаў фізічнай культуры і спорту. Праведзена 97 спартова-масавых мерапрыемстваў.

Вялікую ролю ў захаванні і прымнажэнні традыцый беларускага народа іграе сфера культуры.

Творчыя калектывы мастацкай самадзейнасці раёна сталі лаўрэатамі і дыпламантамі рэспубліканскіх і міжнародных фэстаў. За творчы рост, майстэрства і прафесіяналізм вакальна-інструментальны ансабль “Шкляры” (кіраўнік Андрэй Барыла) уганараваны званнем “Заслужаны аматарскі калектыв Рэспублікі Беларусь”.

“За творчыя дасягненні ў сферы культуры і мастацтваў” у намінацыі “рэжысёр года” за актыўную творчую дзейнасць і высокі ўзровень правядзення культурна-масавых мерапрыемстваў дырэктару раённага дома культуры Тур Ірыне Эдуардаўне прысуджана прэмія імя А. І. Дубко Гарадзенскага абласнога выканаўчага камітэта.

Дзякуючы прынятym мерам па прафілактыцы злачынстваў і правапарушэнняў, Лідскі раённы аддзел унутраных спраў знізу ўзровень злачыннасці на тэрыторыі раёна і раскрыў практычна ўсё злачынства, якія маюць грамадскі рэзананс.

Супрацоўнікі Лідскага раённага аддзела па надзвычайных сітуацыях не дапусцілі буйных аварый тэхнагеннага характару, якія маглі бы парушыць функцыянуванне аб'ектаў эканомікі і ўмовы працы населеніцтва. З 136 аддзелаў рэспублікі, Лідскі аддзел МНС заняў 24 месцы.

Па выніках года 2006 штурмавая авіяцыяная база прызнаная лепшай сярод вайсковых частак і ўзнагароджаная пераходзячым вымпелам Вайсковай рады Вайскова-Паветраных Сілаў і войскаў Супрацьпаветранай абароны.

Першасная арганізацыя грамадскага аб'яднання Беларускага рэспубліканскага саюза моладзі 206 штурмавой авіяцыйнай базы прызнана лепшай ва ўзброеных Сілах Рэспублікі Беларусь і ўзнагароджана

пераходзячым вымпелам.

Лідскі памежны атрад працуе пад дэвізам: “Дзяржаўная мяжа павінна быць зручнай для закона-напаслухмяных грамадзян і непераадольнай для тых, хто спрабуе перасекчы яе з парушэннем усталяваных заканадаўствам правілаў”.

Прафесіяналізм журналістаў “Лідскай газеты” адзначаны перамогамі на абласных і рэспубліканскіх конкурсах у 2007 годзе. Першую прэмію і дыплом першай ступені ўручыў Міністр абароны Рэспублікі Беларусь генерал-палкоўнік Леанід Мальцаў “Лідскай газеце” за асвятленне пытанняў развіцця Ўзброеных Сіл Беларусі.

На трэцім рэспубліканскім конкурсе “Тэлевяршыня” адмысловы прыз журы “За творчы і прафесійны рост” прысуджаны Лідскаму тэлерадыёаб'яднанню.

Поспехі раёна абумоўлены высокакваліфікованым корпусам кіраўнікоў і адмыслоўцаў, здольных на сучасным узроўні вырашаць любыя паставленыя задачы.

Адпаведны ўклад у працу калектываў уносяць намеснікі кіраўнікоў па ідэалагічнай працы, старшыні прафсаюзных камітэтаў, іншых грамадскіх арганізацый.

Але галоўнай дзейнай асобай усіх вытворчых новаўвядзенніў і ідэалагічных працэсаў з’яўляюцца кіраўнікі прадпрыемстваў і арганізацый. Як прыклад бачання перспектывы развіцця прадпрыемства і пісьменных падыходаў у фармаванні сістэмы ідэалагічнай працы ў калектыве - дырэктар шклозавода “Нёман” Ігар Міхайлавіч Бацян. Найважная задача - гэта ідэалагічнае забеспечэнне праграм сацыяльна-эканамічнага развіцця. Таму вялікая ўвага надаецца інфармаванню кожнага працаўніка прадпрыемства аб працы кіраўнічага апарата, стварэнне ўмоў для прафесійнага росту, узмацненне матываваныі да прадукцыйнай працы кожнага чальца калектыву.

Паважаны ўдзельнікі сходу!

Даведзеныя прагнозныя заданні на 2008 год досьць напруженыя і, каб іх выкананы, неабходна прыкладзі максімум высілкаў і забяспечыць эфектыўную працу.

Укараненне энерга- і рэурсзберагальных тэхналогій, паніжэнне выдаткаў - наша стратэгія. Досьць сказаць, што на гэтыя мерапрыемствы будзе выдаткована больш за 23,0 млрд. рублёў. Гадавы эканамічны эффект складзе 27,1 тыс. тон умоўнага паліва або 8,2 млрд. рублёў.

У эканоміку раёна мяркуеца інвеставаныя калія 320 мільярдаў рублёў. Гэта тэхнічнае пераабсталіванне рэальнага сектара эканомікі, будаўніцтва жылля, добраўпарадкаванне тэрыторый.

Прырост прамысловай вытворчасці ў 2008 годзе будзе ажыццяўляцца за лік падвышэння эфектыўнасці вытворчасці: укараненне энерга-і рэурсзберагальных тэхналогій, паніжэнне выдаткаў, ліквідацыі стратнасці, падвышэння рэнтабельнасці і канкурэнтаздольнасці прадукцыі.

Кіраванню сельскай гаспадаркі і харчавання, кіраўнікам сельскагаспадарчых прадпрыемстваў варты змяніць стаўленне да арганізацыі працы, павысіць дысцыпліну, навучыцца супастаўляць прыбылкі ад рэалізацыі прадукцыі з выдаткамі на яе вытворчасць.

Працаўцаў над павышэннем урадлівасці палёў і культуры земляробства. Як бачна, пагодныя ўмовы адноўлявавія для ўсіх, а вынік - розны. Значыць, справа не толькі ў надвор’і.

Вытворчасць збожжа па-ранейшаму застаецца прырыгэтным, і павелічэнне яе аб’ёмаў можна дасягнуць за лік падвышэння прадуктыўнасці кожнага гектара. Сёлета нам неабходна атрымаць не меней за 32 цэнтнеры збожжа з гектара шляхам укаранення інтэнсіўных тэхналогій і новых гатункаў, выключаючы страты пры жніве. Захаваць і палепшиць урадлівасць глебаў за лік эфектыўнага выкарыстання арганічных і мінеральных угнаенняў, вапнавых матэрываў.

Што датычыцца жывёлагадоўчай галіны, то сёлета патрабуеца яе забяспечыць збалансаванымі па працы ёне кармамі ўласнай вытворчасці. Пасяўныя плошчы кукурузы ў 2008 годзе будуть павялічаны да 6,5 тысяч гектараў.

Неабходна выконваць тэхналогію ўтрымання і пе-равысіць дасягнутыя паказчыкі па прывагах і надоях. Актывізаць працу па тэхнічным пераабсталіванні, мадэрнізацыі, рэканструкцыі жывёлагадоўчых фермаў, абаўленні машынна-трактарнага парку, уладкованні аграгарадкоў Тарнова, Крупава, Гуды.

У 2007 годзе будаўнічай галіной не забяспечана заданне па ўводзе жылля. Ёсьць аб’екты ёны і суб’екты ёны прычыны: несвоечасовасць падачы праектна-каштарыснай дакументацыі, дэфіцит кваліфікованых рабочых-будаўнікоў, нерытмічнасць паставак будматэрываў.

У 2008 годзе ў будаўнічым комплексе прадугледжваецца выкарыстанне інвестицый на жыллёвае будаўніцтва, абаўленне парку будаўнічых машын, ліквідацыя звышнарматыўнага незавершанага будаўніцтва. У раёне прадугледжваецца ўвесці ў эксплуатацыю 59 тысяч квадратных метраў жылля, у тым ліку 65 кватэр у сельскай мясцовасці.

Выкананыя планавыя паказчыкі будаўнічай галіны магчыма пры ўмове суладнай працы ўсіх удзельнікаў будаўнічага працэсу: заказчыкаў, падрядчыкаў, праектных арганізацый. У перспектыве - выпрацоўваць стратэгію выканання з 2011 года паставленай Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь А.Р. Лукашэнкам задачы - уводзіць 1 метр кв. жылля ў разліку на 1 жыхара рэгіёна.

Напружаная праграма па добраўпарадкаванні маеца быць у сувязі з святкаваннем юбілею горада - 685 гадоў з дня заснавання. Плануеца значныя аб’ёмы работ па рамонце фасадаў адміністрацыйных будынкаў і жылых дамоў, рэканструкцыя вуліц і колцавых развязак.

Пачаліся работы па будаўніцтве ў Лідзе лёдавага палаца. Неабходна завяршыць рэканструкцыю гарадскога стадыёна, праццаўца пытанне вырабу праектна-каштарыснай дакumentацыі на будаўніцтва ў Лідзе ўніверсальнага спартовага комплексу, куды

ўвайшлі б лёгкаатлетычны манеж, зала для гульнявых відаў спорту і зала цяжкай атлетыкі. А ў горадзе Бярозаўцы - басейн.

У 2008 годзе неабходна паляпшаць культуру абслугоўвання пакупнікоў, правесці перавод крам на метад самаабслугоўвання, замену гандлёва-тэхнолагічнага абсталявання.

Пры актыўным уладкаванні сельскіх агульнаадукацыйных школ патрабуюць капітальнага рамонту вядомая ва ўсёй рэспубліцы сваімі дасягненнімі гімназія і ліцэй, гісторыя існавання якога налічае больш за сто гадоў.

З улікам меркавання ў і пажадання жыхароў раёна неабходна наладжваць сваю працу ў сферы паслуг, асабліва ў ахове здароўя, культуры, спорце.

У 2008 годзе прыярытэтнай задачай аховы здароўя раёна з'яўляецца забеспечэнне кваліфікованай, даступнай і якаснай медыцынскай дапамогі насельніцтву. Плануецца адкрыць аддзяленне паталогіі сасудаў галаўнога мозгу, правесці рэканструкцыю тэрапеўтычнага корпуса Бярозаўскай гарлякарні, выкананы рамонт фасада раённай паліклінікі.

У шырокай пропагандзе здаровага ладу жыцця насельніцтва запатрабуецца актыўны ўдзел працоўных калектываў і грамадскіх аўтарытэтных арганізацій.

Трэба больш актыўна вырашаны пытанні абсталявання спартовых будынкаў па месцы жыхарства, набыцця спартінвентару.

Дзяржавай многае робіцца для таго, каб грамадзянам нашай краіны жылося камфортна і шчасліва. Аднак для чалавека самае галоўнае - гэтае здароўе. Таму 2008 год аўбешчаны ў Рэспубліцы Беларусь Годам здароўя. Дужая сям'я, здаровыя дзецы і бацькі - гэта здаровая нацыя і квітнеючая краіна.

Стварэнню неабходных умоў для далейшага фармавання ў грамадстве здаровага ладу жыцця будзе спрыяць раашэнне асноўных задач сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь у 2008 годзе, якія вызначаныя ў зацверджаных Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь Аляксандрам Рыгоравічам Лукашэнка найважных параметрах прагнозу сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь на 2008 год, Асноўных кірунках грашова-кредытнай палітыкі Рэспублікі Беларусь на 2008 год і дзяржбюджэце на 2008 год.

Як падкрэсліў Кіраўнік дзяржавы, 2008 год - ключавы ў рэалізацыі пяцігадовай праграмы сацыяльна-эканамічнага развіцця краіны.

Праца кожнага на сваім працоўным месцы павінна быць накіравана на безумоўнае выкананне задання ў 2008 года, што патрабуе дысцыпліны, найжорсткага рэжыму эканоміі і высокай адказнасці кадраў на ўсіх узроўнях кіравання. Ад гэтага залежыць, як будзе жыць мы самі, як будзе развівацца наша прадпрыемства, якім стане дабрабыт народа і нашай Айчыны.

Жадаю ўсім вам паспяхова справіцца ў 2008 годзе з усімі паставленымі задачамі.

Здароўя вам, шчасця, дабрабыту.

Лідскі раён у 2007 г.

У пачатку 2008 года выйшаў паўнаколерны буклет, які ў папулярнай форме прэзентуе Лідскі раён на стану на 2007 год.

“Лідскі раён - адзін з самых буйных на Беларусі. На плошчы 157 тысяч гектараў у 276 населеных пунктах живе больш за 135 тысяч чалавек, у тым ліку ў горадзе Лідзе - больш за 95 тысяч, у горадзе Бярозаўцы - каля 12 тысяч, а ў сельскай мясцовасці - амаль 28 тысяч чалавек.

Шматвектарнасць прамысловага сектара, рознапланавыя магчымасці будаўнічага комплексу, спецыялізацыя сельскагаспадарчай вытворчасці надаюць эканоміцы раёна самадастатковасць і поспех у працэсах інтэграцыі, субканрактациі, пасоўванні на рынкі іншых дзяржаў. Больш за 30 адсоткаў аўтому выраблянай у раёне прадукцыі рэализуецца за межамі Беларусі. На працягу шэрагу гадоў захоўваецца дадатным знешнегандлёвае сальда.

Зручнае геаграфічнае размяшчэнне, развітая транспартная сетка, наяўнасць прафесійных кадраў спрыяюць пашырэнню сферы вытворчасці і прадпрымальніцтва, актыўнаму прыцягненню інвестыцый.

Існая інфраструктура, яе развіццё і аптымізацыя робяць раён камфортным для жыцця.

Раён унікальны па шматлікіх пазіціях. Маеца больш за 100 устаноў адукацыі і 70 устаноў культуры. Самая буйная - Лідскі каледж - філіял Гарадзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Я. Купалы, дзе наўчуваецца каля 3 тысяч студэнтаў. Таксама ёсць 2 прафесійна - тэхнічных ліцэі і 3 вучэльні, у тым ліку музычная вучэльня.

Лідчына - гэта раён з шматвяковай гісторыяй, устойнымі традыцыямі і культурай. Захаваліся 12 помнікаў гісторыі, культуры і архітэктуры. Наш гонар - Лідскі замак XIV стагоддзя.

Лідскі край багаты на маліяўнічыя куткі прыроды. Біялагічны заказнік рэспубліканскага значэння “Дакудаўскі”, гідралагічны заказнік “Бярэзіна”, парк “Гарні”, рэкі і азёры, санаторый “Вясёлка”, сядзібы агратурызму ствараюць спрыяльныя ўмовы для адпачынку.”

Кроніка

лідскі гістарычны каляндар айкумены студзень - сакавік

1508 год, 2 лютага. Князь Міхайл Глінскі падняў рокаш супраць Вялікага князя літоўскага, рускага і жамойцкага Жыгімонта. Ракашанам удалося захапіць Гародню, спроба ўзяць Вільню была адбітая. Глінскія ад'ехалі ў Москву.

1588 год, 28 студзеня. Кароль і Вялікі князь Жыгімонт III Ваза зацвердзіў Трэці Статут ВКЛ.

Трэці Статут ВКЛ.

Статут ВКЛ 1588 г. ствараўся амаль 20 гадоў, абмяркоўваўся на павятовых сойміках і агульных соймах. У аснову законаў былі пакладзены хрысціянскія прынцыпы. Статут аб'яўляў ВКЛ самастойнай дзяржавай са сваім Вялікім князем, Радай і Соймам. У адрозненне ад Першага і Другога Статутаў прызнаваў смяротнае пакаранне за забойства простага чалавека; абаранляўся права жанчыны, ад крымінальнай адказнасці вызваляліся 16-гадовыя і псеўдичныя хворыя. Прапаведаваўся прынцып верацярпімасці. Природа падлягала дзяржавай ахове.

Статут ВКЛ 1588 г. атрымаў шырокую єўрапейскую вядомасць. Ён быў перафармованы на польскую, німецкую, лацінскую, французскую мовы, выкарystоўваўся ў Маскоўскай Русі пры падрыхтоўцы Саборнага ўладзення 1649 г., у судах Эстоніі і Латвіі.

Дзеянічаў чвэрць тысячагодзя да 1840 г.

Зацвердзіў Статут 1588 г. польскі кароль Жыгімонт III Ваза. Ён жа праз два гады падпісаў прывілей на магдэбургскае права для Ліды.

Зацверджэнне Статута ВКЛ Жыгімонту Вазай - баявік найвышэйшай пробы.

12 снежня 1586 г. у Гародні памёр кароль Стэфан Баторы. 30 ліпеня 1587 г. пачаўся элекцыйны сойм. Былі выстаўленыя трох кандыдатуры. Рускі цар Хведар Іванавіч - сын Івана Грознага, Гедзімінавіч у восьмым пакаленні, унук ліцьвінкі Алены Глінскай; Максіміліян - аўстрыйскі эрцгерцаг і Жыгімонт Ваза - сын Кацярыны Ягелонкі і шведскага караля Вазы. Пасля доўгага і разлютаванага абмеркавання кандыдатур выбарнікі падзяліліся на два варожыя лагеры. Прымас Кароны Кранкоўскі 17 жніўня абвясciў, што выбар маскоўскай і аўстрыйскай кандыдатур немагчымы. 19 жніўня ў лагеры Замойскага вылучылі шведа. Прымас пацвердзіў выбар. 21 жніўня ліцьвіны апратэставалі элекцыю і дэмантрыраваў пакінулі сойм. 22 жніўня ў лагеры Збароўскіх каралём абвясciлі Максіміліана. Стала відавочным, што без крыві не абыйтвеца. Ліцьвінская дэлегацыя адбыла ў Вільню, пакінуўшы ў Кракаве канцлера Яна Глябовіча і падканцлера Льва Сапегу.

Леў Сапега, падканцлер ВКЛ на час прыняція Статута ВКЛ.

Партрэт выкананы пасля 1621 г.
Мастак Вільгельм Хондзій.

Статут ВКЛ, 1588 г

Канцлер Асташей Валовіч, які разам з Львом Сапегам распрацоўваў Статут.

Замойскага. Войскі прыхільнікаў Жыгімонта Вазы перамаглі і ўзялі ў палон Максіміліяна.

25-26 студзеня ліцвінская эстафета на конях нясеца прац усю Польшчу з весткай аб перамозе Замойскага. 27 студзеня Глябовіч і Сапега атрымліваюць вестку аб перамозе прыхільнікаў Жыгімонта Вазы. У іх распараджэнні 36 гадзін. Яны аб'яўляюць ультыматум. Калі Жыгімонт і каранацыйны сойм не прымаюць умоў ліцвінаў, яны пакідаюць сойм. Жыгімонт, які яшчэ не ведае пра перамогу сваіх войскаў, згаджасеца на ўмовы ліцвінаў: прызнае перамір'е з Масковіяй, абяцае перадаць палову Лівоніі ВКЛ і без вывучэння і аблеркавання 28 студзеня падпісае Статут. У гэтых жа дзень ліцвінская пасольства прыносіць клятву Жыгімонту Вазе як Вялікаму князю літоўскаму. Увечар палякі атрымліваюць вестку аб перамозе пад Бычына ... Але справа зроблена - Статут зацверджаны каралём.

У той жа год Статут быў выдадзены. Павалілася ўся, створаная палякамі, сістэма дзяржаўнага паглынання ВКЛ, прынятая ў 1569 г. у Любліне.

1658 год, 2 лютага. Павятовы соймік у Мыто ўстанавіў надзвычайны парадак вядзення спраў па крымінальных злачынствах.

1708 год, 15 студзеня. Пётр I прыбыў у Здзенцыёлы (Дзенцел, Здзецеле, Дзятлава), тут на зімовых кватэрэах размясціліся галоўныя сілы рускага войска, якімі камандаваў Меншыкаў.

1708 год, люты. Шведскія войскі па дарозе на Смаргонь у чарговы раз разрабавалі Лідчыну паднепасрэдным кіраўніцтвам шведскага караля Карла XII.

1708 год, 20 студзеня. Пётр I у Жалудку, праездам на Гародню.

1838 год, 7 студзеня. У Лідзе праведзеныя выбары кагальных, рабіна, дэпутатаў кватэрнай камісіі, навукоўца, старасты і скарbnіка. У спісах кандыдатаў згадваюцца Беніямінавіч, Беркавіч, Борухавіч, Вінаград, Епштэйн, Зорухавіч, Ілютавіч, Калмановіч, Камянецкая, Каплун, Кажэўнік, Левінта, Ліпшыц, Мееравіч, Мейлхавіч, Маўчацкі, Мураванскі, Ноткавіч, Падольскі, Пупко, Радунскі, Файншрайбер, Файнштэйбер. Пры выбарах кагальных старшинаў больш за ўсіх галасоў атрымалі: Абрам Ізраэлавіч Маўчацкі (63 белыя шары, 26 чорных) і Хаім-Груна Ноткавіч Пупко (62/27). Рабінам вылучылі Мэйлера (Элімеліх) Гіршавіча Камянецкага, дэпутатам кватэрнай камісіі - Гірша Еліашавіча Падольскага, навукоўцам - Абрама Беркавіча Каплуна, старастам - Юдэля Шмуйлавіча Камянецкага, скарbnікам - Герша Шлёмавіча Файнштэйбера (*НГАБ* у г. Гародні. Фонд 2, воліс 3, арк.12-13).

1848 год, 29 студзеня. З'явіўся рамачны штэмпель з надпісам "ЛІДА", захаваўся на лістах Лідскага дабрачыннага Самсона Брэна ў прыходскія цэрквы.

1888 год, 1 студзеня. Млын на р. Лідзе, які належала саборнай царкве, перададзеная па кантракце ў 12-гадовае арэнданне трymанне мешчаніну мястэчка Шчучын габрэю Гіршу Палячку з штогадовой платай у 500 рублёў.

1898 год, 1 студзеня. 185-ты рэзервовы Лідскі полк названы 172-гім пя-хотным Лідскім палком.

1908 год, канец сту-дзеня. Аднавіла працу Віленская група РСДРП якая распаўсюджвала свой уплыў на Ашмянскі, Лідскі, Вілейскі і Дзісенскі паветы Беларусі. ("Сацыял-дэмакрат" № 39, сакавік 1909 г.)

1918 год, 16 лютага. Літоўская Тарыба выступіла з заявой аб аднаўленні дзяржаўнасці Літвы (абвясціла незалежнасць). Нацыянальнае свята незалежнасці. Лідскі павет уключчайся ў склад Літвы.

1918 год, 1 сакавіка. Лідскі пяхотны полк расфармаваны па расшэнні Савецкага ўраду.

3 сакавіка. Складзена Берасцейская мірная дамова Савецкай Расіі з Нямеччынай, Аўстра-Вугоршчынай, Балгарыяй і Турцыяй. Па дамове Ўкраіна і Фінляндый

172-гі Лідскі пяхотны полк на пляцы (Ліда, Паўночны гарадок)

Імператар Нямеччыны кайзер Вільгельм II у Лідзе (дата пакуль не вызначана)

прызнаваліся самастойнымі дзяржавамі. Ад Расіі адлучаліся Літва, Курляндыя, Ліфляндыя, Эстляндыя і частка Беларусі па лініі Двінск-Свянцяны-Ліда-Пружаны-Бярэсце.

1918 г. 23 сакавіка. Імператар Нямеччыны Вільгельм II (германскі кайзер) признаў незалежнасць Літвы, абяцаў ёй абарону і дапамогу.

1928 год. Арганізаваны клуб “Барацьба”.

1928 год, 2 сакавіка. Масавыя арышты ў Лідзе, арыштаваныя 36 чалавек, сярод іх А. Штыыхер. Анульянаныя левыя спісы.

1928 год, 4 сакавіка. На ўсеагульных выбарах у Сойм вялікая колькасць выбарнікаў Лідской акругі дэманстратыўна прагаласавала за анульянаныя спісы кампартыі. Вынікі выбараў адмененыя.

1938 год, 19 сакавіка. Паміж Літвой і Рэччу Паспалітай усталяваныя дыпламатычныя адносіны.

1938 год. Рашэннем Выканкаму Камінтарна камуністычная партыя Польшчы распушчана, рашэнне гэтае распаўсюджвалася на КПЗБ і КПЗУ.

1948 год, 1 студзеня. У лідскае аддзяленне хуткай дапамогі атрыманая першая санітарная машына ГАЗ-55.

1948 год, 11 студзеня. Выбары ў мясцовыя саветы дэпутатаў працоўных.

1948 год, 24 сакавіка. На хутары Дамейкі ліквідавана тэратрыстычная група Букаткі.

1958 год, 1 студзеня. У Лідзе 3824 вучні, з іх 219 не паспываюць.

1958 год, 5 студзеня. У газеце “Уперад” апублікованыя сацыялістычныя абавязальніцтвы калгасаў і саўгасаў.

1958 год, 18 студзеня. Апублікованыя спісы першых калгаснікаў, узнагароджаных па Лідскім раёне ордэнамі *Працоўнага Чырвонага Сцяга і Знак Паішаны*. Узнагароджаны 11 чалавек, у т.л. першы сакратар райкама партыі Радзюк Т. С., старшыня калгасу Сліўкін В.К., брыгадзіры Ашмяна А.А., Калясінскі С.А., даярка Майсак П.Л,

свінарка Васора А.А., брыгадзіры Кавльскі П.П., Шайдура І.П., звенявыя Клышко З.А і Баран В.Я., камбайнёр Карабан В.І.

1958 год, 5 сакавіка. Старшыні і брыгадзіры калгасаў правялі эккурсію ў калгас “Запаветы Ілыч”.

1958 год, 16 сакавіка. Выбары ў ВС СССР. Абраныя Аляксандр Канстанцінавіч Равяшка, начальнік зборачнага цэха завода “Лідсельмаш”, нараджэнец в. Гнічары і Аляксей Ілыч Золаў, сакратар ЦК КПБ, намеснік старшыні Савета Міністраў.

1958 год, сакавік. На малочна-кансервавым заводзе вылучаны цэх па выпуску кісламалочнай прадукцыі і марожанага. Завод перададзены ў падначаленне Кіраванню мясной і малочнай прамысловасці пры Савеце народнай гаспадаркі БССР.

Задзены ў эксплуатацыю жылы дом № 28 па вул. Савецкай.

1968 год, 24-25 лютага. У горадзе праведзена свята “Снежны фэст”. Святочная інтэрмедыя. Катанне на санкавых цягніках, народных арэлях, паветраных каруселях, фінскіх санках, ваенізаваная гульня “Узяцце снежнай цвердзі”, дастань прыз, бег у мяшках, бег на адной лыжы, рыбаловы, перацягванне каната. Святочны феерверк. Масавыя гульні, конкурсы, карагоды, цікавыя спаборніцтвы. Святочны гандаль. Продаж кніг, часопісаў. Латарэя. Духавыя аркестры. У замку духавы аркестр, танцы на лёдзе, карагоды, масавыя гульні. У нядзелю - спальванне пудзіла зімы, дэмантрацыя кінафільмаў, уручэнне прызоў, фе-ерверк. Станіслаў Гегал дастаў галоўны прыз са слупа, нацёргата парапінам.

1978 год, студзень. Адчыненая зуба-прагэзная паліклініка на вул. Перамогі.

1978 год. На 15 прамысловых прад-прыемствах горада працуе 17 тысяч чалавек, за 1977 г. выраблена больш за 200 найменні ў вырабаў на агульную суму 365,9 млн. рублёў.

У 14 гарадскіх сярэдніх школах навучаюцца 13 тысяч школьнікаў, у 26 дашкольных установах - 4 тысячи дзяцей, 3 лякарні, 2 паліклінікі, больш за 200 лекараў, 4460 камуністаў.

1978 год. Прынята рашэнне аб стварэнні журавінавага заказніка пад Дакудавам.

Расфармаваны калгас імя Свярдлова, яго землі падзеленыя паміж саўгасам “Лідскі” і калгасам імя Мічурына. Расфармаваны калгас імя Калініна, яго землі перададзены саўгасу “Малое Мажэйкава” і калгасу “Сцяг Саветаў”.

У Лідскім раёне адчыніліся 20 крамаў на даму.

1988 год. Домабудаўнічы камбінат ператвораны ў вытворчае аб'яднанне “Лідабудканструкцыя” пастановай Гарадзенскага аблсельбуда. У аб'яднанні больш за 1000 працоўных.

1998 год, 2 студзеня. Леанід Віннік выпускі ў книгу вершаў “Мелодии печального дождя”.

1998 год, 17 студзеня. Задзены ў эксплуатацыю новы будынак пажарнага дэпо на вул. Перамогі.

1998 год, 27 студзеня. У Лідской друкарні выйшла книга вершаў Пятра Макарэвіча “Злітак”.

Вул. Савецкая, дом № 28

Зубапратэзная паліклініка на вул. Перамогі

Лідскія юбіляры 2008 года

НАРБУТ Даніэль у манастве Казімір, афіцыйна Казімір (3.01.1738 - 17.03.1807) нарадзіўся ў Крупе (Крупава) Лідскага павету ў “сям’і Казіміра Нарбута, мечніка літоўскага з Крупы”.

Вучыўся ў Шчучыне ў піярскай школе, затым у Любяшоўскім навіцыяце і ў піярскім калегіуме ў Дубровіцы, з 1759 г. у піярскім калегіуме ў Вільні, і каля 4 гадоў у піярской вучэльні ў Рыме.

У 1764 г. вярнуўся на радзіму. Прыйзначаны прафесарам і прэфектам піярскага калегіума ў Дубровіцы. Пасля жыў у Вільні, чытаў лекцыі па філасофіі, быў прэфектам піярскай друкарні

У 1769 г. выдаў у Вільні падручнік па логіцы - “Логіка або навука разважання і меркавання аб прадметах навукі” на польскай мове. Аўтар курсу “Эклектычная філософія” на лацінскай. Перавёў з французскай на польскую книгу “Ваенная навука прускага караля для яго генералаў” (1771). У прадмове да яе выказаў сваё захапленне грамадзянскімі мерапрыемствамі, што ажыццяўляліся ў тагачаснай Рэчы Паспалітай, у прыватнасці будаўніцтвам Пінскага канала. Як чалец Адукацыйнай камісіі, займаўся рэформай школьнай адукцыі ў РП. Чалец Таварыства па складанні элементарных кніг, напісаў два раздзелы для школьнага статуту парапфіяльных школ і палажэнне “Аб інспектаванні школ”. Выступаў за вызваленне філасофіі ад схаластыкі і багаслоўя, за развіццё навукі. Крытыкаў сістэму адукцыі ў езуіцкіх акадэміях і калегіумах, выступаў за свецкую сістэму адукцыі.

Мысляр - асветнік. Прадстаўнік эклектычнага кірунку ў філасофії.

Пробашч лідскі ў 1784-1786 гг.

Пахаваны ва ўніяцкай царкве ў Радзівонішках. Магіла не захавалася. (Пяткевіч А.)

Казімір (Даніэль) Нарбут

ВІТАЖЭНЕЦ Стэфан Баліслававіч (15.01.1908, Ліда - 30.12.1994, Варшава).

Вітахэнцы герба Равіч - старожытны шляхецкі род Лідскага павету, які валодаў буйной зямельнай нерухомасцю ў радунскай, тракельскай, калісаніцкай, жырмунскай, эйшышскай і нацкай парафіях.

Бацька Стэфана - сакратар маршалка павятавага дваранства, у 20-30 сакратар магістрата. Баліслаў Вітахэнец у 20-я гады на вуліцы Сувальскай пабудаваў пышную трохпавярховую вілу ў стылі кан-структурывізму. Да нядайняга часу гэта быў лепшы дом у горадзе, у пасляваенных гады ў ім атрымлівалі кватэры толькі першыя сакратары гаркаму і райкаму і старшыні гарвыканкаму.

Стэфан у 1929 г. скончыў Лідскую дзяржаўную гімназію імя гетмана Хадкевіча на вул. З траўня (цяпер Ленінская), а затым школу падхарунжых лётнага рэзерву (1930), Цэнтр падрыхтоўкі афіцэраў авіяцыі ў Денбліне (1932), курсы вышэйшага пілатажу пры Лётнай школе ў Грудзензе (1933). Служыў інструктарам у Лётнай школе да 1939 г.

Удзельнік Другой Сусветнай вайны. Здзейніў 208 баявых вылетаў. За два месяцы паветранай бітвы над Вялікабрытаніяй збіў 5 нямецкіх самалётаў, адным з іх кіраваў нямецкі ас Хорст Тэтзен. Камандаваў эскадрылляй, дывізіёнам, знішчальным крылом. Скончыў вайну падпалкоўнікам.

У 1945 г. быў камендантам Школы пачатковага пілатажу, затым два гады да расфармавання камандаваў Другім польскім знішчальным крылом. У 1948 г. вярнуўся ў Польшчу, пасяліўся з бацькамі ў Лодзі. У 1957 г. ізноў быў прызваны ў Польскае Войска. Служыў у апарце камандавання Паветраных Сілаў, 9 гадоў быў камендантам Цэнтра падрыхтоўкі лётчыкаў у Модліне.

Стэфан Вітахэнец

Узнагароджаны ордэнам Віртуці Мілітары, Ганаровым Лётным Крыжом Вялікабрытаніі, Крыжом срэбным Ордэна Віртуці Мілітары, трохразова Крыжком за доблесць, Крыжом Баявых Дзеянняў на Захадзе.

У 1968 г. у званні палкоўніка выйшаў на пенсію. Доўгія гады ўзначальваў Саюз польскіх лётчыкаў.

Памёр 30 снежня 1994 г. Пахаваны ў Варшаве на могілках у Павонзках сярод вайсковых лётчыкаў.

Пасмяротна ўзнагароджаны Камандорскім крыжком з Зоркай Ордэна Адраджэння Польшчы.

Правёу у паветры 4238 гадзін, лётаў на 31 тыпе самалётаў.

Адзіны з лётчыкаў чалец Капітулы Ордэра Віртуці Мілітары. (Сліжкін В.В.)

ЖАЛКОЎСКІ Аляксандр Васільевіч нарадзіўся 1.03.1933 г.

у в. Сасновы Бор (да перайменавання - Цёмнае Балота) Шчучынска-га раёна. Працаўаў адказным сакратаром Васілішкаўскай раённай газеты (1950 г.), рэдактарам Воранаўскай (1961-1962 г.) і Мастоўскай (1965-1969 гг.) раённых газет. У Лідзе з 1962 г. быў рэдактарам Лідской газеты “Уперад” у 1969-89 гг. Наступныя гады працаўаў уласным карэспандэнтам абласной газеты “Гродзенская праўда”. Лаўрэат прэмій творчых конкурсаў, ўзнагароджаны Ганаровай граматай Вярхоўнага Савета БССР і ганаровым знакам “2000 год Хрысціянству”. Сябар Лідской гарадской арганізацыі ТБМ з дня заснавання. Аўтар шматлікіх артыкулаў публіцыстычнага і краязнаўчага харектару, у тым ліку сталы карэспандэнт газеты “Наша слова”. Адзін з стваральнікаў лідской кнігі “Памяць”.

(Пра А.В. Жалкоўскага чытаіце на ст. 82-88.)

СТРАЛЮК Мар'ян Іванавіч (6.01.1938 -25.08.2000). Нара-дзіўся ў в. Мохавічы Лідскага павету. Скончыў Белагрудскую сямігодку, Лідскую СШ № 2 (1956, энергетычны факультэт БПІ (1961). Майстар элетралабараторыі на Палацкай ЦЭЦ № 2. Скончыў аспірантуру БПІ пры кафедры электрастанцыі. Кандыдат тэхнічных навук (1966). З 1966 па 1988 гг. - асістэнт, старэйшы выкладчык кафедры “Электрычныя станцыі”, намеснік дэкана, дэкан энергетычнага факультэта БПІ. У 1985 г абараніў доктарскую ды-сертацыю. Праектар па навуковай працы БПІ - БДПА (1988-2000) і галоўны рэдактар навукова-тэхнічнага часопіса “Энергетыка - Весткі вышэйшых вучэбных установ і энергетычных аб’яднанняў СНД”. Шматлікія яго распрацоўкі адносяцца да тэорыі і практыкі даследавання электрычнай устойлівасці токаправодных канструкцый. Асабліва значны ўклад ён унёс у распрацоўку тэорыі дынамікі гнуткіх правадоў пад дзеяннем электрадынамічных сіл ад токаў кароткага замыкання і кліматычных фактараў. Складзеныя на аснове гэтай тэорыі алгарытмы і пакеты камп'ютарных праграм шырока выкарыстоўваюцца ў Беларусі, Расіі, Паўднёвой Карэі і інш краінах пры праектаванні токаводных канструкцый павышанай надзеінасці з скарочанымі габарытамі. Яны значна танейшыя.

Прафесар (1987), член-карэспандэнт НАН Беларусі (1989), акадэмік міжнароднай акадэміі навук вышэйшай школы (1993), заслужаны дзеяч навукі Беларусі (1999), ганаровы энергетык (1995). Кіраваў больш за 30 навукова-даследчымі праектамі і праграмамі, шэрагам важных гаспадарчых дамоў па стварэнні аптымальных рэжымуў электразабеспечэння, у тым ліку Жлобінскага металургічнага камбіната. Намеснік старшыні экспернай рады па проблемах энергетыкі галоўнага кіравання навукова-даследчых прац Дзяржадукацыі СССР, навуковы кіраўнік першай міжвузіскай праграмы фундаментальных даследаванняў па энергетыцы “Прыярытэт”. Падрыхтаваў 10 кандыдатаў і доктараў тэхнічных навук. Старшыня спецыялізаванай рады па прысуджэнні навуковых ступеняў, намеснік старшыні фонду фундаментальных даследаванняў РБ. 120 публікаций у айчынных і замежных навукова-тэхнічных часопісах і выданнях. Яму належыць трох вынаходствы. Узнагароджаны медалём “За працоўную адзнаку”, Ганаровай граматай МП РБ. (У.А. Сарока.)

Жалкоўскі А.В.

Стралюк М.І.

Лёсам Лідчыны крануўся

140 гадоў з дня нараджэння Каруся Каганца

Кастравіцкі Казімір Рафаіл Карлавіч (29.01(10.02) 1868, Табольск - 20.05.1918), ён жа Каганец Карусь, К.К., Будзімір, К.Шашаль працаўштва дзесятнікам у Лідзе на будаўніцтве чыгункі Балагое-Сядлец у 1905 г., сям'я жыла ў Лідзе да 1906 г. Грамадскі дзеяч, беларускі паэт, празаік, драматург, дзіцячы пісьменнік, аўтар першых беларускіх падручнікаў, перакладнік, навуковец-моваўнавец, фалькларыст, мастак і скульптар. Рукапісы ў Нацыянальнай бібліятэцы, цэнтральным дзяржаўным архіве, музеі літаратуры і мастацтва, у бібліятэцы АН Літвы. Яго родны брат лекар Амбrozі Кастравіцкі жыў у Лідзе і на ст. Курган, пахаваны ў Белагрудзе.

Лёс прыгатаваў гэтamu чалавеку выпрабаванні непасільныя. Ліцьвінскі шляхціц гербу “Байбуза”, гарбаты з чатырохгадовага века.

Кастравіцкі - старожытны разгалінаваны шляхочы род Беларусі. Іван Кастравіцкі - праваслаўны шляхціц, скарбнік Мсціслаўскага павету 15 ст. Яго ўнук Сцяпан Кастравіцкі перайшоў у каталіцкую веру. Пераехалі на Гарадзеншчыну - жылі ў Кастроўчах. Перабраліся на Меншчыну. У 1834 г прылічаны да дваран Менскай губерні. Род бяднеў. Бацька Каруся Карл Самуілавіч (1814-1874) у сярэдзіне 19-га стагоддзя

Карусь Каганец

валодаў толькі фальваркам Навасёлкі на Койданаўшчыне, б сялянскіх двароў жылі на правах чыншавікоў. Маці Алена Тадэвушаўна са Свентарыцкіх (Свентаржэцкіх) (1835-) з багатай сям'і з-пад Слуцка скончыла Віленскі інстытут. Карлу было 40 (1854) і ён быў гарбаты. Алёне 19 гадоў.

Нарадзіўся Карусь Каганец у Табольску. Бацька і бліжэйшыя родзічы Каруся прынялі актыўны ўдзел у паўстанні Кастиуся Каліноўскага 1863-1864 гадоў. Пасля задушэння паўстання іх частка родавага маёнтка Навасёлкі (Менскі павет) была сэквестравана, а яны сасланыя ў Сібір. У Табольску Карл служыў. Яго сын ужо з дзяцінства, рос у ссылцы, а больш таго, нарадзіўся сасланым.

У 1874 сям'і дазволена вярнуцца ў Беларусь, жылі ў в. Засулле каля Стоўбцаў. Там неўзабаве (у 60-гадовым веку) памёр бацька Каганца. Сям'і не ставала сродкаў для існавання. Маці засталася з 4 дзецьмі. Каля малому Казіку споўнілася 6 год ён, пачапіўшы торбу на плячо, пайшоў у пастушкі і да 11 гадоў прыглядаў за жывёлай. У слоту, у спёку, будучы Каганец разам з навакольнай прыродай, і менавіта таму ў яго творчасці так шмат замалёвак роднай старонкі. Маці, каб выратаваць сям'ю, узяла ў прымы селяніна Кардзецкага, ад якога нарадзіла яшчэ траіх дзяцей. З Засулля сям'я пераехала ў Прымагілле пад Койданава, дзе сястра маці аддала ёй дзве валокі зямлі, якія належалі ўласна Алене і не былі сэквестраваны (Юцкі, Прымагілле, Яцкі). Зажылі лепш. Паводле Ластоўскага “мелі дваровую службу, пякарню”.

Але Казік - гарбатае, нялюбіе дзіця, напаўсірата, нікому не патрэбны. Сыйшоў з дому і наняўся ў суседнім павеце пасвіць статак. Сябраваў з сялянскімі дзецьмі.

Казімір вельмі імкнуўся атрымаць веды, таму з дзяцінства займаўся самадукацияй, а пасля вучыўся ў Менскай гарадской вучэльні, гроши ў сям'і знайшліся. У 1890-х гадах вучыўся ў Маскоўскай вучэльні жывапісу, скульптуры і дойлідства, дзе ўразіў прафесуру, стварыўшы надзвычай псіхалагічны скульптурны партрэт цара Івана Жахлівага. Аднак на завяршэнне адукцыі грошай не хапіла.

У 1893 годзе Казімір Кастравіцкі пачынае літаратурную дзейнасць. З'яўляюцца псеўданімы. Імя ў псеўданіме “Карусь Каганец” узята ў памяць бацькі. Карла ў Беларусі заўсёды звалі Карусямі. Прозвішча - даніна тагачаснай модзе на гучныя, але народныя назірскі. Каганец - прымітыўная сялянская свяцільня. Паэт збіраўся свяціц народу. І свяціў, пакуль мог.

У 1899 годзе, у 30 гадоў, Каганец ажаніўся па каханні з Ганнай Пракаповіч (?-1934, Москва) і асеў ва ўрочышчы Лісія Норы каля Прымагілля. Жыў у хатцы без сенцаў з уваходам праз стайню. У 1901 г служыць у Менскай гарбатнай, у сакавіку 1902 звольняецца, трох месяцаў ў мастацкай майстэрні ў Рызе. У канцы 1902 эканом у Менскам таварыстве дабрачыннасці - 2 гады. Арганізуе беларускі хор і аркестр. Да 1905 г. у сям'і было двое дзяцей. Зямлі было небагата, і тая пясчаная

неўрадлівая, і таму ён падпрацоўваў у розных месцах, у тым ліку і будаваў чыгунку ў Лідзе. Каганец, як мы бачым вельмі, часта змяняў месца жыхарства. Гэта выклікана тым, што ён браў удзел у рэвалюцыйным руху, і таму знайсці працу было цяжка. У 1890 - пачатак 1900 года публіковаў апрацоўкі народных паданняў у газетах “Мінскі лісток” і “Северо-Западны край”.

У 1902 годзе Каганец разам з Антонам і Іванам Луцкевічамі, Алесем Бурбісам, Элаізай Пашкевіч (Цёткай), Вацлавам Ластоўскім стварае Беларускую Рэвалюцыйную Партыю, якая са снежня 1903 года змяніла назыву на Беларускую Сацыялістычную Грамаду (БСГ). Беларуская Сацыялістычная Грамада стала першай беларускай партыяй, якая мела рэальныя сілы, друкаваныя выданні “Наша Доля” і “Наша Ніва”. Карусь Каганец быў кіраўніком Рады БСГ. У 1904 годзе ён распрацаваў праект газеты “Палесьсе”. У сакавіку 1905 уздельнічаў у Ісялянскім з'ездзе Беларусі.

Падчас рэвалюцыі 1905 г. Каганец якраз працаваў дзесятнікам у Лідзе на будаўніцтве чыгункі Балагое - Сядлец. Прывёз сюды жонку і двое дзяцей Янку і Мірона. 18 снежня 1905 г. Карусь Каганец разам са Сцяпанам Багушэвічам паехалі ды Каганцовых братоў пад Койданава і сабралі там шматлюдны мітынг. Назаўтра 19 снежня іх арыштавалі. Да 16 траўня 1906 знаходзіўся ў Менскай турме, сядзеў там 5 месяцаў пад следствам. Па хадатайніцтве сваякоў і сяброву быў адпушччаны да суда на паруки. Пасля выхаду з турмы К. Каганец жыў у Менску з сям'ёй. С. Багушэвіч быў прызнаны хворым на тыфус, суд над ім і Каганцом адкладаўся да 1910 г. З гэтага часу ў Каганца пачаўся новы перыяд вольных заробкаў.

У траўні 1906 года заснавана першое беларускае легальнае выдавецтва «Загляне сонца і ў наша ваконца». Ініцыятарам стварэння на кааператыўных асновах гэтай выдавецткай суполкі лічыцца выкладчык Пецярбургскага ўніверсітэта Браніслаў Этімах-Шыпіла, вакол якога аб'ядналася група беларускіх інтэлігентаў, што жылі ў сталіцы імперыі. Узначаліў і напачатку фінансаваў таварыства адзін з заснавальнікаў беларускага нацыянальна-вызвольнага руху лідзянін Вацлаў Іваноўскі. Першы параграф статута суполкі сведчыў пра яе асветніцкія мэты: «Таварыства ўстанаўляеца для таго, каб друкаваць і шырыць памеж людзей ксёндзкі беларускі і ёсё, што датычэ Беларусі».

Сваю дзейнасць суполка распачала з выдання беларускіх падручнікаў. Першай выпушчанай у свет книгаю стала «Беларускі лемантар», аўтарам якога быў Карусь Каганец. Лемантар - першая спроба стварыць ілюстраваны дзіцячы падручнік, калі яшчэ не было ні беларускіх школ, ні беларускай дзіцячай книгі. У 1906 г. вышлі адразу тры беларускія лемантары ў выдавецтве “Загляне сонца і ў наша ваконца”: “Беларускі лемантар, або Першая навука чытання” Каруся Каганца, следам выйшлі “Першое чытанне для дзетак беларусаў” і “Гасцінец для малых дзетак” Цёткі, а ў выдавецтве Пянткоўскага выйшла скарочанае перавыданне “Элементажа для добрых дзетак-католікаў” лацініцай пабеларуску. У лемантары Каруся Каганца было 19 малюнкаў, лічыцца, што яны належалі самому аўтару. Малюнкі былі просценъкімі - карова, баба, маці,

тын, лён, рыба, заяц - але менавіта яны сталі першым узорам аздаблення дзіцячай книгі на Беларусі. Лемантар - сапраўдная аўтарская книга.

Такім чынам пачатак беларускай адукцыі цалкам замыкаецца на лідзяні: **Вацлаў Іваноўскі** - фінансаваў і ўзначальваў выдавецтва, **Карусь Каганец** - пісаў “Беларускі лемантар...” якраз у 1905 годзе ў Лідзе, **Алаіза Пашкевіч (Цётка)** - стварыла наступны пасля лемантара падручнік «Першое чытанне для дзетак беларусаў».

У пачатку 1908 года Карусь Каганец - ляснічы на Ігуменшчыне ў графа Патоцкага, пад восень яго пераводзіць у Дулебы. У верасні губляе службу і, пакінуўшы сям'ю ў Бярэзіне (нарадзіўся яшчэ дзве дачкі Галіна і Мілена), едзе ў Вільню. Усю зіму 1909 - 10 працуе ў рамеснай школе пры касцёле Св. Стэфана стварае драўлянае ўкрыжаванне Хрыста і “Моднага шляхцюка” - бытавую камедыю ў адным дзеянні. Выдадзеная ў 1910 г. накладам у 400 асобнікаў.

Пра Каруся Каганца ў Вільні згадвае Мікола Шыла: “У канцы 1909 ці пачатку 1910 года (добра не памятаю) у Вільню прыехаў Карусь Каганец. Прыйшаў ён як і заўсёды хадзіў, у кожушку і беларускай світцы. Світка была падпяразаная рэменем, на якім вісеў прывязаны да раменчыка нож і шабалтас. Спакойная, зраўнаважаная гутарка яго рабіла моцнае ўражанне. Ягоны выгляд — малы рост, і горб, вялікая галава з пасівеўшай бародкай і жывымі, праткілівымі вачыма — цягнуў да сябе кожнага. Пасяліўся К. Каганец у мяне, на Набярэжнай, каля шпіталя Св. Якуба. З гэтага дня кожны вольны вечар Я. Купала праводзіў у гутарках у нас. На якія толькі тэмы не ішла размова: літаратура, і тэатр, і малярства (К. Каганец у поўным значэнні гэтага слова быў маляр і скульптар), але кожная тэма зводзілася на нашае беларускае жыццё і ягоную проблемы.

У гэтым часе адбываліся рэпетыцыі да рыхтаваная беларускае вечарынкі. У праграме — п'еса *M. Крапіўніцкага “Парэвізіі”*, хор пад дырыжыраваннем кампазітара *L. Рагоўскага* і беларускія танцы пад кіраўніцтвам *I. Буйніцкага*. Хоць Я. Купала ўдзелу не прымаў, бо ўжо збіраўся ехаць у Піцер на курсы Чарняева, але без ягонай прысутнасці не адбылася ніводная рэпетыцыя ці спеўка.

— Эх, братка, як добра выходзіць! Шкада, што еду. Але, дасць Бог, пабачу і я. Дзядзька Карусь, — гаварыў ён К. Каганцу, — трэба пісаць свае арыгінальныя п'есы. Пазычаць добра, ды пазычанае заўсёды трэба аддаваць... Няхай лепши у нас пазычайць.

Праз некалькі дзён пасля гэтага мы гуртам правялі яго на станцыю. Ехаў ён у Піцер, каб, як ён сам казаў, вучыцца, як найбольш прынесці карысці і славы нашаму народу.

2 красавіка 1910 года Карусь Каганец па справе 1905 года быў асуджаны Віленскай судовай палатай на год зняволення і змешчаны ў Менскую турму. Сядзеў там некаторы час з Якубам Коласам. У турме здароўе Каруся Каганца вельмі пагоршылася... Пасля вызвалення ў 1911 г. з турмы Каганец жыве ў Менску ў сваёй сястры Мані, дзе пачаў вельмі хутка згараць ад хваробы, але як ён жадаў яшчэ жыць, яшчэ тварыць. Два гады перарабіваўся выпадковымі заробкамі пакуль не атрымаў

працу эканома ў фальварку Жартай (Жортай) каля Багданава ў Копачы ўвесну 1912 г., дзе і праслужыў апошнія 6 гадоў жыцця.

У звязку з tym, што “Наша ніва” была выдавецкім органам БСГ, Карусь Каганец друкаваў у ёй свае думкі, роздумы. Асобным выданнем выйшаў вадэвіль “Модны шляхцюк”, які карыстаўся вялікай папулярнасцю. “Модны шляхцюк” быў адным з першых твораў нацыянальнага тэатральнага рэпертуару.

Старшынстваваў на з’ездзе беларускіх нацыянальных арганізацый у Менску 25-27 сакавіка 1917, дзе абмяркоўваўся далейшы лёс краю.

20 траўня 1918 года памёр ад запалення лёгкіх у Прымагіллі, у брата па маці. Пахаваны ў в. Навасёлкі.

На яго пахаванне ні жонка, ні дзеці прыехаць не змаглі. У 1988 г на магіле паставлены помнік.

Паводле ўспамінаў з усімі гаварыў толькі падаруску. “Быў вельмі культурны, але трохі сумасшэдны чалавек: хадзіў у кожуху і ботах і гаварыў па-мужысцку. Мог жыць па-людску, але ўсё пападаўся за падбухторванне сялян”.

Сын Янка стаў капітанам далёкага плавання. Мірон загінуў у 1919 годзе. Дачка Галіна, скончышы Горы-Горацкую акадэмію, выйшла замуж і з’ехала ў Москву.

Імем Каруся Каганца назана сельскагаспадарчае прадпрыемства ў Стойпецкім раёне, у якое ўваходзіць вёска Засулле.

Рашэннем Менскага гарадскага выканаўчага камітэта ад 30 ліпеня 2004 г. № 1520 новай вуліцы УМД-8 у мікрараёне Лошыца-4, 5, 6 ад вуліцы Уладзіслава Сыракомлі да вуліцы РМ-7 нададзена імя беларускага паэта, драматурга, публіцыста і мастака Каруся Каганца (Казіміра Кастрявіцкага) і надалей пастаноўлена называць яе: “Вуліца імя Каруся Каганца (Улица имени Каруся Каганца)”.

Магіла К. Каганца ў Навасёлках, Дзяржынскага р-на

Творчы даробак

Карусь Каганец рознабакова арыентаваны сялянскі інтэлігент-культурнік першай хвалі беларускага адраджэння. Калі Багушэвіч - духоўны правадыр і настаўнік, то Карусь Каганец - настаўнік-практык, які посечу ўзбожжа нацыянальнай свядомасці. Быў чалавекам шырокіх творчых інтарэсаў займаўся многімі галінамі мастацтва і навукі і ў кожнай з іх пакінуў даволі прыкметны для таго часу след.

Вучоны - мовазнавец, фальклорыст і этнограф, жывапісец, графік і скульптар. Займаўся разъясняцтвам па дрэве і слановай косці. Рагоўскі Л. паклаў на музыку яго верш “О Божэ, спасе наш”. М. Багдановіч прысвяціў яму верш:

Змоўк пясняр, затаіў свае песні,
Ён іх болей ужо не пяе,
Але рвуцца яны, і каляіс на прадвесні
Лёд халодны ў душы пад напорам іх трэнсне,
І струёй лынуньць вершы з яе.

Гэтак часам уходзіць у землю крыніца,
Дзесь у нетрах таемна бяжыць,
Але мусіць урэшце на волю прабіцца,
Шмат яшчэ па зямлі будзе ліцца-каціцца
І радзімаму краю служыць.

Літаратура.

Самая раннія з яго твораў, якія дайшлі, датуюцца 1893 г. Артыкулы, апрацоўкі народных легенд. Прыйшыці выйшлі “Беларускі лемантар” (1906) і вадэвіль “Модны шляхцюк” (1910, 1918), вершы і апавяданні у газетах. Затым асобныя творы друкаваліся ў 1919-28 гг., і перапіннак да 1961 г.

Пакінуй шмат казак, апавяданняў. Ластоўскі пісаў: “Другога такога знаўца псіхікі і побыту беларусаў, як Каганец, беларусы дагэтуль не маюць паміж свае інтэлігенцы”

Проза, паэзія, драматургія, публіцыстыка. Большасць твораў маюць легендарны каларыт. Паэзія пераважна публіцыстычна “За родную краину, звычай і мову, За гонар груддзю ставайце. “Модны шляхцюк” карыстаўся вялікай папулярнасцю быў адным з першых твораў нацыянальна-тэатральнага рэпертуару. Ставіўся ў Лідскім павеце дзесяткі разоў. Як толькі недзе з’яўлялася невялікая група моладзі з цікавасцю да тэатральных пастановак, дык адразу ставілі.

Мовазнаўства.

Многа ўвагі адаваў Карусь Каганец вывучэнню і навуковай распрацоўцы беларускай мовы. Беларуская мова для яго - ключ для ўсіх славянскіх моў.

Ніводнай мовазнаўчай працы Карусь Каганец пры жыцці не апублікаваў і нават поўнасцю не завяршыў. Дайшлі чарнавыя паперы. Карусь Каганец цікавіўся графікай, правапісам, лексікаграфіяй і граматыкай.

Карусь Каганец - пачынальнік мэтанакіраванай апрацоўкі беларускай навуковай тэрміналогіі. Шэраг граматычных, прапанаваных у лемантары тэрмінаў замацаваліся ў нацыянальным беларускім мовазнаў-

стве як агульнапрынятыйя: літара, склад, кропка, двукроп'е, кілчнік, пытальнік.

Карусь Каганец верыў у будучыню беларускай мовы і ў меру сваіх здольнасцяў і прафесійнай падрыхтаванасці займаўся яе навуковай распрацоўкай.

Выяўленчае мастацтва.

Карусь Каганец ўспрымаецца сёння як паэт і драматург, аўтар п'есы "Модныя шляхцюк". Але ў 1920 -я гады сучаснікі лічылі Каганца піянерам новага самабытнага нацыянальнага беларускага мастацтва, менавіта яго творчасць паклала пачатак беларускаму выяўленчаму мастацтву 20-га ст. Калі ў галіне літаратурнай ён быў адным з першых, то ў галіне мастацкай - адзіным, бадай, і выключным пачынальнікам новага беларускага мастацтва.

У краязнаўчым часопісе "Наш край" былі надрукаваныя 8 малюнкаў найболей распаўсюджаных на Беларусі дрэў: дуб магучы, хвойка-матка, елка -удавіца, клён кудравы, ясень светлы, граб-дзядзька, зляканая асіна, белагрудая дзявіца-бярозка.

Вось край лесу дуб магучы
Сваё голле прасцірае,
Так сказаў бы, не іншай
Той лес вещем абнімае,
Як бы бацька свае дзеткі.
За плячыма яго ўсталі:
Хвойка-матка, ель удавіца.
Клён кудравы, ясень светлы,
І граб -дзядзька, і ільміца.
І арэшнік ўгору пнецца,
І зляканая асіна,
Як бы вінна, ўся трасеца...
Вербалоз між іх ўтуліўся,
Як бы хоча памаліцца
У лясной да прахалодзі,
А на дуба спазірае
Белагрудая дзявіца-
У свежай зеляні бярозка.
Доўгі косы разбірае.

Карусь Каганец упершыню ўвёў у беларускую графіку матывы, якія надалей будуць успрымацца, як традыцыйна беларускія, нацыянальныя. Гэта быў першы крок у развіцці беларускай графікі. Выкарыстоўваў аловак, пяро, туш, алей.

Частка рукапіснай спадчыны К. Каганца пасля яго смерці трапіла да Я. Лёсіка, які апублікаваў яе ў "Беларусі" (1919) і "Вольным сцягу" (1921). Вялікая частка спадчыны К. Каганца загінула ў гады апошніх вайны.

Карусь Каганец памёр у Беларускай Народнай Рэспубліцы, і назаўжды застаўся грамадзянінам БНР.

Ён спачыў каля Навасёлак (зараз Дзяржынскі р-н). А праз колькі гадоў у Навасёлкаўскую школу пайшоў другі вялікі беларус - Мікола Ермаловіч, які стварыў новую канцепцыю гісторыі Беларусі.

*Валеры Сліўкін,
Станіслаў Суднік.*

Што кажух, то не вата

Давялося раз зімой гарадскому панічу паехаць у двор на імяніны.

Прыехаўшы па чыгунцы на станцыю, ён пайшоў на сяло, што ад станцыі за павярсты было; каб падводу наняць, бо яшчэ трэба было вёрстаў з чатырнаццаць канём ехаць. Вось зайшоў ён у адну хату, а там якраз абедаць садзіліся. Ён зняў шапку і кажа:

- Дзень добры!
- Дзень добры! - адказваюць.
- Ці не завезлі б мяне туды і туды?
- Чаму ж не, можна, - кажа гаспадар, пагадаўшы.
- А колькі ж хочаце за хурманку?
- Аб цане то мы змяркуемся, а цяпер сядзьце, капусты сербаніце, бо да таго двара няблізка.

- Дзякую! Я ўжо гарбату піў.

- Ну, як воля ваша.

Гаспадар, пад'ёшы, не спяшаючы, закурыў люльку, сказаў цану, катора панічу проці гарадскіх паказалася зусім малой, але ён з тым не пахваліўся: і яму грош, знаць, не дарма даецца. Пасля гаспадар апранаў кожух, надзеў шапку і пайшоў запрагаць. Запрогшы каня, прыйшоў у хату і, зняўшы з жэрдзі кожуха, дае яго падпрануць панічу; але паніч не адважыўся апрануць мужыцкага кожуха і кажа:

- Дзякую! У мяне паліто на ваце.
- Ну, як воля ваша, - кажа гаспадар. Аднак жа як ішлі садзіцца ехаць, то гаспадар узяў з сабой кожуха ў запас.

Вот яны едуць. Спачатку панічу цёпла паказалася, але, праехаўшы вёрстаў пяць, бачыць гаспадар, што паніч стаў корчыцца, каўнер настаўляць, шапку на вушки нацягваць і носам сёрбаць. Гаспадар і пытае:

- А можа кожух, паніч, надзенеш?
- Не! Дзякую.
- Едуць далей.
- Праехалі яшчэ вярсты са дзве, бачыць гаспадар, што паніч сталі дрыжыкі прабіраць, і пытае:

- А можа кожух, паніч, надзенеш?
- А добра, бо штось халаднавата.
- Даў яму кожуха апрануць і едуць далей. Ужо і да двара блізка, ажно бачыць гаспадар, што паніч неяк бледнаваты; дык пытае ў яго:

- А што, панічу, не сцюдзёна цяпер?
- О, не! Цяпер цёпла.
- А можа паніч есці хоча?
- О, і дужа хочу.
- А што, панічу: што кожух, то не вата, а што капуста, то не гарбата? Але пацярпі, паніч, хвіліну, незабавам прыедзем! - І паказаў яму пугаўшем на той двар, каторы ўжо відаць было.

1911 г.

Расстрэльныя лёсы беларусаў

Іншы раз і бяssonніца бывае реч карысная.. Неяк у адну такую ноч пачаў гартаць патрапілую мне ў рукі дакументальную кнігу Л. Маракова “Ахвяры і карнікі”. Перагортваючы старонку за старонкай, на памяць прыйшло пытанне: ці не знайду я тут імя свайго крэўнага, што ў канцы 20-х ці пачатку 30-х гадоў мінулага стагодзя, шукаючы паратунку ад пераследу польскіх уладаў, уцёк у Савецкі Саюз, пасля недзе бяssследна зник? Як вядома, у той час у СССР ішло “паляванне” на рознага роду шпіёнаў, дыверсантаў, здраднікаў Радзімы ды іншых “ворагаў народа” і злоўмыснікаў.

Аб падзеях таго часу ў прэзідэнцкім архіве Расійскай Федэрэцыі захоўваецца шмат дакументаў, у тым ліку, “Списки лиц, подлежащих суду военной коллегии Верховного Суда СССР”, датаваныя 7 верасня 1937 года і падпісаныя І. Сталіным, В. Молатавым, Л. Кагановічам, К. Варашылавым, І.М. Яжовым, а таксама ад 15 верасня 1937 года, падпісаныя І. Сталіным, В. Молатавым і начальнікам 8-га аддзела ГУДБ СССР старшим маёрам (армейскае званне генерал) дзяржбяспекі У. Цасарскім. У іх быў ўнесенытысячы жыхароў Беларусі, якія падлягалаў гэтаму суду, а прасцей – знішчэнню. Па першаму спісу ва ўнутраннай турме НКВД у Менску было расстраляна 103 чалавекі. У другім – іх многія тысячи. Расстрэльная машина працавала бездакорна, нават без выхадных. У нядзелю 20 лютага 1938 года была расстраляна 141 асоба. Калі канвеер карнікаў працаваў круглыя суткі без перапынку, то кожныя 10 хвілін развітваўся з жыццём 1 чалавек! Менавіта ў другім спісе я і знайшоў свайго сваяка.

Гаворка тут ідзе пра дваораднага брата маёй маці, былога жыхара вёскі Сялец Лідскага раёна, Шэшку Іосіфа Сільвестравіча. На старонцы 156 кнігі запіс: “Шашко Іосіф Сільвестравіч (1902), навуковец, агроном, педагог. Арыштаваны 28.8.37. Асуджаны 20.10.37.” Расстраляны ва ўнутраннай турме НКВД БССР 10 лістапада 1937 года.

Некаторая недакладнасць у напісанні прозвішча **Шашко** замест **Шэшко**- вынік недаклатнага перакладу з беларускай мовы на рускую ці наадварот.

Да арышту ён працаваў выкладчыкам Горацкай сельскагаспадарчай акадэміі, меў навуковую ступень кандыдата сельгаснавук. Яго абвінавацілі ва ўдзеле ў нейкай антыдзяржаўнай арганізацыі – “Саюзе вызвалення Беларусі”*, які, быццам, дзейнічаў у Горацкай сельгасакадэміі. За гэта ж адбываў турэмнае пакаранне вядомы беларускі вучоны, акадэмік, Г.І. Гарэцкі **.

У той дзень 10 лістапада быў расстраляны 16 чалавек: 9 калгаснікаў, 2 навукоўцы, 1 рабочы, 1 рабочы дзяржслужбы, 1 аднаасобнік і два чалавекі невядомай професіі і роду занятку.

Такі ж лёс ледзь не напаткаў і яшчэ аднаго сваяка – роднага брата маёй маці, а майго дзядзьку - Шэшку Юльяна Якаўлевіча. Польскія ўлады прысудзілі яго да пакарання смерцю. Але здзейсніўся цуд – зняволены

ўцёк з-пад варты і таксама пабег, як мага, у СССР. А там яго толькі і чакалі: за каўнер і, як польскага шпіёна, пагналі ў канцлагер ГУЛАГу ў Іркуцкай вобласці ў Сібіры. Але і там уцёк. Ледзь прытомнага знайшлі яго ў тайзе мясцовыя жыхары. Не выдалі, адагрэлі, прытулілі, і пачалі жыць усе разам. Шмат гадоў пражыў пад чужым прозвішчам. І толькі пасля вайны стаў, як сёння кажуць, “лігітымным” грамадзянінам Расіі.

Зараз жыве там ягоная другая сям'я – сын і дачка. Адна дачка памерла, адна жыве ў горадзе Краснадары. З імі ў мяне наладзіліся добрыя і ўстойлівыя сувязі: абмен лістамі, тэлеграмамі, тэлефоннымі перамовамі.

Усё б нішто, каб злы лёс, бы той Дамоклаў меч, не працягваў вісেць над галовамі гэтай сям'і і ўсяго роду.

У чэрвені 1941 года пачалася Вялікая Айчынная вайна. У Сялец прыйшлі нямецка-фашистыкі захопнікі. Па нечым брудным даносе арыштавалі бацьку Іосіфа – Шэшку Сільвестра -- і 23 ліпеня 1941 года разам з іншымі аднавяскойцамі расстралялі.

Здаецца неверагодным, каб такое магло здарыцца. Ён жа быў ўсяго толькі калгаснікам нядаўна створанага калгаса. Працаўаў калгасным пастухом, меў старэчы ўзрост, дрэнна бачыў (на адно вока быў сляпы). Не быў ні камуністам, ні іх прыхільнікам. Хутчэй наадварот***

Навісла пагроза жыццю і малодшага сына Сільвестра – Канстанціна. Напярэдадні вайны ён толькі што скончыў медыцынскі факультэт Віленскага ўніверсітэта імя Стэфана Баторыя (тады гэтая навучальная ўстанова насіла такое імя). А да гэтага вучыўся разам з былим міністрам асветы БССР М. Г. Мінкеўчам у беларускай гімназіі ў Вільні. У той час гэта быў адзіны жыхар у Сяльцы і ў наваколлі, які меў вышэйшую адукацыю. Сярод аднавяскойцаў і сялян навакольных вёсак карыстаўся надзвычайнай павагай. Мо гэта і дапамагло ў крытычную хвіліну застацца жывым.

“Паляванне” на яго адкрылі партызаны польскай Арміі Краёвай. У дзень Вялікадня 1944 года, калі было арыштавана і расстраляна акаўцамі шмат маладых хлопцаў з вёскі Сялец і з іншых, яму цудам удалося схавацца і перажыць час акупацыі далёка ад роднага дому. А калі вярнуўся дадому пасля вызвалення, стаў вельмі “жаданым суразмоўцам” НКВД.

У асабістых гутарках шмат хто з маіх апанентаў, як з боку пракамуністычнай арыентацыі, так і прыхільнікаў АК (апошняя асабліва агрэсіўна), кажуць: не трэба варушыць мінулае. Усё прайшло, і пра яго пара забыцца. Маўляў, гісторыя не паўтараецца. А ці так гэта насамрэч? Напрыклад, Марк Твэн некалі казаў: у свеце ніяма нічога такога, што не магло б здарыцца. Уся сама гісторыя, як сукупнасць падзеяў мінуўшчыны, паўтарыцца, натуральна, не можа, але асобныя падзеі і здэрні ў змененым стане ў залежнасці ад часу паўтараюцца ў не менш жудасным выглядзе, прыкладаў таму мноства.

Ці не была паўторам “Крышталёвая ноч” у фашысцкай Германіі 4 лістапада 1938 года, калі гітлераўцы ўчынілі па ўсёй краіне пагром яўрэяў, “Варфаламеўскай ночы” 24 жніўня 1572 года ў Францыі, у час якой каталікі і пратэстанты вынішчалі адзін другога, і стаўшая імем намінальным?

Ці не паўтарыў Гітлер у ХХ стагоддзі “досьвед” уладароў Венецыянскай Рэспублікі (зараз – Італія) ХІУ-ХУ стагоддзяў, ствараючы жудасныя гета? Назва “гета” мае італьянскае паходжанне, і ўпершыню яно было створана ў Венецыі.

Ці не паўтарылі сваімі дзеяннямі гісторыю інквізіцыі Гітлер са Сталіным: першы вынішчачы камуністаў іх ідэялогію, другі, адпаведна, - антыкамуністаў? Па размаху сваіх дзеянняў яны кожны паасобку пераўзышлі вядомага іспанскага інквізітара Тарквесемаду, які за 17 гадоў знішчыў 111511 ерэтыкоў. Гітлер і Сталін кожны паасобку загубілі мільёны душ!

Не! Памятаць пра мінуўшчыну трэба. Мала таго, праз уесь час трэба нагадваць аб ёй сваім нашчадкам. Бо мінуўшчына – базіс, фундамент будучыні. А я вельмі б не хацеў, каб нашы нашчадкі і цэлія пакаленні жылі ў сваім новым доме ці, нават, хатцы, пабудаваных на падмурку, прасякнутым крывёю продкаў, каб ніколі нічога падобнага, не магло б паўтарыцца.

Тэрор улады мае і іншы бок. Ён небяспечны яшчэ і тым, што вынішчае лепшую, больш актыўную і

* «САЮЗ ВЫЗВАЛЕНИЯ БЕЛАРУСІ» («СВБ»), справа ў 1930 ДПУ БССР супраць бел. нац. інтэлігенцыі, якая аўбінавачвалася ў нацыянал-дэмакратызме, контррэвалюцыйнай і антысав. дзеянасці; першы масавы паліт. пазасудовы працэс у БССР. Вясной – летам 1930 было арыштавана 108 дзеячаў навукі і культуры Беларусі, у тл. 25 быльых членуў партыі бел. эсэраў: акадэмікі Бел. АН В.Ю. Ластоўскі, Я.Ю. Лёсік, С.М. Некрашэвіч, праф. А.А. Смоліч, наркамы земляробства (Дз.Ф.Прышчэпаў) і асветы (А.В. Баліцкі), пісьменнікі М. Гарэцкі, У. Дубоўка, Я. Пушча і інш. Кіраўніком арг-цыпі «СВБ» быў «прызначаны» ДПУ БССР Ластоўскі, у склад яе кіраўніцтва «ўведзены» І.І.Краскоўскі, Я. Купала, Лёсік, Некрашэвіч, Смоліч, А.Л.Цвікевіч і інш. Паводле пастановы калегії АДПУ СССР ад 18.3.1931 Прышчэпаў, Баліцкі, нам. наркамзема А.Ф. Адамовіч і П.В. Ільючонак, справа якіх, як камуністаў, у снег. 1930 была выдзелена ў асобную, прыгавораны да 10 гадоў канцлагераў. Астатнія 86 чал. пастановай калегії АДПУ ад 10.4.1931 асуджаны на розныя тэрміны зняволення: 8 чал. (Я.І. Бядрыцкі, П.Я. Жаўрыд, М.І.Каспяровіч, І.І.Цвікевіч і інш.) на 5 гадоў, П.М.Біндзюк — на 3 гады папрача-працоўных лагераў, астатнія — на 5 гадоў высылкі ў аддаленых раёнах Сав. Саюза. А. Гурло быў асуджаны на 5 гадоў высылкі ўмоўна. Усе арыштаваныя аўбінавачваліся ў тым, што «з’яўляліся членамі контррэвалюцыйнай нацыяналістычнай арганізацыі «Саюз адраджэння Беларусі» («САБ»), у дадзеным перайменаванай у «Саюз вызвалення Беларусі» («СВБ»)... Па ўзгадненні з Палітбюро ЦК ВКП(б) і АДПУ СССР рыхтаваўся адкрыты судовы працэс па справе «СВБ», аналагічны таму, які быў праведзены ў 1930 над укр. нац. інтэлігенцыяй па т.зв. справе «Спілка визволення Украіны». Але ў ходзе яго падрыхтоўкі выявілася, што на папярэднім следстве ўдалося прымусіць прызнаць свою «віну» толькі 25 чал. Больш за 40 чал. адмові-ліся ад усякіх аўбінавачанняў, а каля 20 чал. прызналіся частковы.

Усе, хто праходзіў па справе «СВБ» і выжыў пасля першага працэсу, зноў арыштаваны ў 1937-41 за ранейшыя «злачынствы», большасць з іх расстраляны ці загінулі ў канцлагерах.

дзеяздольную частку нацыі. Каб яе адрадзіць, спартэбіца шмат часу. Апроч таго, гэта наносіць грамадству непапраўную маральна-псіхалагічную шкоду. Ці не таму мы сёння такія інертныя?

Заўвага.

Аб дзікунстве працы энкевэдысцкага чалавека-губчага канвеера сведчыць наступнае. Працавалі стаўлінскія чэкісты мэтанакіравана і рупліва. Толькі з 19 жніўня па 30 снежня 1937 года ў перыяд “крыавага тунэля” ва ўнутранай турме НКВД у Менску было забіта (расстраляна) 2196 чалавек. Або кожны дзень расстрэльвалі па 16-17 асобаў!

Нават выхадныя і святы для іх былі “рабочымі днямі”. Так. 7 лістапада 1938 года і 8 лістапада 1937 года, у дзень гадавіны Вялікай Каstryчніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі расстралялі 3 асуджаных (конюха, шаўца, аднаасобніка)! У дзень свята жанчын 8 сакавіка 1938 года расстралялі 5 жанчын (3 калгасніцы, 1 дамашнюю гаспадыню, 1 аднаасобніцу)!

Усё гэта рабілася пад злавесным грыфам “за” Сталіна і яго падручных. Аб гэтым яскрава сведчаць дакументы. А нам усё яшчэ да сённяшняга часу ўбівяць, маўляю, “ён нічога не ведаў, што рабілася па-за Крамлём”. Ведаў, даваў на гэта дазвол!

Анатоль Кулеш.

** Беларуская сельскагаспадарчая акадэмія трапіла пад рэпрэсіі разам з іншымі ВНУ краіны. Сярод арыштаваных у розныя гады:

Выкладчыкі:

Яўген Аляксееў (прафесар), Максім Гарэцкі (загадчык кафедры), Гаўрыла Гарэцкі, Сцяпан Журык (прафесар), Сцяпан Мельнік, Паўліна Мядзёлка (працавалі у 1920-я г.).

Веніамін Аксельрод, Іван Антонаў (дацэнт), Аляксандар Анцыповіч, Анастасія Апалько, Якаў Афанасьеў (прафесар), Аляксей Башкевіч, Аўгуст Берзін (дацэнт), Піліп Вашчавоз, Савелій Гарбачоў, Юры Гаўрук, Віктар Горскі, Канстанцін Загорскі, Фёдар Курынны, Карл Лебярэхт, Леанід Малякоў (прафесар), Ісаак Марэк, Рыгор Мінаеў, Яўген Мячынскі, Карл Петэрсон (дацэнт), Барыс Саноцкі, Іван Старасоцкі, Сяргей Фамін, Іосіф Шашко, Андрэй Шліпенбах (у 1930-я г.), Мікалай Байер (у 1940-я г.).

Студэнты:

Міхail Ганчарык - вучыўся да 1924,
Мікалай Галадзед - вучыўся, верагодна, у пачатку 1920-х г.,

Іван Тачыцкі- скончыў вучобу ў 1925,
Уладзімір Бабраўніцкі - вучыўся з 1925 да 1929,
Васіль Каваль, Сцяпан Пілігчык - вуч-ся ў 1920-я г.,
Іван Маўчанаў - вучыўся ў канцы 1920-х - пачатку 1930-х г. (?),

Лэйзар Брангітэйн (Бранштэйн?), Уладзімір Валасенка, Рыгор Вішнякоў, Пётр Гашпар, Дзмітрый Громаў, Ніна Груша, Аляксандар Грыцкі, Іван Закурдаеў, Пётр Кротаў, Міхail Лапіцкі, Сямён Левітан, Віктар Мальцаў, браты Валянцін і Міхail Некрашэвічы, Гаршон Палей, Марыя Прэс, Мікалай Пятроў, Мікалай Раманаў, Мікалай Савіцкі, Давыд Шапіра - вучыліся ў 1930-я г.,

Яўген Гурскі - вучыўся да 1950 г.

*** Шэшка Сільвестр Іванавіч (1873 г.н., в. Сялец).

Удзельнік Каstryчніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі. Супрацоўнічаў з рэдакцыяй заходне-беларускага часопіса “Шлях моладзі” (выдаваўся ў 1929-39 гг.).

Двойчы асірацелья

Ад жалезнай машины бальшавіцкага людажэрства схавацца было немагчыміа ніздзе. Нават у Сібіры. Бяда знайшла сям'ю беларускай вясковай жанчыны Клейды Веры Мікалаеўны і там. Паслухайце ўспаміны яе дачок Надзі і Валі. Праз жорны карных устаноў праішлі тысячи тысяч да іх падобных.

Яны ўспамінаюць.

Гусар (Каламыцкая) Надзея Уладзіміраўна, 1934 г.н.: “Сваё ранняе дзяцінства я практычна не памятаю. Ведаю, што мы з сястрою знаходзіліся нейкі час у дзіцячым доме г. Навасібірска, а магчыма г. Бердска. Помню, як вясною 1941 г. нас прывезла супрацоўніца дзіцячага дома ў в. Сялец на хадайніцтву дзядзькі Мікалая Мікалаевіча Клейды.

Бацькі нашы вырашилі выехаць у Сібір на пастаяннае месца пражывання. У Навасібірску жылі браты таты: родны і дваорадны. Першым у канцы дваццатых гадоў паехаў тата, Уладзімір Аляксандравіч Каламыцкі. Чаму адзін – не ведаю. Магчыма, цяжка было паехаць, таму што Беларусь часткова знаходзілася пад Польшчою.

Мама, Каламыцкая Вера Міхайлаўна, спрабавала выехаць пазней, але не змагла. Яе затрымалі на памежжы каля Негарэлага. Клапаціца аб дакументах на выезд было доўга і дорага. Дапамагалі родзічы. Усе цяжкасці былі пераадолены і бацькі злучыліся. Бацька працеваў машыністам, а мама сястрой міласэрнасці.

Па расказах дзядзькі таты, Сямёна Каламыцкага (ён тады таксама з жонкаю жыў у Сібіры ў г. Бердску), бацькі нашы пасля злучэння жылі добра і ў дастатку. Нават была ў нас хатняя работніца. Дарэчы, Сямён Каламыцкі з жонкаю пасля вайны прыехалі ў Беларусь і ў г. Лідзе купілі дом. Прыйяджали да нас і вельмі прасілі нашу бабулю і дзядзьку Андрэя Клейду (дзядзькі Колі ўжо не было ў жывых) мяне

ўдачарыць (яны былі бяздземныя). Бабуля і дзядзька Андрэй далі згоду. Бабуля прывезла мяне ў Ліду, але праз тыдзень яна прыехала наведаць мяне і забрала дахаты. Ёй штосьці не спадабалася. На гэты час я закончыла 4 класы ў Сяльцы. Вярнулася зноў у сваю школу і вучылася да заканчэння 7 класа, жывучы ў сям'і дзядзькі Андрэя. Бабулі ўжо не было ў жывых.

Я прыгадвала вышэй, што ў Навасібірску жыў татаў дваорадны брат. Яго з сям'ёй

пасля вайны перавялі ў Москву. Яны з жонкаю былі дактарамі, пазней сын з нявесткай таксама працаўшы дактарамі. Даў вось, дзядзька Віця – Віктар Пятровіч Грышкевіч – дапамог сястры і мне атрымаць спецыяльнасці. Тады Віктар Пятровіч быў прызначаны пасадзе. Спачатку паехала сястра Валянціна ў Ленінград і атрымала спецыяльнасць оптыка па вытворчасці акуляраў. Я пасля заканчэння Сялецкай школы таксама паехала і атрымала спецыяльнасць таварыства медыцынскага інструментарыя і абсталявання.

Пасля заканчэння навучання мяне накіравалі ў Менск на працу. Працууючы і паступова набываючы навыкі і досвед рухалася наперад па службe. Апошні час працеваала загадчыцай аддзела.”

Каламыцкі Уладзімір Аляксандравіч (1895 - 1944)

Каламыцкая (Клейда) Веры Мікалаеўна (1902 - ?)

Гусар (Каламыцкая)
Надзея Уладзіміраўна
(1934 г.н., фота 1980 г.)

Клейда Мікалай Мікалаевіч
(1910 - 1944, фота 1939 г.)

Клейда Андрэй Мікалаевіч
(1912 - 1988, фота 1939 г.)

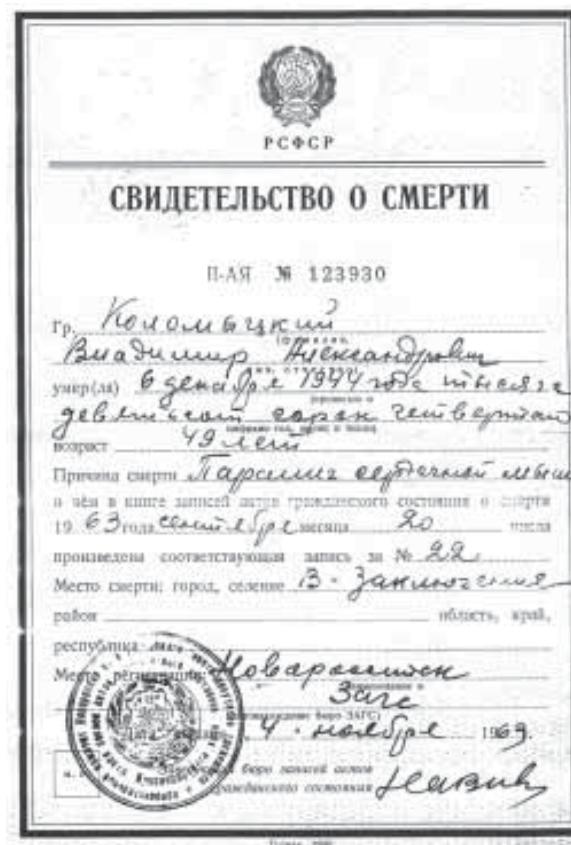
Старэйшая сястра Надзея, Валянціна Ўладзіміраўна, звярталаася ў розныя ўстановы, каб даведацца прауду аб гібелі бацькоў. Вытрымка з ліста ў Навасібірскі аблсаны Савет народных дэпутатаў і камісію па забяспечэнні правоў і інтарэсаў ахвяраў палітычных рэпрэсій паслядоўна паказвае пакуты, што вынесла сям'я Ўладзіміра Каламыцкага.

**Каламыцкая
Валянціна Ўладзіміраўна
(1931-1999, фота 1980 г.)**

"Я, Каламыцкая Валянціна Ўладзіміраўна, нарадзілася ў 1931 г. у г. Топкі Кемероўской вобласці. Мая сястра Каламыцкая Надзея Уладзіміраўна (памежу Гусар) - у 1934 г. на ст. Інская (у бытом Эйхе) Новасібірская вобласці.

Мы з сястрай з'яўляемся ахварамі палітычных рэпрэсій 1937 г., напішу болей падрабязна. Мой бацька Каламыцкі Уладзімір Аляксандравіч 1895 г.н. ураджэнец в. Ганцавічы Ганчарскай воласці Лідскага павету Віленскай губерні. На дзень арышту працаўаша машыністам у дэпо ст. Купіна. Мая мама Каламыцкая Вера Мікалаеўна 1902 г.н. уражэнка в. Сялец Ганчарскай воласці Лідскага павету Віленскай губерні.

Пасведчанне аб смерці Каламыцкага Ўладзіміра Аляксандравіча ў снежні 1944 года.

**ВОЕННЫЙ ТРИБУНАЛ
СИБИРСКОГО ВОЕННОГО
ОКРУГА**

11. июля 1960 г.

№ 379-50/972-ж

г. Новосибирск,
Гоголя, 10

Исп. вх. № _____

КОЛОМЫЦКОЙ Валентине Владимировне

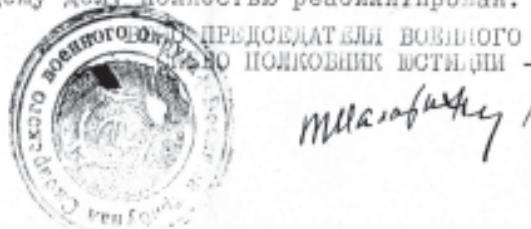
Краснодарский край, гор. Новороссийск, ул. Шархоменко, 42.

С П Р А В К А

Дело по обвинению КОЛОМЫЦКОГО Владимира Александровича, 1895 года рождения, до ареста, т.е. до 9 ноября 1937 года работавшего машинистом в депо ст. Купино, Омской железной дороги, пересмотрено военным трибуналом Сибирского военного округа 17 мая 1960 года.

Постановление от 16 декабря 1937 года в отношении КОЛОМЫЦКОГО В.А. отменено, дело производством прекращено.

КОЛОМЫЦКИЙ Владимир Александрович по настоящему делу полностью реабилитирован.

М.А. Григорьевич / В.Шлагинов/

Заказ 357

Исп. Демакова.
отп. Коиль.
18.07.61 г.

Даведка аб рэабілітацыі Каламыцкага Ўладзіміра Аляксандравіча 17 траўня 1960 года.

Падчас арышту бацькі мама знаходзілася у Томскай бальніцы на лячэнні. Па спецыяльнасці яна была медыцынскай сястрой. Тады мне было 6,5 гадоў. А сястры 3,5 гады. Мы засталіся пад апекай хатнай гаспадыні. Пасля выхаду з бальніцы мама сабрала ехаць у Маскву да Крупскай Н.К. хадайніцачъ за свайго мужа. Паехала і пратала.

Пасля нейкага часу, доўгага бедства, бадзяння і галадання нас з сястрою забраў ў Навасібірскі дзіцячы прыёмнік. Аднойчы мянэ з сястрою павезлі ў нейкую ўстанову. Доўга вялі па калідорах і прывялі ў прыгожы кабінет з мяккай карычневай канапай і пісьмовым столом з зялёным сукном.

Мы крышику пасядзелі і тут прывялі нашу маму. Яе цяжка было пазнаць: абстрыжана, у салдатскіх камашах, моцна замучана. Я заўсёды бачыла яе прыгожай і акрутна адзетай. Мама плакала і абдымала нас. Прасіла і ўмаляла мянэ запомніць адрас яе сваякоў, якія жылі ў Лідскім павеце. Больш мы маму сваю не бачылі.

МИНІСТЕРСТВО
БЕЗОПАСНОСТИ
РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

УПРАВЛЕНИЕ
по Новосибирской области

14 сінтября 1993 года

№ 4/II-1192
г. Новосибирск

С. П. РАВА

По матеріялам архівенага следственнага дела на день ареста 22 августа 1937 года в составе сям'і Коломацкага Владимира Александровіча значітвію: жена Вера Павловна 1902 года рождения, дочери — Елена 7 лет и Надежда 3 лет.

Начальнік подраздзялення

М. А. Лукашевич

Даведка аб складзе сям'і Каламыцкага Ўладзіміра Аляксандравіча.

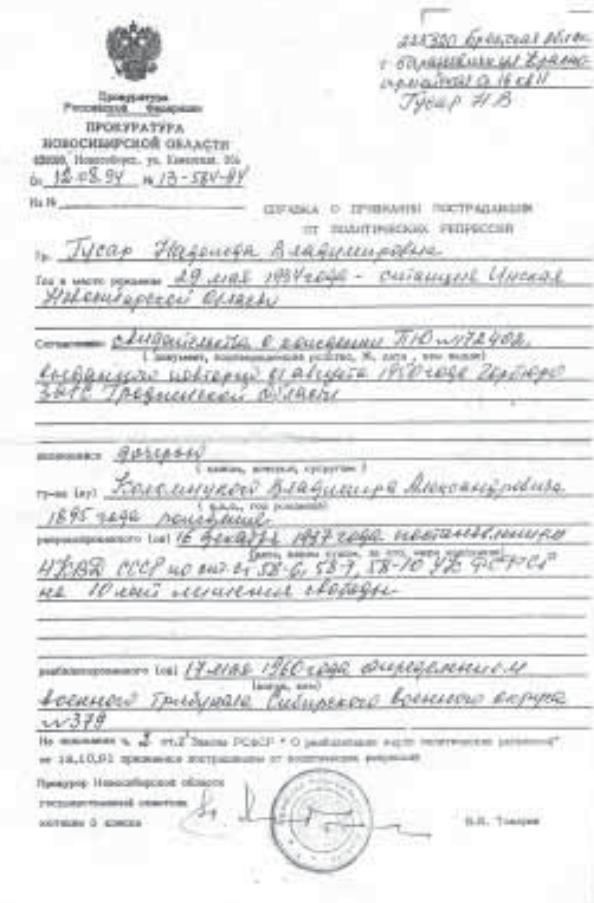
Нас хацелі з сястрою разлучыць з-за розніцы ўзросту. Але мы заўсёды так плацалі, што нас пакідалі разам. Я запомніла слова мамы, якая прасіла, каб мы не згубіліся з сястрою. Так мы пражылі да 1941 г., мянэ неаднойчы пыталіся, якія ў нас ёсць сваякі, і дзе яны жывуць. Я помніла мамін наказ і адрас, які яна назвала падчас нашага апошняга спаткання.

У 1941 г. дзесяці ў сакавіку, групу дзяцей павезлі з дзіцячага дома да сваякоў. Так мы трапілі ў Беларусь на ст. Нёман Лідскага раёна Гарадзенскай вобласці да маміных родных братоў Мікалая і Андрэя Клейдаў. Пачалася вайна. У 1944 г. дзядзька Мікалаі Мікалаевіч Клейда, які ўзяў апеку над намі, быў забіты нацыяналістамі за сувязь з партызанамі. Мы зноў у другі раз засталіся сіротамі.

Пасля выяўлення культуры Сталіна мне рэкамендавалі шукаць сваіх бацькоў. Я пісала ў Навасібірскую прокуратуру і гарвыканкам у надзеі адшукаць тату і маму, або атрымаць аб іх якія-небудзь звескі. Пра тату мне прыслалі даведку аб рэабілітацыі. Пра маму ніякіх звестак да гэтага часу не маю. Дзе і што з ёю сталася, так і не даведалася і згубіла надзею, што-небудзь даведацца. Цяпер маю толькі даведку ад начальніка аддзела УУС Цярэшчанкі, што адшукваная В.М. Каламыцкая ў раёнах, вобласці і г. Навасібірску пражываючай не значыцца. Па дадзеных ЗАГСаў г. Навасібірска ў ліку памерлых 1940-1950 гг. не значыцца. Атрымаўшы даведку аб рэабілітацыі бацькі, мне выдалі пасведчанне аб яго смерці і дзве месячныя зарплаты бацькі па ранейшаму майму жыхарству. Калі нам з сястрою прызначана згодна новых закону такая кампенсацыя, тады прашу нам яе пераслаць. Наши адрасы прыкладаю да ліста.

Яшчэ звяртаюся да Вас з просьбай выслаць нам даведкі аб рэабілітацыі для прадзялення на атрыманне ільгот, як дзесяці рэпрэсаваных бацькоў."

Яшчэ колькі старонак звыклага беларускага лёсу яшчэ дзвюх беларусак. Родных бацькоў знішчылі саветы, прыёмнага бацьку забілі акаўцы. А яны выраслі, жыццё пражылі, і на светлых добрых тварах ні крыўды, ні злосці. **Мікола Дзікеvič, в. Сялец.**

Даведка аб прызнанні пацярпелай ад палітычных рэпрэсій Гусар Надзеі Ўладзіміраўны

Старшыня Рады БНР Язэп Сажыч служыў на Лідчыне

Язэп Сажыч (05.09.1917, в. Гарадзечна, сёння Наваградскі р-н — 19.11.2007, Эн-Арбар, Мічыган, ЗША), грамадскі дзеяч, вайсковец. У часе нямецка-польскай вайны 1939 г. трапіў у нямецкі палон. Пазней вярнуўся ў Беларусь, дзе браў удзел у арганізацыі беларускіх вайсковых адзінак. У 1943 годзе ў якасці камандзіра Лідской роты Беларускага батальёна аховы чыгунак служыў у Лідзе. Ад 1944 г. — на эміграцыі. У 1950 г. скончыў Марбурскі ўніверсітэт (Нямеччына) з дыпломам лекара і выехаў у ЗША. Стаяў адным з заснавальнікаў аддзелу Беларуска-амерыканскага задзіночанья ў штаце Мічыган. Ад 1953 г. — сябра Рады БНР. Заснаваў аддзел Згуртавання беларускіх ветэранаў у Дэтройце, выконваў абавязкі сакратара ў справах ветэранаў пры Радзе БНР. У 1982—1997 гг. — Старшыня Рады БНР. У сакавіку 1993 г. браў удзел у святкаванні 75-й гадавіны незалежнасці ў Менску. **Прыезджаў у Ліду.** Пад Лідай жыве ўнучаты плямяннік Язэпа Сажыча Сяргей Сажыч з сям'ёй. Пахаваны Язэп Сажыч на беларускім могільніку ў Іст-Брансвіку (Нью-Джэрсі, ЗША).

Беларускі батальён аховы чыгунак (*Bahnschutz*) 1942-1944(5)

У канцы верасня 1942 года дырэкцыя чыгункі ў Менску звярнулася праз генеральны камісарыят Беларусі да доктара Ермачэнкі які з'яўляўся камендантам БСА (Беларуская Самаабарона) з запытам, ці можы бы ён арганізаваць Беларускі батальён для аховы чыгункі. Умовы, якія паставіла дырэкцыя, з беларускага пункта гледжання былі прымальныя. Д-р Ермачэнка пагадзіўся арганізаваць батальён.

На пасаду камандзіра батальёна быў прызначаны капітан Ф. Кушаль - выканалаўца абавязкаў галоўнага рэферэнта БСА. На той момант арганізаваць батальён было не цяжка, таму што ўжо існавала сетка пунктаў для прызыва ў БСА, і былі выпушчаны два афіцэрскія ўнтэр-афіцэрскія курсы. Кадры былі гатовыя.

Тыднем пазней прыйшлі перамовы з прадстаўнікамі Bahnschutz (ахова чыгункі) адзін з якіх быў камандзірам Bahnschutz Беларусі спадар Штрымке (Schtrimke). Вырашаліся дадатковыя ўмовы і тэхніка арганізацыі батальёна. Францішак Кушаль адзначаў, што падчас гэтай сустрэчы немцы былі вельмі падатлівымі і ўсе, паставленыя беларускімі прадстаўнікамі ўмовы, прынялі. Ужо на наступны дзень былі дадзеныя распараджэнні акруговым рэферэнтам БСА аб прызывае добраахвотнікаў у батальён аховы чыгункі, а Ф. Кушаль пачаў інспектаваць казармы, прыгатаваныя для

раскватаравання аддзелаў батальёна па Беларусі.

Пры перамовах са Штрымке было ўстаноўлена наступнае размяшчэнне батальёна: 1 рота ў Менску, 1 рота ў Стоўбцах, 1 рота ў Баранавічах, **1 рота ў Лідзе**, 1 рота ў м. Круглае Глыбоцкай акругі. Акрамя таго, у Менску павінна была быць арганізаваная ўнтэр-афіцэрская школа з мэтай падрыхтоўкі кадраў для пашырэння аховы чыгункі. На дадзеным этапе патрабавалася набраць 800 чалавек, кожная рота праходзіла чатырохтыднёвую перападрыхтоўку і пасля гэтага магла выкарыстоўвацца на чыгунцы.

Неўзабаве пачалі прыбываць добраахвотнікі. Першая партыя прыбыла ў Менск з Слоніма, дзе і пачала фармавацца першая рота. Камандзірам быў прызначаны лейтэнант Зміцер Чайкоўскі, рота пачала навучанне з снежня 1942 г. Услед за Менскай ротай пачала арганізоўвацца рота ў Баранавічах, камандзірам якой быў прызначаны лейтэнант Барбaryч. Увогуле, арганізацыя батальёна ішла вельмі добра.

Са слоў сучаснікаў, калі ў гэтым пераканалася нямецкае камандаванне, яго стаўленне да беларусаў дыяметральна змянілася. Першае што яны абвясцілі, было тое, што камандзір батальёна будзе прызначацца ад Штрымке, а з беларускай боку яму спатрэбіцца толькі афіцэр для сувязі. Д-р Ермачэнка быў змушаны

пагадзіца, і афіцэрам для сувязі быў прызначаны капітан артылерыі Віталь Мікула.

У лютым была арганізаваная рота ў Лідзе, камандзірам якой быў прызначаны лейтэнант Язэп Сажыч.

Тым часам Менская рота скончыла навучанне і была падзелена групамі на розныя станцыі для аховы чыгункі. Гэтыя групы не перавышалі памеру аднаго аддзялення і размяшчаліся на асноўных вузлавых станцыях. Такім чынам першая група была накіравана ў Полацк пад камандаваннем лейтэнанта Маслава, другая размяшчалася ў м. Унеча пад Арлом і апошняя заставалася ў Менску. На месца выбылых у Менскую роту пачалі набірацца новыя кандыдаты.

Баранавіцкая рота была гэтак жа падзелена на групы і накіравана ў Палессе, магутная група была размешчаная ў Калінкавічах, дзе стала вяла барацьбу з партызанамі, якія знаходзіліся ў Палескіх лясах.

Апошній ротай якая скончыла навучанне была **Лідская** - яна была падзелена на дробныя групы накіраваныя на асобныя адрэзкі чыгункі.

Да вясны 1943 года колькасць дабраахвотнікаў у батальёне дасягнула 1000 чалавек. Усе чыгункі на тэрыторыі Беларусі ад Арла да Берасця і ад Полацка да Калінкавічаў мелі беларускую ахову. Адной з асноўных яе задач была барацьба з савецкімі і польскімі партызанамі.

Пазней практычна ўсіх беларускіх афіцэраў замянілі нямецкімі, пакінуўшы беларускага афіцэра толькі ў якасці пралагандыста, ім быў **лейтэнант Язэп Сажыч**.

Аж да эвакуацыі ў 1944 годзе батальён выконваў свае абавязкі. Ён быў пераведзены ў прырэйнскую вобласць, дзе службоўцы былі выкарыстаныя як рабочая сіла на чыгунках, частка пазней улілася ў 1-ю

Беларускую штурмавую брыгаду СС.

Батальён за-
бяспечваўся са
складоў чыгуначнай
паліцыі (Bahnschut-
zpolizei) у Менску.
Службоўцы яго на-
сілі стандартную сі-
нюю нямецкую ўні-
форму паліцыі аховы
чыгунак, але з белару-
скімі пятліцамі і
кукардамі, зацвер-
джанымі пазней і для
Беларускай Краёвой
Абароны, пагоны і
званні былі нямец-
кімі. Узбраенне ў ба-
тальённе было па ста-
туце таксама нямец-
кае, але тып узбра-
ення больш залежаў
ад аддаленасці рот ад
Менска напрыклад,
па ўспамінах сучас-
нікаў у службоўцаў
Лідской роты на
узбраенні былі са-
вецкія кулямёты
Дзегцярова ДП-27 і
вінтоўкі Мосіна. А ў
Менску выдаваліся і
нямецкія ўзоры.

*Афіцэр Беларускага
батальёна аховы чыгунак*

Язэп Сажыч

СПРАВУ СВАЮ МЫ РАБІЛІ ШЧЫРА, САМААДДАНА, САМААХВЯРНА

Зусім гадка стала — ужо пад «дзевяностку» падыходжу. Фізічна я вельмі слабы, але, дзякую Богу, мазгаўня трохі працуе. Не пратіў поўнасцю (смяеща). У канタкце з іншымі беларусамі, цікаўлюся падзеямі, чытаю нашы газеты («Беларуса», «Нашу Ніву»), хачу яшчэ нешта зрабіць для Бацькаўшчыны. Гэтым і трymаемся. Мяне, Барыса Рагулю і Ўладзіміра Набагеза мая нябожчыца жонка колісь назвала «трыва беларускімі мушкецёрамі». Надта падобны ў нас лёс: усе з Наваградскай акругі, скончылі адну гімназію, потым сталі афіцэрамі і, урэшце, — дактарамі. Да гэтых часоў разам трymаемся. Хаця Барыс, на жаль, ужо зусім

слабы . Нябожчык Аляксандар Стагановіч — пасол у польскім Сойме — ахрысціў нас «наваградскай мафіяй». З трох «мафіёзі» я — найстарэйшы...

Ляжу часта ў ложку, і ўспаміны ў галаве страшнна круцяцца: хоць кнігу выдавай. Мушу імі з Вамі падзяліца.

Нарадзіўся 5 верасня 1917 г. у вёсцы Гарадэчна. Гадаваўся ў страшнай беднаце: бацька памёр, калі мне было два годзікі (мамачка расказвала, што ён любіў мяне больш за ўсё на свеце), і маленькі хлопчык мусіў зрабіцца гаспадаром — араць, касіць. У сем-восем гадоў я стаў у хаце лідарам: як скажу, так і мусіць быць!

Калі мама злавалася, называла мяне «праклятым бальшавіком». «Чырвоных», як і палякаў, ніколі не паважала.

Мая маці, Вера Дарашэвіч, была для бацькі Сымона, які вярнуўся з заробкаў у ЗША, другой жонкай. Калі памерла першая, на бацькавых руках засталіся троє дзетак. А мамачка, зусім маладая тады жанчына, да шлюбу працавала ў Гарадэчна ў цёткі. Была яна чалавекам амаль непісьменным, але вельмі інтэлігентным, разумным.

Братка, ты не ўяўляеш, як мы з мамачкай любілі адно аднаго. Ужо апынуўшыся на вайне, перад апошняй атакай быў упэўнены, што мяне заб'юць. Смерці не баяўся, страшыўся аднаго: што мама не перажыве страты сыночка...

* * *

Калі споўнілася 14 гадоў, здарылася падзея, якая моцна паўплывала на мой лёс. Кашу ля рэчкі сена, пад'яджае брычка з войтам Сокалам: «Хадзі вучыцца, ты здольны хлопец». Я кажу: «Дык гэта грошай вялікіх каштую». А ён: «Нічога, я ведаю дырэктара Ціханоўскага, прыходзь да мяне ў гміну». Войт мне выпісаў пасведчанне, перахрысціў і кажа: «Сынку, хадзі вучыцца, але не давярай нікай савецкай пропагандзе!» Пасля таго як зачынілі беларускую гімназію, перайшоў у наваградскую польскую гімназію, плаціў толькі 25 працэнтаў ад сумы. Я быў найбяднейшы з усіх хлопцаў. За гады навучання ў гімназіях не знайшоў магчымасці купіць аніводнай кнігі — пазычаў у багацейшых сяброў. Гімназія мела лінгвістычную скіраванасць, шмат вучылі на памяць. Я перапісваў на паперку і, ідуучы дадому (дзесяць кіламетраў штодня), вучыў на памяць. І цяпер шмат лацінскамоўных твораў памятаю. Здараеца, як пачнем з Набагезам дэкламаваць па чарзе...

Відавочна, таму, што ў дзяцінстве галадаў, цяпер магу ні ў чым сабе не адмаўляць: хачу — ем сала, хачу — селядзец. Уявіце: дзесяць гадоў пешшу хадзіў з Гарадэчна ў Наваградак і назад. А гэта дзесяць кіламетраў кожны дзень. Чатыры кіламетры ішоў босы, а пад горад надзяваў чаравічкі, вось так, братка. На прыгарадку жылі Мазуры — бацькі маёй жонкі. Матка яе была стараверка, з сям'і Кашталянавых, паходзіла ад вялікіх расейскіх магнатоў. І калі я пачаў сустракацца з яе дачкой Варай, яна казала: «Што, я аддам сваю дачку за гэтага батрака? Што ў яго за гены?»

У гімназіі я быў неблагім матэматыкам, хацеў ісці на інжынера. І тут у Наваградак прысылаюць маладых украінскіх святароў, што скончылі ў Варшаве тэалогію. Быў такі святар Скрыпнік, ён мяне ўвесь час апякаў. Аднойчы ён кажа мне: «Ну што думаеш рабіць далей?» Паступаць ва ўніверсітэт было не па сілах фінансава. Скрыпнік націскаў, каб я ішоў на тэалогію: «Вам, беларусам, патрэбны адукаваныя патрыёты-святары». Рэлігію я паважаў, але разам з тым страшна любіў войска. Вучыцца вайсковай справе? Але ж куды цябе палякі прапусцяць?..

Пачалася Другая Сусветная вайна. На фронце я зрабіўся героем: кідалі ў цяжкія абставіны, і я неяк з іх вылизіў. Камандзір дывізіі, таксама беларус, Мікалай Болтуць называў мяне «беларускім ільвом». Пяць разоў хадзіў у атаку — быў камандзірам левага флангу. У час апошняй атакі паднімаў пісталет і кричыў: «Хлопцы, за мною!» А кулямёт як трахне — добра мяне прасёк. Ляжу, гляджу на рану і думаю: усё, заб'юць немцы. Аказалася, што яны добра ратавалі афіцэраў, — адразу мяне паднялі з зямлі і адвезлі ў амбулянс. Німецкі маёр, малады хірург, зрабіў рэнтген, пагладзіў па галаве і кажа: «Юнг, ты шчаслівы! Косць не закранута, мы цябе вылечым». Лячылі мяне ў вялікім ваенным шпіталі ў Лодзі.

Якраз тады саветы дамовіліся з Гітлерам: Німеччына выпускае дадому беларусаў і ўкраінцаў, а ССР — г.зв. «фольксдойчай», палякаў німецкага паходжання. Я скарыстаў гэтую магчымасць, уцёк са шпіталю і пайшоў дадому, у Гарадэчна.

Нашая хатка стаяла на цэнтральнай вуліцы. Стайць мая мамачка, прыглądaецца да хлопцаў у шынялях. Падыходзіць да яе адзін, з суседнім вёскі: «Што, бабушка, сынка чакаеш? Выбачай, сам бачыў — палёг твой сынок у бай». Божачкі, а я ж адзін сынок у мамачкі.

Наша сям'я належала да наваградскага сабора святога Мікалая, настаяцелям там быў Мікалай Гарбацэвіч. Я добра яго ведаў, нават кадзіла падаваў. Мамачка, канешне, адразу пабегла да яго. Зрабілі па мне вялікую паніхіду, усе плакалі, співаў хор — пра гэта я пазней даведаўся. І вось прабіраюся агародамі дадому, а мамачка стайць і набірае ў калодзежы ваду. Убачыла мяне і адразу ж, самлеўши, упала: «Дзеци, глядзіце, што робіцца!» Думала, што прывіда ўбачыла.

Ужо ў Німеччыне я спаткаў беларускага дзеяча Васіля Плескача, які ў французскай зоне акупацыі працаваў дырэкторам польской школы. У 1948 г. у яго нарадзіўся сын, і Васіль папрасіў, каб я стаў хрышчоным бацькам. Прыйзджаю на хрэсьбіны ў Швэнінген. Гляджу — Гарбацэвіч, божачкі ты мой! Той вочы вытарашчыў, падбег да мяне, цалуе і кажа: «Выбачай, родненкі. Я ж паніхіду па табе ўжо справіў. Вер, доўгім будзе тваё жыццё». Я асабіста прасіў Быкава апісаць гэты выпадак, аднак спадар Васіль адказаў: «Выбачай, даражэнкі, я не могу апісаць тое, што сам не перажыў».

* * *

Вярнуўся ў Гарадэчна. І тут сустракаю аднаго са сваіх таварышаў па гімназіі, а ён быў камсамольцам: «Юзік, хавайся. Табе тут не месца. Уцякай!» Выпісаў пасведчанне, у якім было сказана наступнае: «Сажич Иосиф Семенович, бедняк, направляецца на учебу». І я паехаў у Львоў, праціснуўся ва ўніверсітэт, на ўлікова-еканамічны факультэт. Зрабіў трох семестры, стаў выдатнікам. Між іншага, у Львове ў тых часы апынулася шмат беларусаў: пасля таго як Вільню аддалі літоўцам,

Віленскі ўніверсітэт перавялі на літоўскую мову. Парасейску ў Львове ніхто не размаўляў — расейцаў галічане не шанавалі. Калі прыехаў у Львоў, на нацыяналізм не «хварэў». І мае калегі-студэнты, адданыя галіцкія патрыёты, уцігнулі мяне ў «бандэраўцы». Я сваімі вачымі бачыў, як на Галоўным рynку Львова было аб'яўлена аб стварэнні незалежнай дзяржавы, самаўраду. Якая весялосць пачалася, якое свята! А калі немцы заяўлі, што Галіцыя — гэта частка Аўстрый, — галічане пайшлі ў падполле. Была ўтворана Ўкраінская паўстанчая армія, якая змагалася і з камуністамі, і з фашыстамі. Я таксама быў звязаны з гэтай арганізацыяй, з'яўляўся камандзірам у адной з вёсак. Потым мне далі харчовую краму, і ў Беларусь я паехаў самы апошні, бо мусіў забяспечваць харчамі ўсіх хто ад'язджаў.

Слухай, браток, нацыяналістам я стаў менавіта ў Львове. Калі жылі пад палякамі, пра незалежнасць і не марылі: нейкія правы, аўтаномія і ўсё. А ў сяле пад Львовам бачу: дзяўчата выцігваюць з-пад куфраў нацыянальныя «жоўта-блакітныя» сцягі, усе співаюць, святкуюць — нацыянальны ўзьдым каласальны. Божа, думаю, а ў нас што?.. Украінцы мяне пытаяюць, якія сцяг і гімн у Беларусі, а я чырванею — не ведаю... Нават вусаты селянін-украінец, калі пачуў адказ, адкуль я прыехаў, сказаў: «Дык ты ж ліцьвін!» Гэта мяне страшнна ўзварушыла.

* * *

Але мусіў вярнуцца ў Наваградак, дзе ўсё апанавалі палякі, якія здавалі беларусаў немцам: ён, ён і ён — камуністы, і справа скончана... Стадленне немцаў да нас было рознае: шмат было і добра, і благо. Напрыклад, галоўны камісар Вільгельм Кубэ зрабіўся сябрам беларусаў, стараўся нам дапамагчы. Велізарная праблема крылася ў тым, што не ведалі, каму давяраць, а каму — не. Сярод нас, беларускіх нацыяналістаў, былі людзі, завербаваныя саветамі. Тому паводзіць сябе трэба было надта асцярожна. Лічу, што галоўным лідарам беларусаў тых часоў, нашым правадыром, быў Радаслаў Астроўскі — здольны, адукаўаны, ражучы, сапраўдны шляхціц. Я быў на яго пахаванні ў ЗША, аддаў апошнюю даніну павагі гэтаму выдатнаму дзеячу.

Рагаваць суайчыннікаў ад немцаў і палякаў пачаў на Наваградчыне Барыс Рагуля, які вырваўся з палону і засёў у гэбітскамісарыяце. Барыс, як спаткаў мяне, адразу прапанаваў: будзеш камісарам паліцыі па цэлай Наваградскай акрузе. Але, пабыўшы ў Львове, я адрэзаў: «Ніякага супрацоўніцтва з немцамі! Дай мне войска — пайду ў войска».

Рагуля ўвесі час недзе матаўся: то ў Менск паедзе, то ў Вільню. Жылі мы ў адной хаце, і аднойчы ноччу, а другой гадзіне, прылятае Барыс, запальвае святло і кідае мне пачак папер: «На табе тваё войска!» Тады немцы далі дазвол утварыць Самаахову: адчынялася афіцэрская школа перашкалення ў Менску, у кожнай акрузе — падафіцэрскія школы і ў кожным раёне — батальёны. Да самай раніцы святковалі падзею: выпілі, браток ты мой, добра.

Мяне прызначылі камандзірам падафіцэрскай школы ў Наваградку. Пад маім кіраўніцтвам было чалавек дзвесце. Немцы паглядзелі, з якой адданасцю хлопцы вучыліся, і спалохаліся. Выдалі загад, паводле якога гэтыя кадры мусілі выкарыстоўвацца для дапаможных аддзелаў. Напрыклад, была створана лясная самаахова. Рацтам мяне ў Менск выклікае Франц Кушаль і інфармуе, што немцы даюць дазвол утварыць чыгуначны батальён. Цікава, што Кушаль мяне спаткаў ужо ў чыгуначнай уніформе. У ранзе палкоўніка мяне тады сустэрэў князь Святаполк-Мірскі. Я быў супраць гэтай працы, аднак мне адказаў: «Сажыч, вы ёсць афіцэр, таму — ніякіх дыскусій». Я мусіў узяць 50 хлопцаў са сваёй школы ў Наваградку і ехаць у Ліду. Батальён не быў беларускай ваеннай адзінкай: я цягам шасці месяцаў школі жаўнераў, і пасля іх накіроўвалі на ахову станцыі. Мы мелі кулямёты, гранаты, вострую зброю. Нас апранулі ў сінюю нямецкую чыгуначную ўніформу, на шапках была нашыта «Пагоня», а на каўнярах — ярылаўскія крыжы.

Аднойчы на адной са станцыяў здарыўся такі інцыдэнт: жаўнера Слонімскі абязбройні немцаў, забраў колькі хлопцаў і пайшоў у чырвоную партызанку. Двое хлопцаў, якія баяліся нямецкага расстрэлу, прыбеглі да мяне, і я іх накіраваў у Нямеччыну. А Слонімскі паехаў у тыл, бульбу абіраць.

* * *

Калі Барыс Рагуля арганізаваў у Наваградку швадрон, я туды не трапіў: мяне накіроўвалі з аднаго месца ў другое: Маладзечна, Стоўбцы... У кожным я меў па 200—300 хлопцаў для вучобы. У суме я перашkolіў каля 2500 жаўнераў.

Браток, ты б ведаў, як мяне любілі хлопцы! Чаму? Бо ўмёў расказваць: сяду ды пачнун апавяданц пра свае ваенныя прыгоды, а маладыя жаўнеры ажно раты паракрываюць.

Гадаваў іх у патрыятычным рэчышчы, рабіў за-кілкі хапаць зброю і бараніць Бацькаўшчыну. Мала хто ведае, што я з'яўляюся аўтарам некалькіх знакамітых вайсковых песень, падбіраў да іх мелодіі. Пад бел-чырвона-белымі сцягамі, з «Пагонямі» мае хлопцы маршыравалі і співалі патрыятычныя песні. Лішнім будзе казаць, што размаўлялі мы толькі па-беларуску. А цяпер хтосьці ўяўляе сабе, каб лейтэнант беларускай арміі загаварыў на роднай мове?.. Дарэчы, я вывез з Баранавічаў апошні цягнік, а з ім — 300 чалавек. Усе палескія станцыі ўжо пазаймлі саветы.

На II Усебеларускім кангрэсе ў Менску я меў ахоўныя функцыі: з двума пісталетамі, гранатамі дзяжурыў на балюне. Туды мяне асабіста накіраваў Усевалад Родзька. Калі б здарыўся нейкі сабатаж ці з савецкага, ці з нямецкага боку, я быў гатовы страліць ці кідаць у злачынцаў гранаты.

* * *

За мяжой закінулі нас ажно ў Саарбрукен, што знаходзіўся ў французскай зоне акупацыі. Родзька, які

кіраваў Беларускай Незалежніцкай Партыяй, гэты вялікі канспіратар, даў мне загад перайсці да французаў. Раптам у Саарбрукен прыязджая маёр Барыс Рагуля і забірае мяне ў Берлін, адкуль мы накіраваліся ва ўсходнюю Прусію. Там быў ужо створаны беларускі дэсантны батальён «Дальвіц».

Колькі я там спаткаў знаёмых хлопцаў — не пералічыць! Кажу Рагулю: «Я ж нічога ў гэтай справе не разумею». На што генерал Міхал Вітушка, які пры сустрэчы па-бацькоўску мяне расцілаваў, адказаў: «Не хвалюйся. Я ўсё вазьму на сябе».

Дарэчы, дэсантаваць у Беларусь мусіў Рагуля, аднак ён ужо меў сям'ю. Па адной з версій, у 1944-м дэсантаваў Вітушка, які нібыта быў забіты ў баі з савецкімі войскамі. Паводле іншых, яму ўдалося схавацца дзесьці на Захадзе. Апынуўшыся зноў у Берліне, трывалі сядзёў у начальніка галоўнага ваеннага ўпраўлення БЦР Канстанціна Езавітава, рабіў справаў. Потым Рагуля засунуў мяне ў Баварыю, дзе я зрабіўся камандзірам афіцэрскай школы. Працуя, адказна раблю справу — і раптам немцы прысылаюць нейкага свайго афіцэра, які мусіў пераняць мае функцыі. Хлопцы распачалі бунт, а мяне пасадзілі пад хатні арышт і хацелі расстраляць. Але з дапамогай Рагулі, які ўсюды, дзе б ні быў, ствараў на прысутных цудоўнае ўражанне, мяне вызвалілі ды накіравалі ў нямецкую школу афіцэроў пад Ростак, у замлю Мэклэнбург.

* * *

Пасля вайны многія беларусы, якія перабіраліся ў ЗША, з той нагоды, што тым ці іншым чынам былі далучаны да немцаў, баяліся праблем. Яўрэі зрабілі так, што нас пачалі называць нямецкімі калабарантамі. А я нічога не баяўся, бо ведаў: мяя біяграфія чыстая. Ніколі, ніводнага разу мяне не вінавацілі, што я быццам зрабіў штосьці благое для свайго народу. Калі даваў нямецкаму журналісту інтэрвію, сказаў наступнае: «З чортам кроўю падпішу дамоўленасць, каб толькі яны далі мне зброю, і я змог бы барапіць Беларусь».

Скончышы медыцынскі факультэт Марбурскага юніверсітэта, на ваенным караблі накіраваліся з жонкай у ЗША. Шчыра кажучы, хацеў ехаць у Аргентыну ці Аўстралію, аднак жонка, у якой у ЗША жыў дзядзька, настаяла.

Цікавая размова адбылася, калі мы ўжо заходзілі на карабель. Правяральшчык глядзіць у мой пашпарт і кажа: «Хто Вы па нацыянальнасці?» — «Беларус». Той здзіўляецца: «Дык беларусы ж сталіся вольным народам, вяртайцеся на радзіму». Я не губляюся: «А я камуністай не люблю». Мне ў лоб: «Ты што, — фашыст?» — «Чаму ж, я — дэмакрат». Той зарагатаў: «Тады, канешне, праходзь — будзеш у ЗША за нашую дэмакратычную партыю галасаваць». У той час пры ўладзе быў рэспубліканцы...

У Амерыцы я працеваў па спецыяльнасці — доктарам-анестазіёлагам. Дачка Гелена нарадзілася, калі я ўсё быў студэнтам у Німеччыне. А сын Юзік з'явіўся на свет, калі мне было 44 гады! Я хацеў, каб ён таксама стаў лекарам, аднак сын выбраў іншы шлях — святарскі.

Цяпер Юзік — знакаміты тэолаг, які місіянер нават да Беларусі дабраўся. Праўда, пратэстант.

Ёсць у мяне ўнукі, якіх я страшэнна люблю. У Фларыду перабраўся 15 гадоў назад: тут цудоўны клімат, цеплыня, мора. Дачка кажа, каб вяртаўся назад: «Буду цябе даглядаць». Аднак я і сам рады яшчэ даю, дый прызывычайся да Фларыды.

Прыехаўшы ў Дэтройт, адразу ж працягнулі нацыянальную справу. Мая жонка, якая раптоўна памерла ад раку, калі ёй было трохі больш за 50 гадоў, таксама была палымянай патрыёткай Бацькаўшчыны. Як і ўсё яе інтэлігентная сям'я. Дарэчы, яе сястра яшчэ жыве ў Дэтройце, яна замужам за доктарам-беларусам Жывікам. Ведаеш, чалавечка, калі б я не быў у Дэтройце, ніхто б там не ведаў, што такое Беларусь, і хто такія беларусы. Справу сваю мы рабілі шчыра, самааддана, самаахвярна. Менавіта я заснаваў у Дэтройце праваслаўную парафію Святога Духа. Потым царкву напаткала бяда. Пра раскол у беларускім царкоўным жыцці сказана-пісана шмат, таму спыняць на ім увагу не буду. Скажу адно: я заўсёды падтрымліваў беларускую аўтакефалію. Яна, а не вуніяцтва, мусіць быць нашай нацыянальнай рэлігіяй. Дарэчы, мяне хацелі высвяціць на святара, асабліва пасля смерці жонкі. Высвяціўся б — мог разлічваць стаць япіскам. Але ўмішаліся справы палітычныя, і я сказаў «выбачайце». І добра, бо я не веру ў Святу Тройцу...

Шчыра кажучы, я не збіраўся займацца палітыкай. Аднак у 1982 г. мяне нечакана абраўся на пасаду старшыні Рады БНР. Хоць былы старшыня Вінцэнт Жук-Грышкевіч мяне не любіў, галасы за мяне падалі 70 % дэлегатаў. Раней Жук-Грышкевіч зрабіў мяне сакратаром па спраўах ветэранаў, заўсёды казаў, што палітычна я — няпісменны.

Пісменны, няпісменны, але ж кіраваў 15 гадоў. Час майго кіравання хтосьці ахрысціў «брэжнёўскім застаем», але, паверце, гэта хлусня. Калі сыходзіў, галасаваў супраць цяперашняй старшыні Івонкі Сурвілы, і яна пра гэта ведае — хацеў, каб маё месца заняў Рагуля. Калі яе выбралі, я сказаў: «Івонка, будзеш нашай Маргарэт Тэтчар». Лічу, што яна добра кіруе спраўамі: усюды піша, прамаўляе. Свайм найвялікшым дасягненнем я лічу візіт на Радзіму ў 1993 г., калі святкаўся 75-я ўгодкі БНР. Ніколі не забуду гэтага гістарычнага моманту: я раблю прамову перад трыма тысячамі чалавек, усе скандуюць «Жыве Беларусь!» — і ў мяне цякуць слёзы... Ездзіў тады і ў Вільню, дзе адбыўся заклад магілы братоў Луцкевічаў. І ў Беларусі, і ў Літве за мной begala прэса, усё пытала пра БНР. Я адказаў каратка: «Калі б не БНР, не было бы БССР. Калі б не было БССР, не было бы незалежнай Беларусі». Вось так, братка. Спаткаўся з нашымі адметнымі дзеячамі. Напрыклад, з Пятром Краўчанкам у добрым рэстаране пілі каньяк, з мітрапалітам Філарэтам. Апошні, дарэчы, абяцаў, што з цягам часу абавязкова прайдзе на беларускую мову... Антыбеларускасць — страшэннае гора сучаснай Беларусі. Лукашэнка — хітры і здольны палітык. І сярод апазіцыі я сёння не бачу такіх жа здольных ды хітрых. Але ж, нягледзячы ні на што, Беларусь мусіць адрадзіцца.

М. Ф. Герасімовіч

ШКЛОЗАВОД “НЁМАН”

Кароткі агляд стаўлення і развіцця

(Працяг. Пачатак у папярэдніх нумарах.)

ПАШЛЯХУ ПАШЫРЭННЯ І РЭКАНСТРУКЦЫИ

З уз'яднаннем заходніх і ўсходніх абласцей Беларусі ў адзінную рэспубліку шклозавод “Нёман” быў нацыяналізаваны.

Што сабой уяўляла забудовы пляцоўкі завода і пасёлка да гэтага часу, відаць на сітуацыйным плане, узятым з генплана завода, прыкладзенага да тэхнічнага пашпартта, па стане на сакавік 1941 г.

Асноўныя і дапаможныя вытворчыя будынкі і будынкі завода на гэты час:

- памяшканне гуты, якое ўключае аддзяленне падрыхтоўкі сырвінных матэрываў і іх шыхтаванне, а таксама аддзяленне варэння шкломасы, фармавання і адпалу вырабаў і іх першасную апрацоўку і сартаванне;
- два памяшканні дэкаравання вырабаў, з іх так званая старая шліфоўня з аддзяленнем жывапісу, якое

прымыкае да кацельні, і новая шліфоўня;

- памяшканне па вырабу шкловарачных гаршкоў і вогнетрывалага прыпасу;

- блок газагенератарнай станцыі з механічным на вугалі і дрывяным газагенератарамі і электратрансфарматорамі з газавым рухавіком;

- асобныя памяшканні фармавой і кузні;

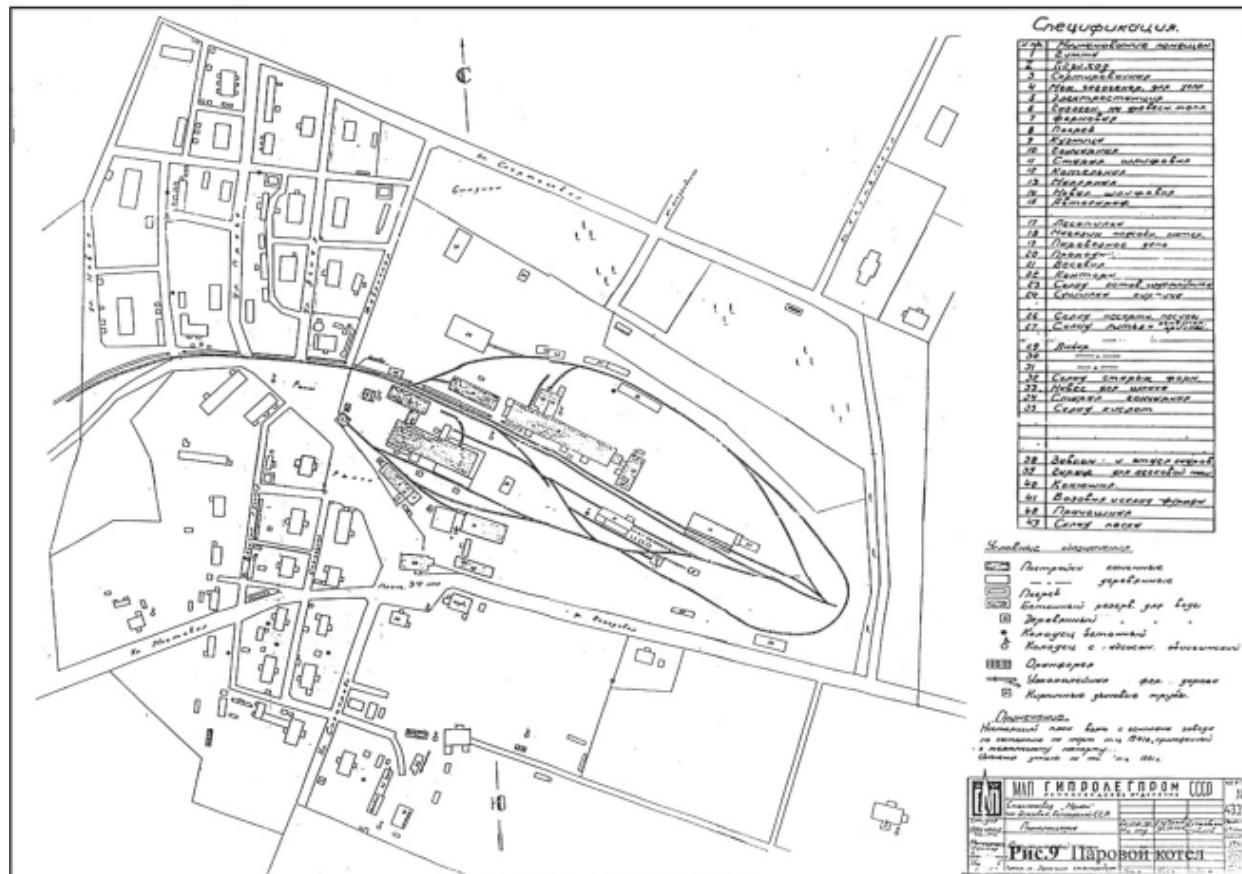
- тартак;

- склады гатовай прадукцыі, сырвінных і дапаможных матэрываў і кіслот;

- аўтагараж;

- паравознае дэпо і разгалінаваная па ўсёй тэрыторыі завода вузкалейная чыгуンка, а таксама пракладзеная вузкая каляя да станцыі Нёман з размешчанымі там складскімі пляцоўкамі і памяшканнямі.

Адносна завода пасёлак размяшчаўся з улікам ружы вятроў. На плане праглядаецца яго спарадкованая забудова. Нараўне з раней згаданымі аб'ектамі, такімі як касцёл, дом апекі мачі і дзіцяці, сямігадовая школа, тут былі дом асветы, стадыён, рынак і пляц.

Сітуацыйны план завода і пасёлка, 1941 г.

Стар. 36

Славутасць пасёлка - невялікі парк з рэдка сустраканымі для дадзенай мясцовасці дэкаратыўнымі дрэвамі і дзве аранжарэі.

Завод працягваў працаўцаў у новых умовах, вырабляючы гатункавы посуд, лямпавае шкло, ізалятары і іншую прадукцыю.

Але мірная праца працягваўся нядоўга. 22 чэрвеня 1941 года фашысцкая Нямеччына напала на Савецкі Саюз, і неўзабаве мясцовасць аказалася акупаванай немцамі.

Вызваленне наступіла толькі 9 ліпеня 1944 года. Вялікая частка мужчынскага насельніцтва пасёлка была мабілізаваная ў шэрагі Чырвонай Арміі, а пазасталыя разам з жанчынамі і падлеткамі аднаўлялі завод.

Да канца 1944 года была ўведзена ў эксплуатацыю адна 10-ці гаршковая печ, бо яна была менш разбураная ў параўнанні з іншымі печамі, а таксама мелася ў запасе некаторая колькасць шкловарных гаршкоў. Пачаўся выраб, у асноўным, ліставога шкла так званым “халяўным спосабам”, як для ўласных патрэб, так і для жылля працоўных, а таксама лямпавага шкла і найпростага гаспадарчага посуду з выкарыстаннем ручных прэсаў. У 1944 годзе было выпушчана прадукцыя на 265 тыс. руб.

Першым дырэкторам пасля выгнання акупантаў быў некаторы час Брыль Ян Міхайлавіч, са жніўня 1944 г. - Крэнъ Васіль Іосіфавіч, а галоўным інжынерам - Шаль Станіслаў Германавіч.

У сувязі з ваеннымі стратамі неабходна было вырашаць пытанне камплектавання завода кваліфікованымі кадрамі. Таму ўлетку 1945 года ў Смаленскую вобласць на шклозавод “Чырвоны сцяг”, які быў поўнасцю разбураны і не падлягав аднаўленню, быў камандзіраваны Сцефановіч Казімір Андрэевіч з задачай запрасіць пераехаць у Бярозаўку яго былы працаўнікоў. У выніку праведзенай агітацыі пераехалі 245 чалавек дарослых і дзяцей.

У 1945 годзе колькасць працоўных на заводзе склада 393 чалавекі, у т.л. прамысловы-вытворчы персанал - 370 чалавек, з іх рабочых - 327, ITP і службоўцаў - 43 чалавекі. Усяго было выраблены прадукцыя на 3074 тыс. рублёў, у т.л. больш за 20 тыс. м² ліставога шкла.

Першыя паслявайныя годы былі асабліва цяжкімі. Бракавала сырэвінны матэрыйялаў, асабліва шчолачных, і вогнепоры; былі перабоі з палівам; цяжка даставаўся кожны кілаграм металу для вырабу найпростых прылад і для іншых вытворчых патрэб. Вельмі часта працоўным прыходзілася спускацца з варштата і адыходзіць ад шліфавальных станкоў, каб расчысціць ад снежных намечая вузкакалейную дарогу або нарыхтаваць дровы для газагенератару.

Але гэта былі гады вялікага працоўнага запалу, дзякуючы якому паспяхова ішло аднаўленне і развіццё завода і з года ў год нарощваліся аб'ёмы выпуску валавай прадукцыі.

У 1946 годзе пачала працаўцаў ванная печ з ботамі на 10 працоўных варштатаў і малая ванная печ перыядычнага дзеяння на 2 варштаты для вырабу ізалятараў. Аб'ём вытворчасці паразінні з 1945 годам

Лідскі Летапісец № 1 (41)

узвос амаль на 90% і склаў 5833 тыс. руб. У якасці паліва было выдаткована 12804 м³ дроў. Запрацавала сілавая станцыя і было выраблены 213,1 тыс. квт/гадзін электраэнергіі.

Начальнікамі сілавой станцыі ў розныя гады былі Брыль У.П., Фядотаў С.Ф. і Рагоўскі М.У.

У памяшканні “новай шліфоўні” абсталёваны механічны цэх па вырабу і рамонту металаформаў, інструменту, абсталёвання і запасных частак. У якасці крыніцы электраэнергіі выкарыстоўвалася ўстаноўленая тут жа паравая машына. У 1957 г. у цэху было 4 такарнія, 2 габлявальныя і 2 свідравальныя станкі, а таксама газа- і электразварачныя аппараты.

У 1948 годзе на заводзе ўжо працуе 690 чалавек, з іх ППР - 667, у т.л. рабочых - 622, а ITP і службоўцаў - 45 чалавек.

Яркім пацверджаннем вялікага імкнення кожнага ўнесці асабісты працоўны ўклад у найхутчэйшае аднаўленне разбуранай вайной гаспадаркі з'яўляецца тое, што ўжо да 1 студзеня 1949 года 23 працаўнікі завода выканалі план першай паслявайнай пяцігодкі. Сярод іх Вайцюшкевіч А.І., Валеўскі М.І., Палубінскі Я.М., Каламыцкі І.І., Казлоўскі Ў.А., Аўраменкаў А.А., Таращкевіч У.К., Шэўчык Ф.І., Міхайлова А.Ф., Шыліна О.С., Ракаўская Е.З., Стукачова М.П., Казлоўская І.Е., Суворына Е.А., Меляшэнкава А.Я., Мяркулаў А.Ф., Дудэ́к І.Ф., Мяркулава Я.І., Касцюкевіч А.І., Каламыцкі Л.І., Курыла А.У., Скобля А.І., Таращкевіч І.К.

У 1945 годзе на базе завода была арганізавана двухгадовая рамесная вучэльня для падрыхтоўкі працоўных вядучых прафесій - выдзімальнік і шліфоўшчык. За гады яе працы было падрыхтавана 270 чалавек.

Пасля выпускнікі вучэльні Аўраменкаў А.А., Аўраменкаў У.А., Жаваранкаў М.С., Баравікоў П.А., Іваноў М.У., Кротаў У.П., Карапе́т М.М., Казлоўскі Ў.А., Мяркулаў А.Ф. .Мітрафанаў А.П., Сямёнаў І.М., Пятрэнка І.Г. Трубянкоў У.К. узначалілі брыгады, а Афанасенкаў Л.Я., Жукаў М.Ф. і Мітрафанаў І.Ф. сталі начальнікамі зменаў.

Дырэкторам рамеснай вучэльні быў Шатаў Іван Максімавіч.

Працягваючы работы па аднаўленні вытворчых аб'ектаў і павелічэнні прадукцыінасці шкловарных печаў. 10-ці гаршковая печ перабудоўваецца на 12-ці гаршковую. Нараўне з варкай каляровых гатункаў шкла для фармавання вырабаў, афарбаваных у масе, пачынаеца варка накладных з арганізацый вытворчасці вырабаў з наколерам. У першую чаргу гэта сelenавы лал (рубін), малочнае і жоўтае шкло, рэцэптура якіх прыведзеная ў ніжэйпададзенай табліцы (тут і ў далейшым - у разліку на сухія матэрыйялы). (Табліца 1.)

Накладное шкло (у асноўным, сelenавы лал і толькі зредку жоўтае і малочнае) варыцца ў адным гаршку, а ў двух суседніх - бясклернае. Склад бясклернага шкла да накладных адрозніваўся ад бесклернага для ваннай печы павышаным зместам аксіду калія.

У астатніх 9 гаршках - каляровыя гатункі шкла (ружалін, сапфір, смарганд, блакітнае і т.д.).

У 1952 годзе на гэтай жа печы пачалі варыць

Табліца 1.

Найменне матэрыялаў	Адз. вым.	Бясколернае для гаршковай печы да накладаў	Накладныя гатункі шкла			Заўвага
			Селенавы лал	жоўтае	малочнае	
Пясок кварцавы	кг	80,0	60,0	40,0	20,0	1. Вільготнасць матэрыялаў, падрыхтаваных да шыхтавання: пясок - 0,5-0,9% мел - 8,0-12,8% сульфат натрыю - 6,9-23,8% салетра натрыевая - 1,9-2,5%..
Сода кальцыянавая	кг	25,6	20,9	7,8	6,5	
Мел	кг	11,0	-	0,2	1,9	
Паташ	кг	7,7	4,7	6,9	0,4	
Салетра натрыевая	кг	1,2	-	-	-	
Сульфат натрыю	кг	1,9	-	-	-	
Бура тэхнічная	кг	-	4,8	4,5	-	2. Асноўнасць: сода кальцыянавая - 87,0-92,0%; паташ - 75,0-86,0%
Цынкавыя бялілы	кг	-	8,5	3,1	-	
Сярністы кадмій	кг	-	1,1	0,8	-	
Селен	кг	-	0,47	0,04	-	
Крыяліт	кг	-	-	0,76	3,7	

свінцовы крышталь з 18% утриманнем PbO спачатку ў адным гаршку, а ў 1955 годзе іх стала ўжо трох, у т.л. два для фармавання выдзіманых вырабаў і адзін - для прасаваных.

Праведзеная ў 1951 годзе рэканструкцыя ваннай печы дазволіла павялічыць колькасць працоўных варштатаў з 10 да 12 штук.

У 1953 годзе была пабудаваная доследная гаршковая печ, якая затым была перабудаваная спачатку на 6-ці, а затым 8-мі гаршковую печ, на якой пасля і была сканцэнтравана вытворчасць накладных вырабаў.

Калектыву завода разумеў, што неабходна не толькі адрадзіць дасягненні мінулых гадоў, але і пайсці далей, пашыраючы каляровую гаму, асартымент і тыпы выкарыстоўваных гатункаў шкла. І гэтае разуменне пацвярджалася практычнымі справамі.

Да ўжо згаданых накладных гатункаў шкла тыпу селенавы лал, малочнае і жоўтае дадаюцца медны лал, кобальтавае, бэзавае, зялёнае і блакітнае.

Для варкі меднага лалу выкарыстоўвалася шыхта, складзеная па наступным рэцэпце: пясок кварцавы - 30 кг, сода кальцыянавая - 6,9 кг, мел - 4,8 кг, паташ - 6,9 кг, закіс медзі - 0,9 кг; вонкі волава - 0,45 кг і вінны камень - 0,25 кг. Варка праводзілася ў аднаўленчым асяроддзі.

Адмысловага падыходу патрабуе варка зялёнага шкла для накладу, бо пры гэтым неабходна ўвядзенне адносна вялікай колькасці злучэнняў хрому, якія дрэнна рашчыняюцца ў шкле. Каб пазбегнуць так званых "чорных крапак" на паверхні гатовых вырабаў, для афарбоўвання выкарыстоўвалася фрыта наступнага складу: пясок кварцавы - 50 кг, сода кальцыянавая - 70 кг, мел - 12,5 кг, бура тэхнічная - 15 кг, хромпік натрыевы - 15 кг. Звараная фрыта вылівалася ў ваду, гранулювалася,

высушвалася, здробнялася і ўводзілася ў шыхту для зялёнага накладнога шкла, якая складалася па наступным рэцэпце: пясок кварцавы - 80 кг, сода кальцыянавая - 22,4 кг, мел - 14,5 кг, паташ - 1,5 кг, салетра натрыевая - 1,1 кг, сульфат натрыю - 2,6 кг і фрыта - 12,3 кг.

Даволі часта варыцца шкло для імітацыі малахіту. З яго вырабляліся розныя вырабы з шырокай гранню і дэкаратыўным элементамі.

Для атрымання малахіту выкарысталі шыхту двух складаў (Табліца 2.):

Табліца 2.

Найменне матэрыялаў	Адз. вым.	I	II
Пясок кварцавы	кг	70,5	51,7
Сода кальцыянавая	кг	20,0	5,6
Мел	кг	15,9	13,7
Паташ	кг	7,6	8,4
Салетра натрыевая	кг	1,6	3,5
Крыяліт	кг	2,8	19,5
Каалін	кг	-	11,9
Вонкі медзі	кг	1,4	2,8
Хромпік натрыевы	кг	1,94	1,94

Спачатку праварвалася шыхта I, пасля чаго ў гаршок засыпалі шыхту II. Гатовае шкло не бурлілі, а злётку перамешвалі бандазій.

Варыцца залаты лал, ametyst, каляровыя крышталь.

У 1958-1959 гг. праведзена шэраг варак з выкарыстаннем у якасці фарбавальніка злучэнняў урану.

На ваннай печы перыядычнага дзеяння выкарыстоўваўся нават "плаваючы" тыгель, у якім варылася малочнае, бэзавае і іншыя гатункі шкла, што давала

магчымасць дадатковай вытворчасці гатункавага посуду.

З пазіцыі сённяшняга дня можна толькі захапляцца тымі поспехамі, якія былі дасягнутыя ў 50-ыя годы. Не маючы ўстойлівага энергазабеспечэння, стала адчуваючы цяжкасці з забеспечэннем сырэвіннымі матэрыяламі, металапрадукцыяй і будматэрыяламі, у сцесненых вытворчых умовах і пры слаба ўладкаваным побыце калектыў завода з года ў год нарощваў аб'ёмы вытворчасці такімі тэмпамі, якіх не было ні ў 70-ыя, ні ў 80-ыя годы. За 10 гадоў, з 1950 г. па 1960 г. выпуск прадукцыі ўзрос больш чым у 4,5 разы, г.зн. з 9066 т.р. у 1950 г. да 41373 т.р. у 1960 г. (у коштах 1955 года), а колькасць ППП - толькі ў 1,75 раза (з 870 чалавек у 1950 г. да 1523 чал. у 1960 г.), г.зн. за лік росту прадукцыінасці працы ў цэльм за 10 гадоў забяспечана 62 % павелічэння аб'ёмаў вытворчасці.

Людзі імкнуліся хутчэй загаіць раны вайны не толькі фізічныя, але і душэўныя. І шкляная казка дапамагала ім у гэтым, бо кожны ўдзельнік вытворчага працэсу праз разнастайнасць форм вырабаў у спалучэнні з колерам выкарыстанага шкла і наступным дэкараваннем прылучаўся да свету прыгожага.

Працаўнікі завода, дасягнуўшыя высокіх паказчыкаў у працы, заносіліся ў “Кнігу пашаны” (гл. *Дадатак*).

Першымі з іх былі Паўлоўскі Я.Ф., Мардашкін З.П., Каламыцкі І.І., Рафаенка Н.І., Ціханава А.К.

На заводзе атрымаў гарачы водгук рух за званне “Ударнік камуністычнай працы”, які зарадзіўся ў краіне. Аб тым, якое важнае значэнне першапачаткова надавалася гэтай падзеі, гаворыць той факт, што кожная кандыдатура на прысваенне звання ўсебакова аблікоўвалася на цэхавым сходзе, разглядвалася кіраўніцтвам завода, а канчатковое зацверджанне спісаў праходзіла на паседжанні бюро раённага камітэта партыі.

Першымі гэтым званнем у 1966 годзе былі ўганарованы Навумай Я.Р., Валеўскі А.І., Шыманскі Б.І., Клімаў Г.Я., Кіеня Д.А., Кісялік П.Я., Мітрафанаў І.Ф., Салянкоў Я.П. і інш. (гл. *Дадатак*).

У перыяд свайго зараджэння рух сапраўды службы справе развіцця працоўнага спаборніцтва ў калектывах і сродкам маральнага заахвочвання лепшых працаўнікоў.

Гэта потым дзеяннямі службоўцаў ён быў фармалізаваны і дыскрэдытаўнаны, і ўжо ў сярэдзіне 70-ых гадоў пазбавіўся арганізацыйнай сутнасці, хоць працягваў фармальна існаваць, аж да 1987 года.

Характэрная для вытворчасці гатункавага посуду разнастайнасць форм і дэкораў патрабавала прыцягнення прафесійных мастакоў для іх распрацоўкі. На заводзе ў пасляваенны перыяд першым прафесійным мастаком была Даніэль-Бек Кіра Іванаўна, якая працавала з верасня 1951 г. па каstryчнік 1952 года.

З прыніццем рашэння аб стварэнні на заводах гатункавага посуду эксперыментальная-мастацкіх аддзелаў і ўвядзеннем пасады галоўнага мастака, з арганізацыйной мастацкай рады пры вышэйстаячай арганізацыі, праз якую ў абавязковым парадку павінен быў праісці кожны новы выраб, ствараліся ўмовы для

планамернай працы па абраўленні асартыменту выраблянай прадукцыі.

Першым галоўным мастаком завода ў 1957 годзе была прызначаная Раствоўца Ніна Мікалаеўна.

У далейшым, з прыходам на завод маладых мастакоў Мурахвера У.С. і Мягковай Л.М., а затым Раудвеэ С.Я., Вакс К.А., Жохава Ў.П., Дзівінскай У.Г., Малышавай Т.І., Сазыкінай В.Ю. і Анішчыка А.А., склаўся працаздольны творчы калектыў, які вызначаў фармаванне асартыментнай праграмы і дэкараторыўны стыль на некалькі наступных дзесяцігоддзяў.

Нараўне з мастакамі распрацоўкай і фармаваннем новых вырабаў займаліся таксама выдатныя гутныя майстры Шыманскі Б.І., Лінкевіч Г.Б. Пятрэнка І.Г., Федаркоў А.Ф., Багінскі Р.І., Гладкоў Я.К. і інш.

У склад эксперыментальнай брыгады ўваішлі лепшыя майстры гутнай працы. А ўзначальвалі яе ў розныя гады Шыманскі Б.І., Пятрэнка І.Г., Шыманскі Я.Б. і вось ужо каля 20 гадоў Пухоўскі І.М. Калектыў брыгады першым знаёміцца з распрацоўкай мастака і пад яго кіраўніцтвам вырабляе першыя ўзоры вырабаў. Па ходу працы, зыходзячы з практычнага доследу майстроў, часта ўносяцца нейкія змененні і карэктывіроўкі, асабліва калі гэта звязана са складанымі гутнымі формамі.

Выкананне арганізацыйна-падрыхтоўчых работ вядуць Казлоў М.С., Тарас У.У., Шатава С.С.

А нанясеннем дэкору на новыя вырабы займаліся лепшыя майстры-шліфоўшчыкі Аўраменкаў А.А., Бартосік І.С., Навумаў Я.Р., Чылек М.А. і інш.

У 1958 годзе на Міжнароднай выставе “Экспа-58” выраблены на заводзе набор “Аметыст” (аўтар Ісаевіч Г.А.) быў адзначаны бронзовым медалём.

Туалетны набор “Аметыст” (аўтар Ісаевіч Г.А.)

Гэта быў паспяховы пасляваенны дэбют і прадвеснік шматлікіх узнагарод прадукцыі завода ў будучыні. Бо кожная ўзнагарода выявляе інтэгральную сукупнасць мастацкай вартасці, тэхналагічнай сталасці і кваліфікацыінага ўзроўню персаналу, датычнага да вырабу прадукцыі.

Усё нарастальная патрэбнасць насельніцтва ў вырабах гатунковага посуду, нягледзячы на высокія

тэмпры штогадовага прыросту, не магла быць задаволеная на адноўленых па часовой схеме вытворчых магутнасцях, разбураных у гады вайны. Памяшканне гуты яўна не адпавядала санітарна-тэхнічным нормам і патрабаванням часу па забеспячэнні нармальных умоў працы. Працаўцаў даводзілася ў вельмі цесных умовах: бо на плошчы 1500 м² былі размешчаны дзве ванныя і дзве гаршковыя шкловарныя печы; 8 перакладных газавых і паветраных клапанаў; цягун, лер і 22 алечкі; троі тэмперныя печы для абпалу гаршкоў; 24 “зязюлі”; устаноўка для ірызацыі; 21 ручны прэс; 23 пераносныя вентылятары і ўчастак навядзення форм. У нейкай меры, асабліва ўлетку, уздзеянне высокіх тэмператур згладжваў фантан, які дзейнічаў у памяшканні.

Акрамя таго, выклікала боязь надзеянасць эксплуатацыі апорных драўляных канструкцый, замена якіх патрабавала шмат сродкаў і часу.

Пасля неаднаразовых ахмеркаванняў у міністэрстве было прынята рашэнне правесці рэканструкцыю завода з павелічэннем яго вытворчай магутнасці.

Пры гэтым прадугледжвалася:

1) правесці карэнную перапрацоўку генплана завода са зносам або рэканструкцыяй часткі існага будаўнічага фонду і будаўніцтвам новых будынкаў і будынкаў з аbstаляваннем прампляцоўкі інжынернымі сеткамі;

2) будаўніцтва каналізацыйна-ачышчальных будынкаў у складзе адстойнікаў, палёу фільтравання і мулаватых пляцовак.

3) аbstаляванне пасёлка сеткамі цепла- і электра-забеспячэння, вадаправоду і каналізацыі.

2 красавіка 1957 года міністр лёгкай прымысловасці Беларускай ССР Г. Семяніхін зацвердзіў заданне ГПІ-3 (г. Ленінград) на распрацоўку праекту рэканструкцыі завода.

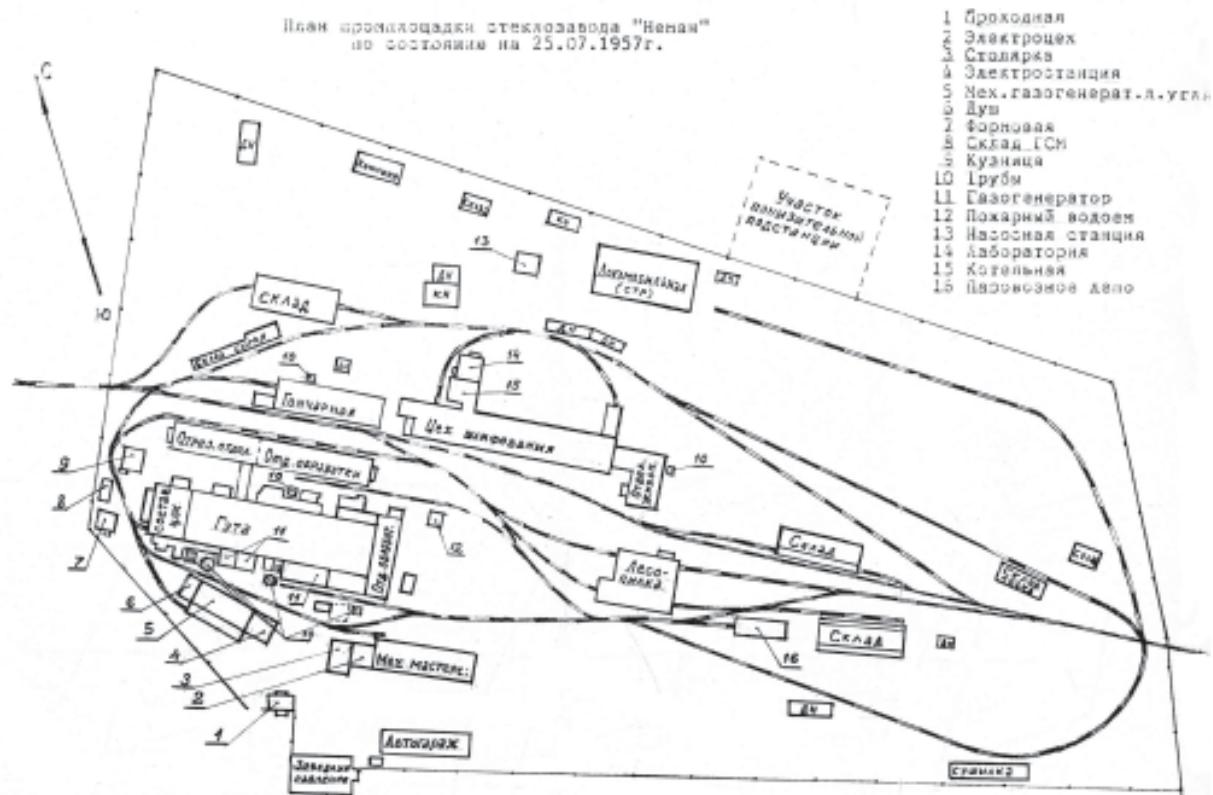
Магутнасць завода вызначалася ў 47,0 млн. руб. гатункавага посуду ў год з бясклернага, каляровага, накладнога і крыштальнага гатункаў шкла, а арентыровачны каштарысны кошт работ - 15 млн. руб.

Пры распрацоўцы ТЭА за зыходныя дадзеныя былі ўзятыя паказчыкі працы за 1956 год. Асноўныя з іх: выпуск таварнай прадукцыі ў аптовых цэнах - 32,1 млн. руб., гатункавы посуд у натуральным выразе - 7644 т. шт., у т. л. выдзіманы - 5427 т. шт. і прасованы - 2217 т. шт.; плафоны - 60,0 т. шт., ізоляторы - 455 т. шт.; выпуск вырабаў па тыпах шкла: з крышталю - 419 т. шт.; накладных - 311 т. шт.; з каляровага шкла - 973 т. шт. і з бясклернага шкла - 5940 т. шт.; сярэднегадавая колькасць персаналу - 1468 чал.; у т. л. ППП - 1419 чал., і непрамгрупа - 49 чал.

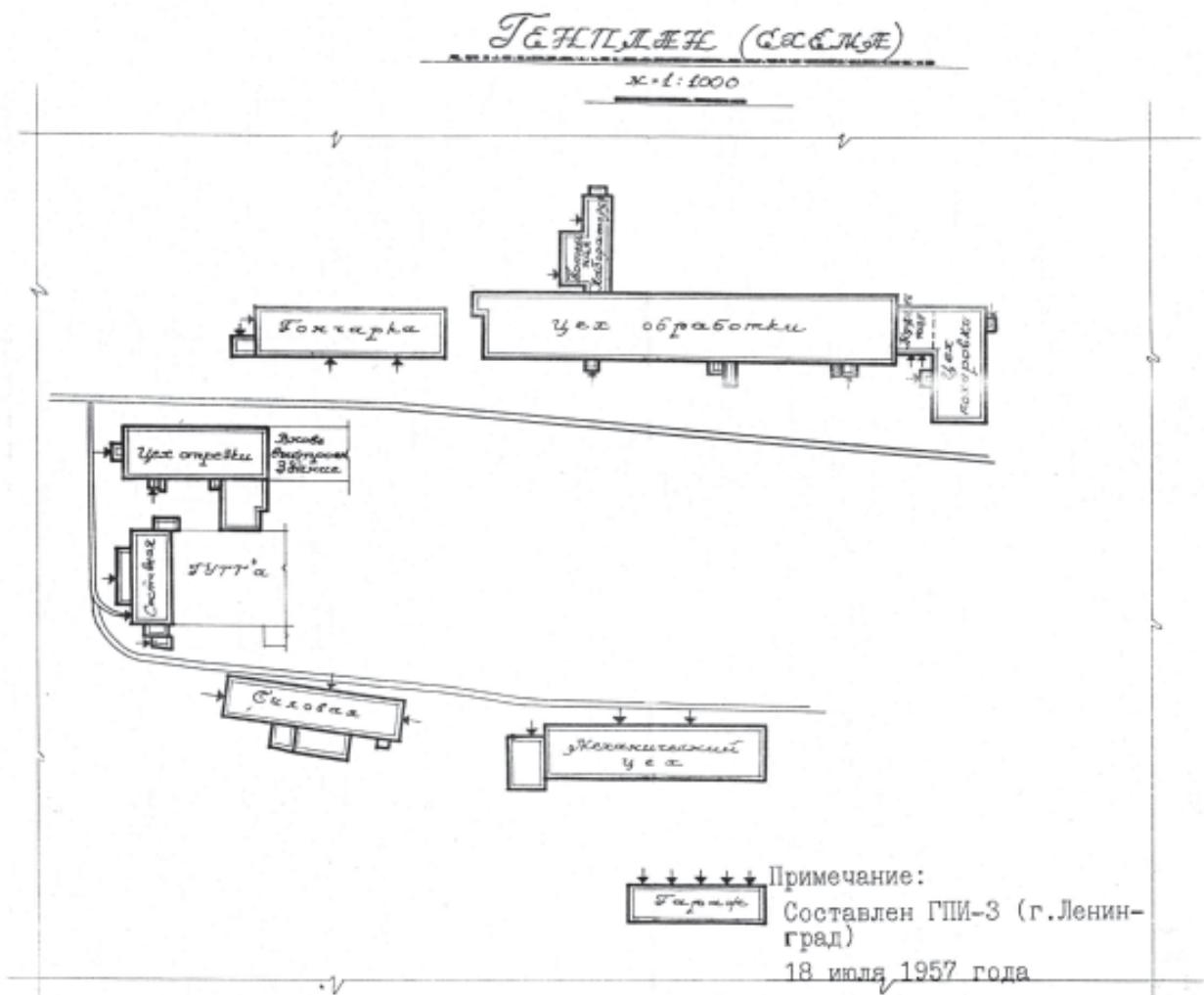
У паруённі з 1956 годам намячалася павялічыць аб'ём вытворчасці больш чым на 45%, каб больш поўна задавальняць усё нарастающую патрэбнасць насельніцтва ў вырабах гатункавага посуду.

Так быў пакладзены пачатак доўгаму перыяду рэканструкцыі завода, які працягнецца каля 30 гадоў, аж да 1989 года, калі загадам МПСМ БССР № 56 ад 17.04.1989 г. будзе закрыты зводны каштарыс па яго пашырэнні.

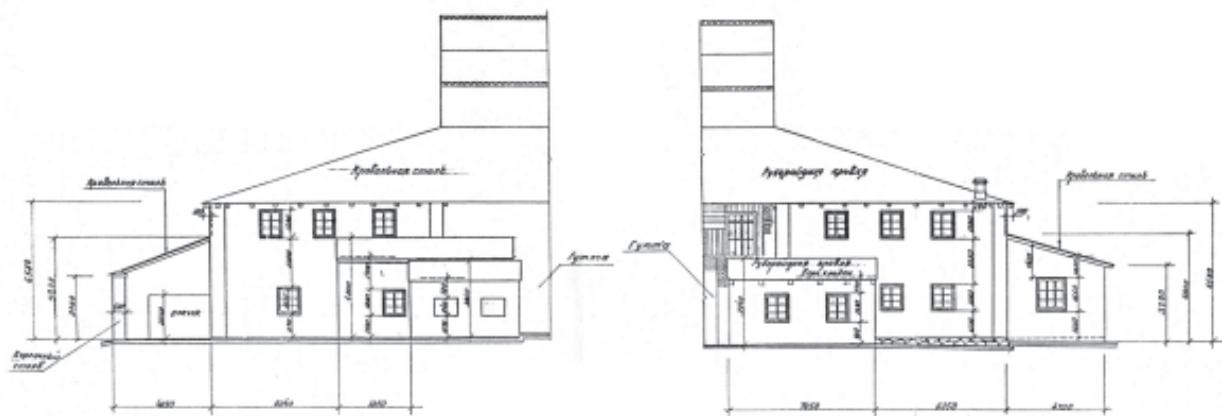
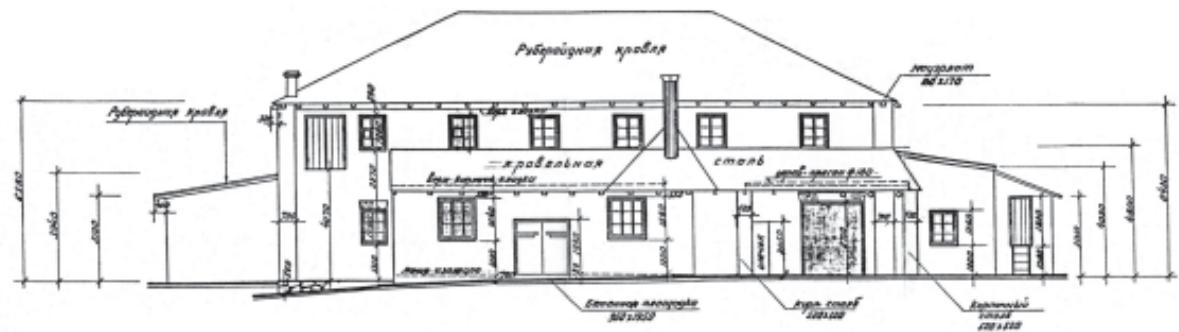
Праектнае заданне на рэканструкцыю завода зацвердзіў намеснік старшыні Саўнагасу БССР 9 верасня 1959 года пратаколам № 30/59.

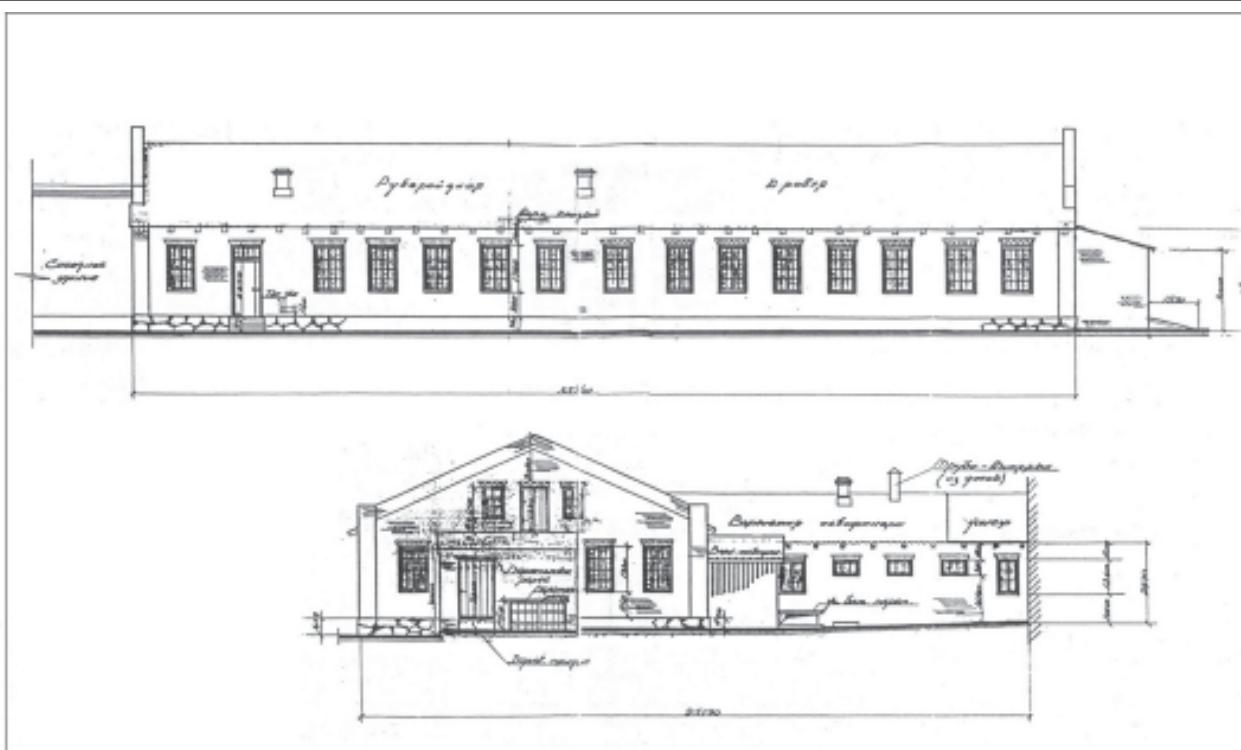
Генплан завода, 1957 г.

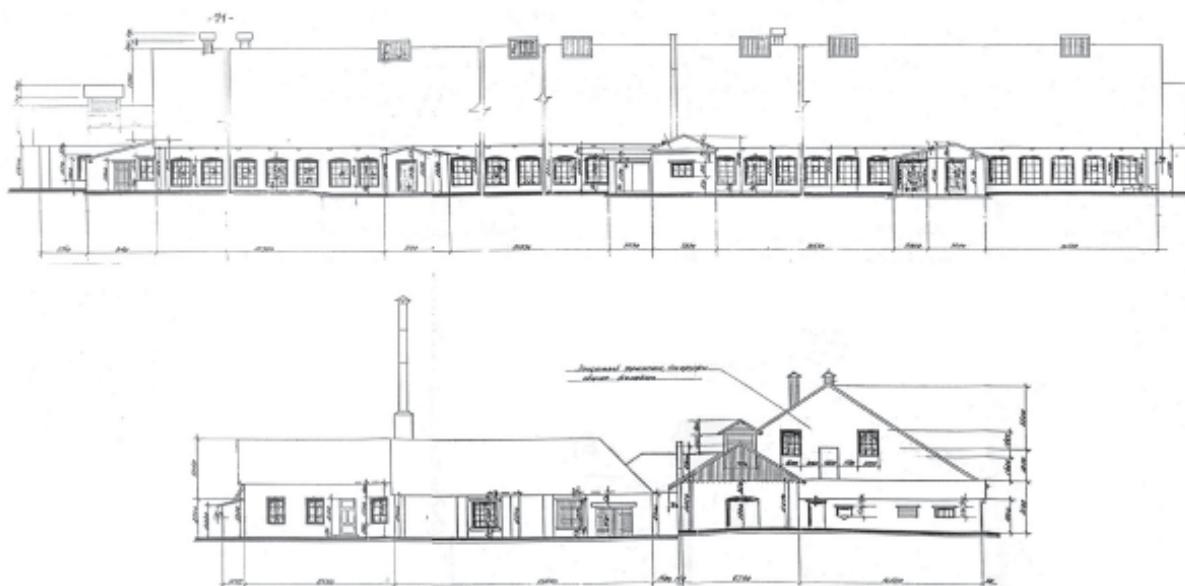
Генплан (схема) завода, 1957 г.

Састаўны цэх, 1957 г.

Цэх адрэзкі, 1957 г.

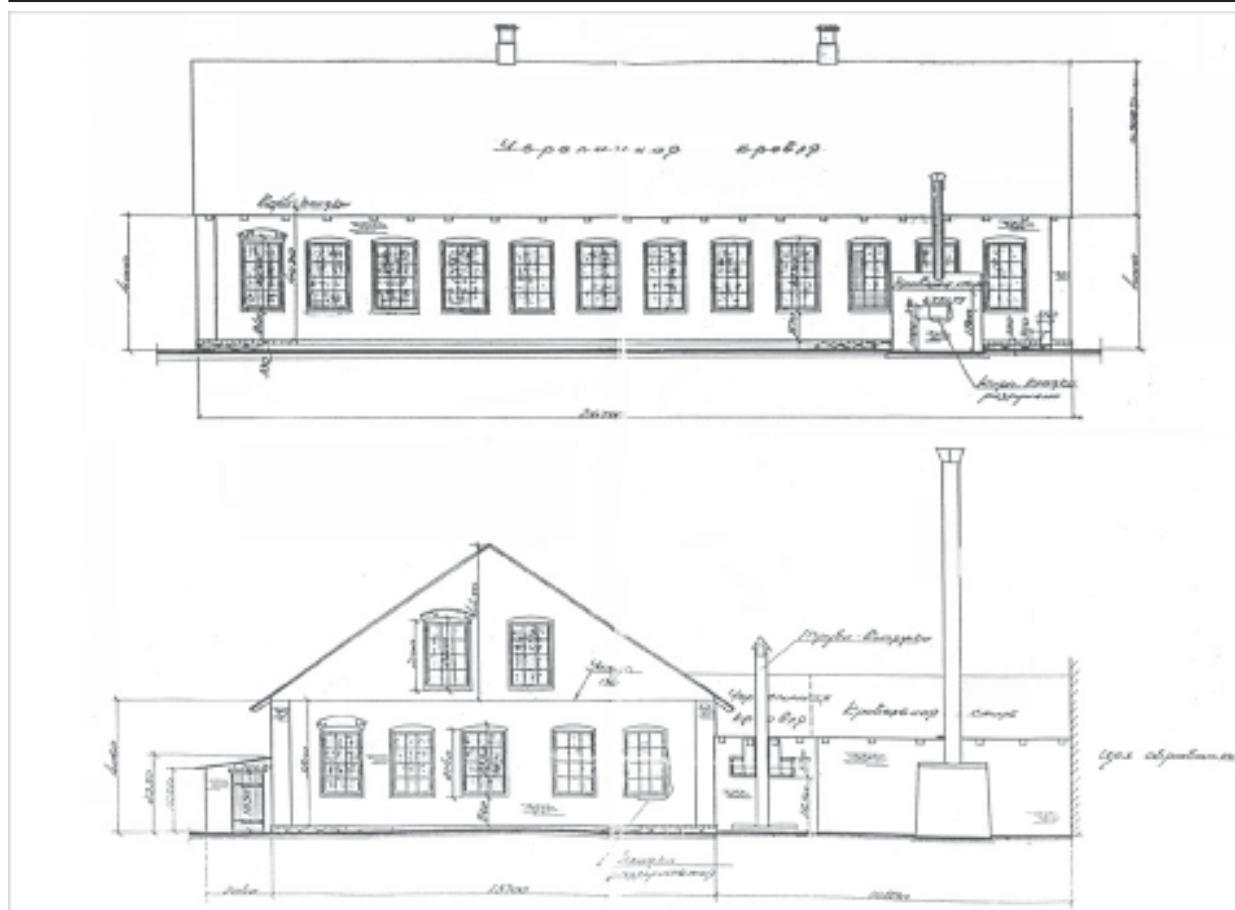
Цэх апрацоўкі, 1957 г.

Звесткі аб забудове прампляцоўкі па стане на ліпень 1957 г. дае складзены ГПІ-3 генплан завода, а таксама генплан-схема і выкананыя ў адпаведнасці з ім аблмерныя чарцяжы адзначаных там памяшканняў: састаўны цэх, цэх адрэзкі, цэх апрацоўкі, цэх паліроўкі, ганчарны цэх, механічны цэх, сілавая станцыя і гараж. Частка з іх разам з памяшканнем гуты падлягала поўнай разборцы (састаўны цэх, цэх апрацоўкі, сілавая станцыя), другая частка - рэканструявалася (механічны і ганчарны цэх), а гараж захоўваўся для далейшай эксплуатацыі.

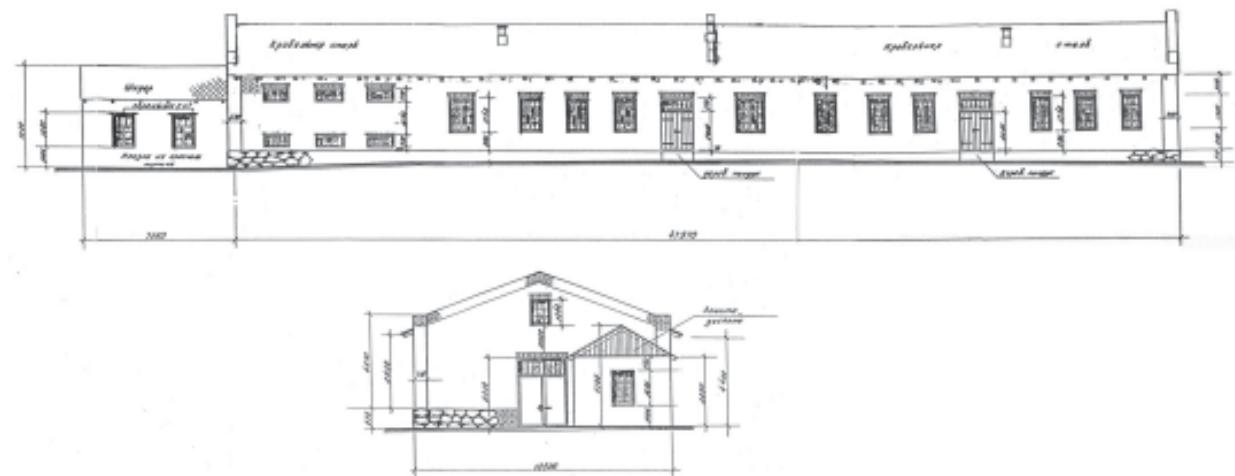
Працуючы над праектам рэканструкцыі завода,

ГПІ-3 нанава праектуе:

- двухпавярховыя, злучаныя паміж сабой галірэямі, карпусы №1 і №2 з размешчанымі ў іх шкловарнымі, адпальвальнымі і тэмпернымі печамі, участкамі першаснай апрацоўкі і дэкаравання вырабаў з простага шкла;
- састаўны цэх прадукцыінасцю 30 тон шыхты ў суткі;
- цэх апрацоўкі (дэкараванне крышталю і накладу);
- кацельню;
- кампрэсарную;

Цех паліроўкі, 1957 г.

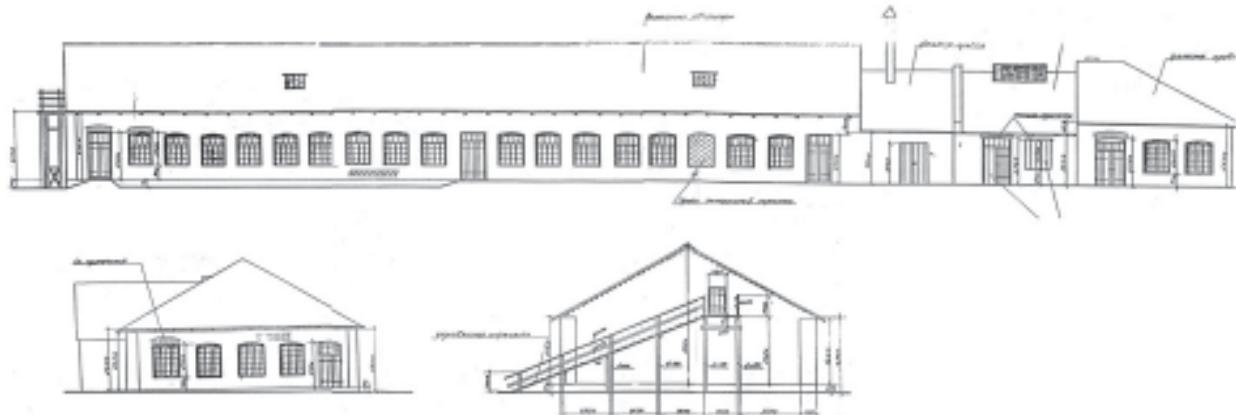
Ганчарны цех, 1957 г.

- зарадную акумулятарную станцыю;
- воданапорную вежу;
- градзірню;
- склад ПЗМ;
- трансфарматарныя падстанцыі (3 шт.);
- супрацьпажарныя вадаёмы (2 шт.);

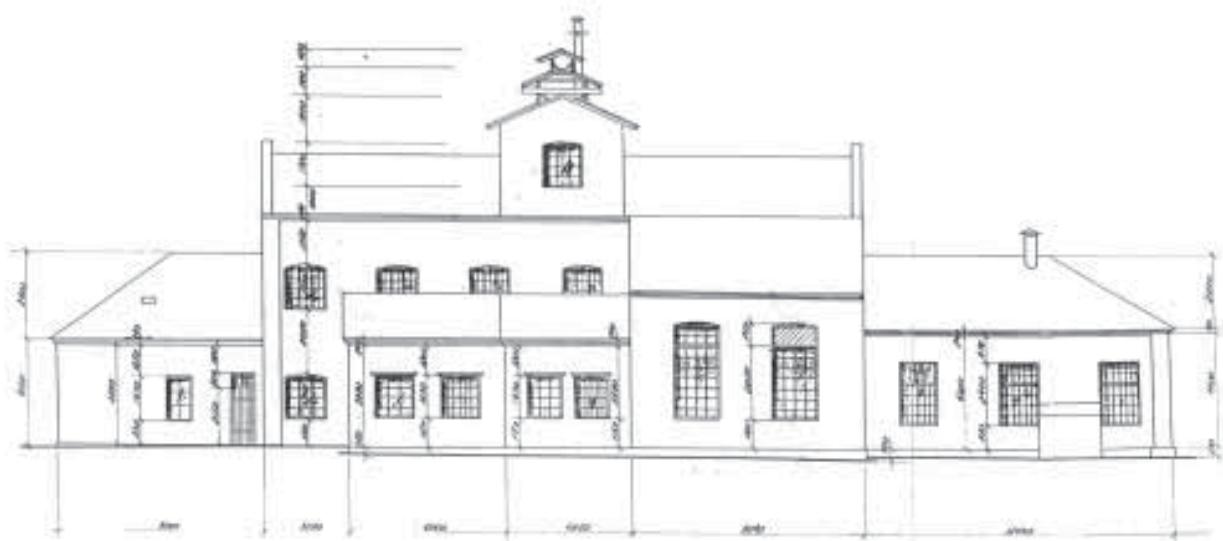
Акрамя таго, прадугледжвалася будаўніцтва газагенератарнай станцыі з устаноўкай чатырох механічных газагенератаў з выкарыстаннем торфу. Дакудаўская радовішчы ў якасці асноўнага паліва. Але ў сувязі з тым, што ў снежні 1961 года завод і пасёлак

былі падключаныя да лініі забеспячэння прыродным газам, адпала патрэба ў яе будаўніцтве.

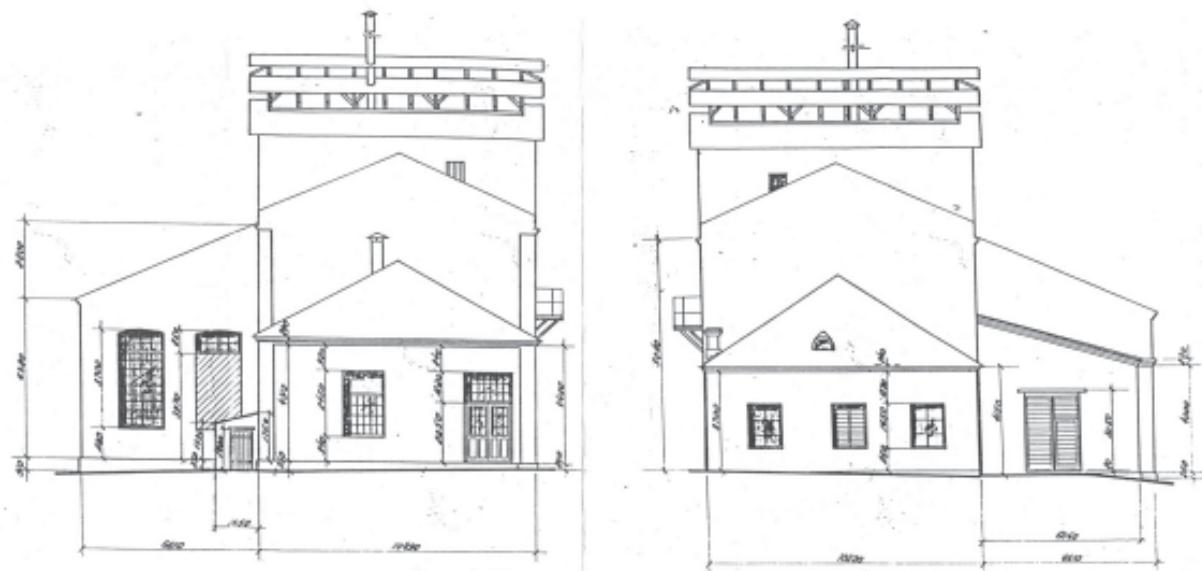
Вышэйпрыведзены пералік праектаваных аб'ектаў будаўніцтва сведчыць аб поўнай перапланіроўцы прампляцоўкі завода з улікам дасягненняў таго часу ў вобласці вытворчасці гатункавага посуду. Першапачатковыя варыянты забудовы прадстаўлены на малюнку. У працэсе далейшай працы над праектам ён зведаў значныя змяненні. У прыватнасці, карпусы №1 і №2 былі перанесены на месца, якое адводзілася пад газагенератарную станцыю, а на паўднёвы ўсход ад іх - састаўны цех,

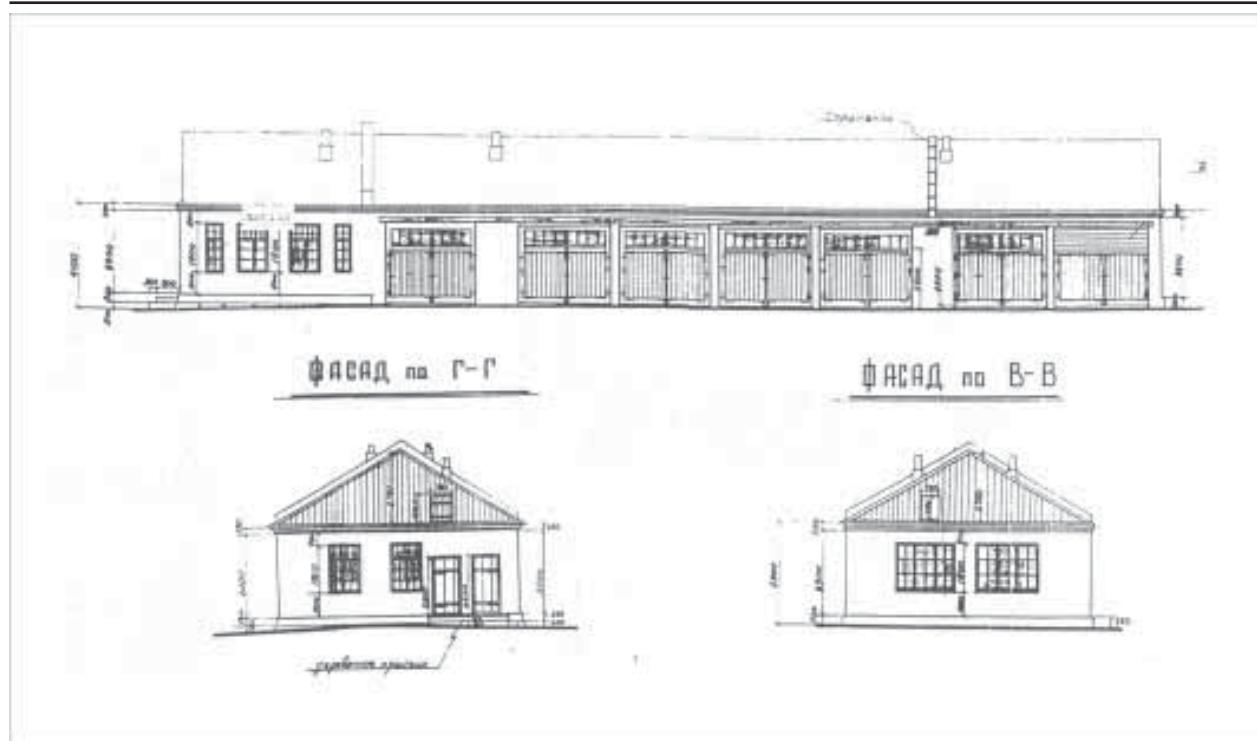
Механічны цех, 1957 г.

Сілавая станцыя, 1957 г.

Сілавая станцыя, 1957 г.

Гараж, 1957 г.

Магутнасць завода па выпуску прадукцыі ў аптовых цэнах праектам вызначалася ў 48,0 млн.руб. пры наступным яе размеркаванні па відах шкла і метадах фармавання (Табліца 3).

Табліца 3.

№	Найменне	Кольк., тыс.шт.	Вага, т	Кошт, тыс.руб.
1	Выдзіманыя вырабы З бясколернага шкла	5935,0	1027,12	20863,55
2	З каляровага шкла	135,0	95,55	2251,60
3	З накладнога шкла	380,0	194,36	9565,72
4	З крыштальнага шкла	181,0	50,75	3836,40
	РАЗАМ	6631,0	467,78	36517,27
	Прасованыя вырабы З бясколернага шкла	1329,0	910,76	4675,64
2	З каляровага шкла	1058,0	388,61	2261,38
3	З крыштальнага шкла	360,0	252,58	512,80
	РАЗАМ	2747,0	551,95	9449,82
	Усяго гатунковы	9378,3	3019,73	45967,09
	Іншыя вырабы Плафоны	60,0	30,0	1056,00
2	Ізалятары	455,0	188,82	1001,00
	РАЗАМ	-	218,82	2057,00
	УСЯГО	-	3238,55	48024,09

Будаўніцтва аб'ектаў пачалося ў 1960 годзе. Усе пытанні, якія ўзнікалі, як у працэсе праектавання, так і будаўніцтва каардынаваў намеснік дырэктара завода па капитальным будаўніцтве Аўцоў Міхаіл Васільевіч.

Падчас праектавання і будаўніцтва завод не стаяў

на месцы, а актыўна нароччваў аб'ёмы вытворчасці на старых плошчах за лік павышэння працоўнай часу. Укаранення перадавых методаў арганізацыі працы, усталёўкі дадатковага абсталявання і ўдасканалення прыёмаў фармавання вырабаў. Вельмі важную ролю пры гэтым сыграла падключэнне ў 1959 годзе да цэнтралізаванага электразабеспечэння ад пабудаванай паніжальнай падстанцыі 35/10 кв, а таксама пераход на выкарыстанне прыроднага газу замест генераторнага.

З мэтай больш рацыянальнага выкарыстання працоўнай сілы ў 1958 годзе пачалі скарыстоўваць металічную баначку пры вытворчасці дробных вырабаў. Гэта дазваляла абыходзіцца ў брыгадзе без такой традыцыйнай прафесіі як баначнік без паніжэння дзейных норм выпрацоўкі, гзн. у брыгадзе па вытворчасці вырабаў чаркавай групы замест пяці чалавек на варштаце можна было абысьціся чатырма, захоўваючы ранейшы тэмп працы. У 1959 годзе металічную баначку пачалі таксама выкарыстоўваць пры вырабе графінаў для віна.

У гэты перыяд праглядаеца асабліва вялікая актыўнасць у распрацоўцы і ўкараненні тэхнагічных навінак, звязаных з выкарыстаннем новых энергносістэмаў. Так, у 1962 годзе Зуеў Іван Сцяпанавіч і Гукаў Юрый Мікалаевіч распрацавалі, вырабілі і ўкаранілі ў эксплуатацыю карусельную апальную машыну для агнявой паліроўкі верху вырабаў. Пропанаваная канструкцыя з невялікімі змяненнямі выкарыстоўваецца на заводзе да цяперашняга часу.

Пераход на выкарыстанне прыроднага газу замест нізкакалорыйнага генераторнага забяспеччы высокую надзейнасць вядзення працэсу шкловарэння, павысіў эфектыўнасць працы шкловарных, адпальных

і тэмперных печаў і стварыў умовы для належнага ўзроўню прамсанітарыі, як на тэрыторыі завода наогул, так і паляпшэння мікраклімату ў зоне працы брыгад.

Адказным за захаванне правілаў бяспечнага выкарыстання прыроднага газу быў прызначаны галоўны энергетык завода Сталаю́ Л.Ф., а створаную газавую службу ў розныя гады ўзначальвалі Сцяпанаў І.Г., Ядлоўскі А.П., Вазняк Ю.У., Стромскі А.С., а ў апошні час Анацка Ў.А.

З прыходам устойлівага рэжыму электразабеспячэння пачаўся пераход у цэху апрацоўкі крышталю і накладу да канвеерызацыі, і таксама быў сканструяваны, выраблены і ўведзены ў эксплуатацыю ў 1959 годзе першы электрамуфель для абпалу керамічных фарбаў і золата, выкарыстаных для дэкаравання паверхні вырабаў.

Параўнальныя паказчыкі працы завода ў гэты перыяд характарызуюцца наступнымі дадзенымі (Таблица 4).

Найменне паказчыкаў	Адз. вым.	1956г.	1963г.	Тэмп росту %
Выпуск ТП у аптовых цэнах з улікам дэнамінацыі	тыс.руб	3214,5	4191,0	130,4
Выпуск прадукцыі ў натуры	тыс.шт.	7644,0	11258,0	147,2
у т.л. выдзіманая прасованая	тыс.шт	5427,0	7744,0	142,7
Вырабы з крышталю	тыс.шт	2217,0	3514,0	153,5
Колькасць ППП	чал.	419,2	583,0	139,0
		1419	1670	117,6

У якасці параўнання ўзятыя 1956 і 1963 гады таму, што першы папярэднічаў пачатку рэканструкцыі завода, а другі - у сувязі з уводам у эксплуатацыю ў лістападзе месяцы вытворчага корпуса №1 па вырабу гатункавага посуду, які з'явіўся яе першынцам. Ва ўведзеным корпусе былі размешчаныя ванная печ бесперапыннага дзеяння прадукцыйнасцю 12 т/суткі і 14-гаршковая печ прадукцыйнасцю 4,2 т/суткі.

Камплектацыя брыгад вялася, як за лік пераводу кваліфікаваных рабочых з старога цэха ў ізноў пабудаваны, так і прыцягненнем дадатковых рабочых з боку. Колькасць ППП у 1964 годзе ўзрасла ў параўнанні з 1962 годам на 357 чалавек.

Першым начальнікам уведзенага ў эксплуатацыю новага цэха быў прызначаны Камар Мікалай Макаравіч.

Разам з корпусам №1 былі ўведзеныя ў эксплуатацыю кампрэсарная, кацельня, воданапорная вежа, станцыя перапампоўкі сцёкавых вод, дзве трансфарматарныя падстанцыі і матэрыяльны склад.

Працягвалася будаўніцтва корпуса №2, складоўкага цэха, цэха апрацоўкі і іншых аб'ектаў.

У сувязі з шырокім размахам жыллёвага будаўніцтва ў краіне і ростам матэрыяльнага дабрабыту людзей узрастает патрэбнасць насельніцтва ў таварах народнага спажывання, у тым ліку і ў гатункавым посудзе. Таму 15 сакавіка 1963 года прымаеца Паста-

нова СМ СССР №299 і следам за ёй Пастанова СМ БССР ад 30 сакавіка 1963 года №138 па павелічэнні на заводзе выпуску мастацкіх вырабаў і сувеніраў, на падставе якіх было выдадзена ГПІ-3 (г. Ленінград) заданне на праектаванне, зацверджанае намеснікам старшыні СНГ БССР Батурыным С.Г. 26 красавіка 1963 года.

Тэхніка-еканамічнае арганізацыяне было распрацавана ГПІ-3 да каstryчніка 1963 года і зацверджана СНГ БССР 4 лютага 1964 года пратаколам №1/64-ТЭА.

Зводны каштарысна-фінансавы разлік на рэканструкцыю завода быў зацверджаны 22 красавіка 1964 года ў суме 3138,4 тыс. руб.

Асноўнымі аб'ектамі другой чаргі былі вытворчы корпус №3, перавалачная база ў г. Лідзе і пашырэнне кацельні.

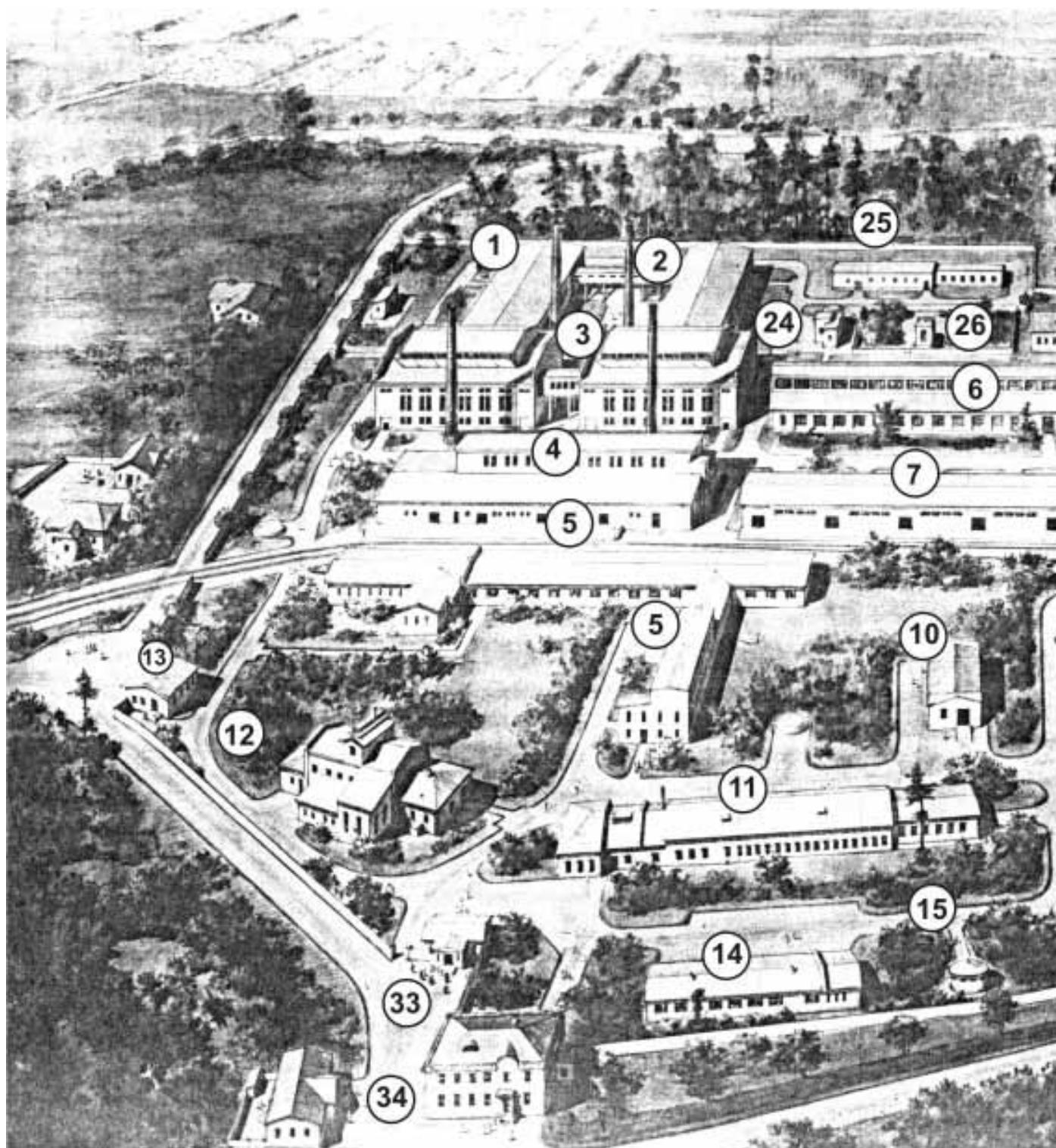
Ацэньваючы рашэнне аб будаўніцтве перавалачнай базы ў г. Лідзе, цяжка нават выказаць здагадку, якімі перадумовамі пры яго прыняцці кіраваліся праектная арганізацыя і дырэкцыя завода. Бо яшчэ

Таблица 4. эксплуатавалася вузкакалейная чыгунка, якая злучае завод са станцыяй Нёман, і цалкам паспяхова функцыянуала размешчаная там перавалачная база. Вядома, там трэба было пабудаваць новыя складскія памяшканні, бо старыя "пазнасіліся", але там для гэтага мелася досыць месца. Арыентацыя на аўтатранспарт, як адзіны від перавозкі грузаў, зусім не апраўдае яго, бо адлегласць у 6 км да ст. Нёман і 26 км да размяшчэння перавалачнай базы ў г. Лідзе навочна паказвае эканамічную "мэтазгоднасць" падобнага размешчэння. Але гэтыя вызначальныя меркаванні праектыроўнікамі і дырэкцыяй завода чамусыць да ўвагі прынятых не былі. Дапушчаны прынцыпавы промах з размяшчэннем базы ўжо неўзабаве цяжка адгукненца на ўзроўні рэнтабельнасці прадукцыі.

Перавалачная база была ўведзеная ў эксплуатацыю ў чэрвені 1967 года. Ужо ў 80-ых гадах яе тэрыторыя апынулася ў кольцы іншых аб'ектаў, і калі ў будучыні пайстANE неабходнасць яе пашырэння, такая магчымасць папросту адсутнічае. У далейшым, а асабліва з 1991 года, калі цэны на бензін і дызельнае паліва рэзка пайшлі ўверх, гэтае аддаленне перавозак яшчэ больш адмоўна сказалася на павелічэнні выдаткаў на вытворчасць.

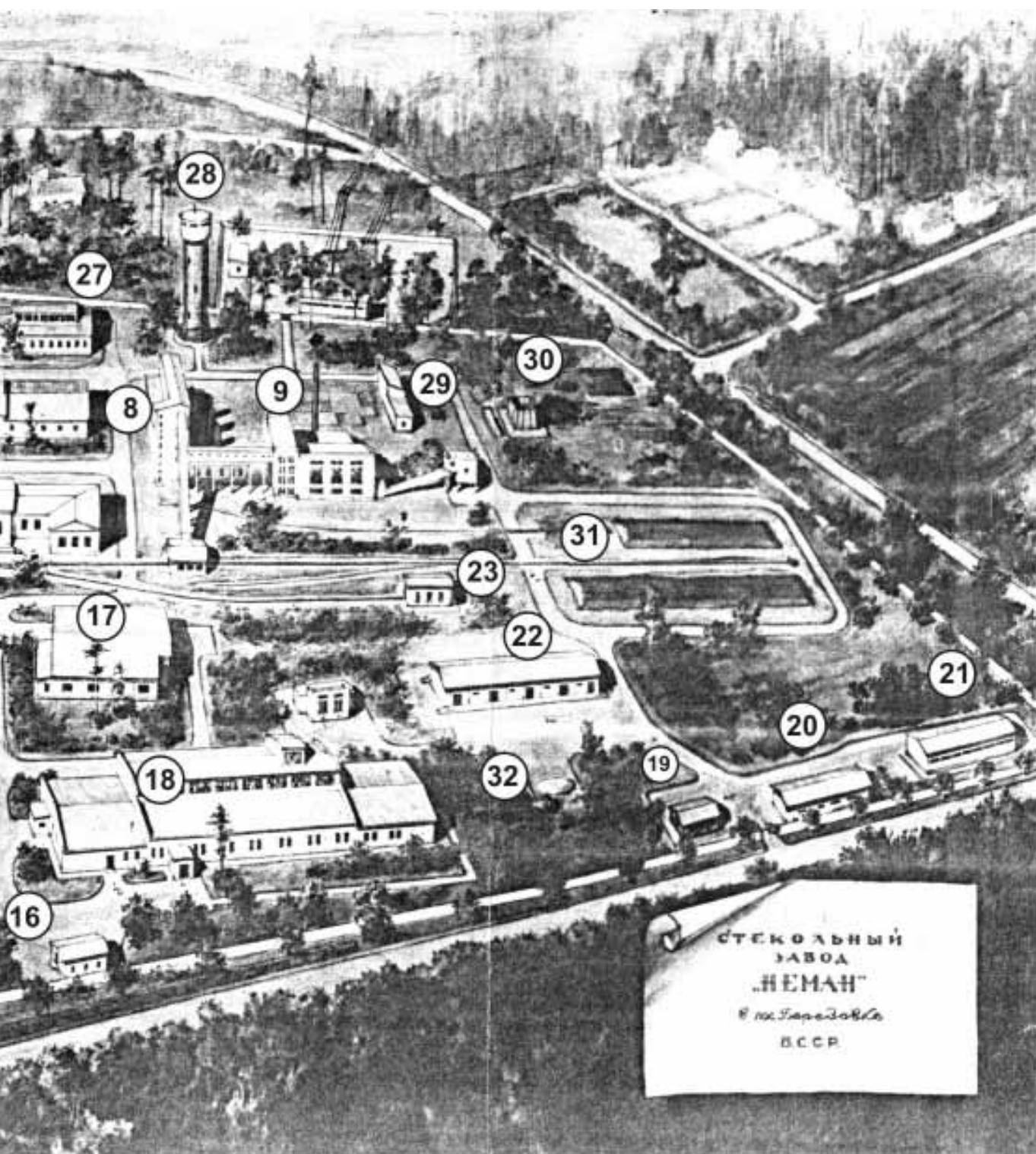
У бліжэйшай перспектыве не праглядаеца магчымасць вяртання перавалачнай базы на ст. Нёман, аднак калі завод будзе інтэнсіўна развівацца, гэта абавязковая здарыцца.

Але вернемся да корпуса №1. Запраектаваная канструкцыя ваннай печы з папярочным кірункам палымя і дзвюмі парамі гарэлак у эксплуатацыі аказалася няўдалай. Для размяшчэння рабочых брыгад, здольных зняць 12 тон шкломасы ў суткі пры ручным фармаванні вырабаў гатункавага посуду патрабуеца вельмі вялікі перыметр вырабатачнай часткі, што, натуральна, патрабуе і яе вялікай плошчы. Праекты-

Первый проектный вариант застройки

- 1 - корпус №1; 2 - корпус №2; 3 - галереи между корпусами №1 и №2; 4 - составной ц...
 8 - газогенераторная станция с наклонной галереей, приемным бункером топлива, у...
 устройством сбора золы; 10 - компрессорная станция; 11 - механические мастерские;
 15 - станция канализационных стоков; 16 - зарядно-аккумуляторная станция; 17 -
 22 - материальный склад; 23 - мотовозное депо; 24 - станция приготовления реагента
 цикла чистой воды; 27 - склад материалов, кислот и оборудования; 28 - водонапорн...
 газогенераторной станции; 31 - площадки складирования торфа; 32 - г...

и промплощадки стеклозавода “Неман”

ех; 5 - цех картонной тары и медпункт; 6 - цех обработки; 7 - склад готовой продукции; 8 - склад с зерном и зернодобыванием, скруберами (8 шт.) и галереей к котельной; 9 - котельная с электроцехом и столлярная мастерская; 12 - силовая станция; 13 - формовая; 14 - гараж; 15 - склад; 16 - лесопилка; 18 - гончарный цех; 19 - сушилка; 20 - пожарный пост; 21 - склад ГСМ; 22 - склад готовой продукции; 23 - склад с зерном и зернодобыванием, скруберами (8 шт.) и галереей к котельной; 24 - склад с зерном и зернодобыванием, скруберами (8 шт.) и галереей к котельной; 25 - станция нейтрализации кислых стоков и фильтрования; 26 - градирня оборотного цикла; 27 - противопожарный водоем (4 шт.); 28 - водонапорная башня; 29 - трансформаторная подстанция (3 шт.); 30 - градирня оборотного цикла; 31 - склад с зерном и зернодобыванием, скруберами (8 шт.) и галереей к котельной; 32 - склад с зерном и зернодобыванием, скруберами (8 шт.) и галереей к котельной; 33 - проходная; 34 - заводоуправление

роўнікамі памеры варачнай і вырабатачнай частак быў і вызначаны адпаведна 19,8 і 11,9 м². Аўтаномнага ж абагравання вырабатачнай часткі не прадугледжвалася, г.зн. забяспечыць неабходную тэмпературу шкломасы меркавалася за лік цеплавыпраменівания паходні з варачнай часткі. А гэта ў сваю чаргу не давала магчымасці ўсталяваць рашэцісты экран, які падзяляў іх па палымянай прасторы, што пры найменшым змяненні атмасфернага ціску і наяўных нешчыльнасцях у кішэні і заклінку прыводзіла да трапляння незгароўшых часціц паліва ў вырабатачную частку, якія, дагараючы там, выклікалі з'яўленне павярхойных бурбалак. Праца па падборы дыяметра соплаў, вуглоў сустрэчы газавага струменя з паветрам і суадносіны газ:паветра не прыводзілі да жаданых вынікаў. Толькі пасля рэканструкцыі пецы з папярочнага на паўпадковападобны кірунак полымія з устаноўкай падзяляльнага рашэцістага экрана была забяспечаная ўстойлівая праца пецы па якасці шкломасы.

для варэння марблітавага шкла, якое выкарыстоўвалася для фармавання донца вырабаў. У наступныя гады для гэтых мэт быў пабудаваныя дзве малагабарытныя ванныя печы, размешчаныя па абедзвюх яе баках. Трэба сказаць, што камбінаваныя вырабы з чорным донцамі і бясклернай чарай, якая ў большасці выпадкаў дэкаравалася жоўтым люстрам, вельмі эфектыўна глядзеліся на белым абрусе стала і карысталіся павышаным попытам.

Датычна люстровых фарбаў, хачу сказаць, што іх пачалі выкарыстаць на заводзе ў 1961 годзе. Адным з ініцыятараў і распрацоўнікаў іх рэцэптуры была начальнік базавай лабараторы Садчанка Н.П., а падрыхтоўкай рэзінатаў і люстровых фарбаў займаліся Сурмач Н.Г., Сенатар Р.А. і Лысёнак Г.Н. Выкарыстаныя для гэтага матэрыялы прыведзеныя ў Табліцы 5:

Злучэнні металаў уводзілі ў
Табліца 5 **расплаўленую каніфоль** невялікімі

порцыямі пры тэмпературы 180-200°C пры паставаным памешванні, а затым падвышалі тэмпературу на 30-40°C і вытрымлівалі на працягу 20-25 хвілін. Да гэтага часу раствор павінен стаць аднастайным.

Толькі чатыроххлорысты тытан папярэдне змешвалі з этылавым спіратам і атрыманы эфір уводзілі ў расплаўленую каніфоль.

У атрыманыя такім чынам рэзінаты тонкім струменем пры паставаным памешванні пры тэмпературы 170°C дадавалі сумесь шкіпінару з нітратензолам, пасля чаго яны адстойваліся на працягу сутак, а затым фільтраваліся праз капронавую сетку з 6400-10000 адт/см², разліваліся ў бутлі з цёмнага шкла і захоўваліся пры тэмпературы 5-8°C.

Для ўядзення ў золатаўтрымальныя люстры рыхтаваўся рабочы

раствор золата па наступным рэцэпце: бензол - 152 мл; хлараформ - 152 мл і 12%-ны раствор золата - 122 мл.

Для атрымання люстраў розных колераў рэзінаты змешваліся ў наступных суадносінах (Табліца 6.):

Люстр наносіўся пэндзлем на сухую чистую паверхню выраба і замацоўваўся ў электрамуфелі пры тэмпературе 560-580°C.

Дэкараванне вырабаў люстравымі фарбамі ў вялікіх аўёмах праводзілася да канца 70-х гадоў.

18 сакавіка 1965 года быў уведзены ў эксплуатацыю новы складовы цэх магутнасцю 30 т/суткі шыхты пры дзвюхзменнай працы. У цэху была mechanізаваная лінія па падрыхтоўцы шыхты для бясклернага шкла з аўтаматычнымі вагамі тыпу ДВС і талерчатым змешвальнякам. Збор кампанентаў шыхты крыштальных, накладных і каліяровых гатункаў шкла праводзіўся ў канцэнер на паўмеханізаванай лініі з перасоўным элек-травазком з усталяванымі платформеннымі вагамі і

Найменне матэрыялу	Адз. вым.	Рэцэптура рэзінатаў				Заўвага
		Рэзінат жалеза	Рэзінат вісмута	Рэзінат тытана	Рэзінат медзі	
Каніфоль	кг	1,5	0,6	0,4	1,0	3 1976 г. замест нітратен- зола пачалі скарыстоў- ваць цыклагексанол
Жалеза хлорнае	кг	0,25	-	-	-	
Вокіс медзі	кг	-	-	-	0,25	
Вісмут						
азотнакіслы	кг	-	0,3	-	-	
Тытан чатырох- хлорысты	мл	-	-	80	-	
Спірт						
этылавы	мл	-	-	400	-	
Шкіпінар	мл	1500	1500	420	1400	
Нітратензол	мл	750	-	420	300	

Каб размясціць на варштаце больш брыгад, было прынята рашэнне аздабляльнікаў вырабаў чаркавай групы размясціць побач з варштатам. Гэта стварала некаторыя нязручнасці пры прыёмы порцыі шкла для аздаблення донца ад наборшчыка, а таксама пры перадачы трубак ад выдзімальніка аздабляльніку і назад, але дазваляла больш рацыянальна выкарыстаць плошчу варштата. Аднак больш, чым з 35-гадовага досведу эксплуатацыі дадзенай пецы хачу сказаць, што для ручной вытворчасці гатункавага посуду, дзе пераважаюць вырабы чаркавай групы і шклянкі малых ёмістасцяў, нельга праектаваць шкловарнія пецы прадукцыйнасцю больш за 9 т/суткі. А лепш за ўсё ў практицы работы завода зарэкамендавалі сябе шкловарнія пецы з падковападобным кірункам полымія працукцыйнасцю 5-6 т/суткі.

Ужо ў 1965 годзе побач з ваннай пеуччы ў корпусе №1 была пабудавана двухгаршковая печ-спадарожнік

Колер люстра	Складнікі, у аб'ёмах, %							Заяўгага
	Рэзінат вісмуту	Рэзінат жалеза	Рэзінат тытану	Рэзінат медзі	Рабочы раствор золата	Лавандавы алей	Разбаўляльник	
Блакітны	15,2	-	22,4	-	10,7	-	51,7	1) склад разбаўляльніка для люстр: шкіпінар - 300 мл; бензол - 175 мл; лавандавы алей - 35 мл.
Жоўты	9,1	45,5	-	-	-	-	45,4	2) у абмежаваных колькасцях на аснове резинату марганца рыхтавалі дымчатыя люстры
Ружова-бэзвы	10,4	-	-	34,6	7,0	9,6	38,4	
Бэзвы	7,5	-	36 (кременю)	-	15,0	5,5	36,0	

наступным мяшаннем на адмысловай установцы.

У наступныя гады ў сувязі з уводам у эксплуатацыю карпусоў №5 і №4 плошча саставу цэха была пашыраная за лік прыбудовы і былі зманіраваныя яшчэ дзве механизаваныя лініі, на адной з якіх рыхтавалася шыхта для машыннай вытворчасці вырабаў на ножцы, а на другі - для крыштальных гатункаў шкла. Магутнасць цэха была даведзена да 40 т/суткі шыхты.

Саставу цэх адкрывае пачатак вытворчага працэсу. Менавіта тут шляхам дакладнай дазіроўкі складнікаў кампанентаў і іх дбайнага мяшання закладваюцца перадумовы да наступнага нараджэння новага матэрыялу так непадобнага па візуальным успрыманні і па сваіх фізічных і хімічных уласцівасцях на сваіх "батькоў".

Што ж гэта за матэрыялы?

Першым чынам, кварцавы пясок, які складаецца больш чым на 99% з двуаксіду крэменю, ён з'яўляецца асноўным структураўтаральнym кампанентам будучага шкла.

Асноўная яго фракцыя (дыяметр зерняў 0,4-0,6 мм) складае 60-70%, колькасць зерняў меней 0,4 мм - 30-35%, а больш за 0,6мм - да 6%.

Адным з галоўных шкодных дамешкаў у пяску з'яўляюцца жалезістыя злучэнні, змест якіх не павінны перавышаць 0,025 % для бясколернага шкла і не больш 0,015% - для свінцовага крышталю.

Пясок высушваецца практычна да нулявой вільготнасці, прасейваецца, праходзіць праз магнітны сепаратор для вымання жалезістых злучэнніў і паступае ў расходныя бункеры.

Завод выкарыстоўвае кварцавы пяскі Навасёлаўскага радовіща (Харкаўская вобл.).

Былі апрабаваныя пяскі, якія залягаюць у Добрушскім раёне Гомельскай вобласці. Пры ўмове будаўніцтва там лініі па іх узбагачэнні, яны могуць быць выкарыстаны для вытворчасці гатункавага посуду.

Каб знізіць выдаткі энергарэурсаў на плаўленне зерняў кварцавага пяску, у склад шыхты ўводзіцца шэраг шчолачных кампанентаў. У першую чаргу гэта сода і паташ. Для простага натрый-кальцый-сілікатнага шкла пераважае ўвод соды, а для свінцовага крышталю -

паташ, бо аксід калія павышае празрыстасць, бліск і чысціню шкла.

Сода паступае на завод са Стэрлітамака, Беразнікоў, Данецка, Крыма, а паташ - з Волхава і Пікалеві.

Па тэхналагічных меркаваннях частку соды замянім сульфатам натрыю і натрыевай салетрай, а частку паташу - салетрай каліевай. Паступаюць яны на завод, у асноўным, з Беразнікоў, Паўночнаданецка, Магілёва і Светлагорска.

Каб надаць шклу механічную трываласць і хімічную ўстойлівасць ад уздзеяння розных вадкасцяў і іх параў (за выключэннем фторыстых злучэнняў), у склад шыхты ўводзіцца мел. Прывозіцца ён з Ваўкавіскага раёна Гарадзенскай вобласці, а раней выкарыстоўваўся Белгарадскі.

У працэсе падрыхтоўкі да шыхтавання мел сушыца да вільготнасці 8-12%, здрабняецца ў малатковай драбнілцы, прасейваецца і паступае ў расходныя бункеры.

Каб дасягнуць больш высокага паказчыка праламлення і ўзмацніць бліск шкла ў склад шыхты ўводзіцца сумесна або паасобку свінцовых сурык і глет. Яны паступаюць на завод з Усць-Каменагорска, Чымкента, Яраслаўля і іншых месцаў.

Цынкавыя бялілы дадаюцца для павышэння тэрмічнай і хімічнай устойлівасці шкла і ўзмацнення светлапраламлення. Гэта адзін з асноўных кампанентаў пры варцы сelenавага лалу. Атрымліваюць іх, у асноўным, з Кірава і Растоўскай вобласці.

Борная кіслата або бура ўводзіцца для паніжэння схільнасці шкла да крышталізацыі і павышэння яго хімічнай і тэрмічнай устойлівасці. Паступаюць з Приморскага краю і Кастрамской вобласці.

Буглякіслы барый дадаём для павышэння бліску і каэфіцыента святлапраламлення шкла. Паступае са Стэрлітамака.

Трыаксід мыш'яку ўводзім у шыхту крыштальнага шкла як хімічны абясколервальник. Паступае з Урала і Грузіі.

У працэсе працы скарыстоўваецца мноства іншых матэрыялаў. Гэта, у асноўным, фарбавальнікі: злучэнні кобальту, никелю, медзі, кадмію, хрому, жалеза,

Стар. 50

марганцу; вокіслы цёрыю, нядыму, празеодыму і эрбю, а таксама селен.

Для атрымання малочнага шкла выкарыстоўвачца крыяліт і крэмнефторысты натрый; пры варцы асобных гатункаў шкла, якія патрабуюць павышанай тэрмавустойлівасці і хімічнай устойлівасці, дадаецца гліназём.

Для паляпшэння працэсаў шкловарэння пры неабходнасці ў шыхту дадаецца павараная соль.

Усе матэрыялы перад шыхтаваннем прасейваюцца з мэтай выдалення як выпадковых механічных забруджванняў, так і буйнай фракцыі самога матэрыялу.

Для схільных да камякавання матэрыялаў сканструйваныя і вырабленыя непасрэдна на заводзе адмысловыя фрэзы і працірачныя сіты.

У 1998 годзе ў цэху была зманціравана аўтаматычная дазіровачна-змешвальная лінія падрыхтоўкі шыхты для крыштальнага шкла з камптарным кіраваннем працэсамі дазіроўкі і змешвання.

У 1999 годзе аналагічная лінія ўведзеная ў эксплуатацыю для шыхты бясколернага шкла.

Узважванне праводзіцца на электронна-тэнзаметрычных вагах, падача матэрыялаў на якія ажыццяўляецца шнэкаўымі сілкавальнікамі, а падача пяску рэгулюеца засланкай.

Галоўныя перавагі зманціраваных ліній у параўнанні з тымі, якія дзейнічалі раней:

- 1) высокая дакладнасць дазіроўкі матэрыялаў;
- 2) панікэнне запыленасці рабочай зоны за лік надзейнай герметызацыі дазіруючых прылад;
- 3) павышэнне прадукцыйнасці за лік скарачэння часу зборкі ўваходзячых у рэцэпт кампанентаў;
- 4) дасягнуты высокі ўзоровень навочна інфармацыйнага забеспечэння працэсу шыхтавання.

Актыўны ўдзел у выкананні работ па мантажы новых ліній прынялі Сцяпанаў У.А., Пенда Э.Б., Чайка М.І., Лаўскі А.Ю., Кулікоў А.У., Шэшка Ў.П., Санюк А.У.

Хутка асвоілі новую тэхніку Міхалькевіч М.Н., Ваўчок В.І., Дудзіч А.Д., Лішко Г.А., Спургяш У.С., а таксама Апановіч Я.А., Сакевіч І.Г., Смаляк М.Б., Пугацэвіч У.П.

Гэта ўжо практична новае пакаленне працаўнікоў састаўнога цэха. Але і ранейшыя, працуючы ў значна горшых умовах, добра спраўляліся з заяўкамі цэхаў выпрацоўкі па своечасовай падрыхтоўцы шыхты патрэбнай якасці. Яны ўжо сыйшлі з завода, перадаўшы свой дослед і разуменне важнасці якаснай працы цэха для ўсяго наступнага тэхналагічнага ланцужка атрымання высакаякаснага шкла. Гэта Шулейка П.У., Сапега Б.А., Говар А.К., Быstryцкі І.А., Лянцэвіч І.А., Сагайдак Ю.М., Галайдзюк С.Г., Карабач К.К., Ліхарад У.І., Жукоўскі С.С., Міхновіч Б.Б., Калясінскі Т.М., Зноска Ч.Б., Кохан І.А., Кудла М.М. і інш.

Адважаныя матэрыялы транспарцёрнай стужкай падаюцца ў змешвальнік, дзе на працягу 2,5-3,0 хвілін адываеца іх мяшанне з наступнай разгрузкай прыгатаванай шыхты ў бункер або непасрэдна ў кантэйнер.

Пасля правядзення хімічнага кантролю шыхта дастаўляеца да шкловарных печаў.

Лідскі Летапісец № 1 (41)

Першым начальнікам новага састаўнога цэха была прызначана Пяткевіч Маргарыта Аляксандраўна.

У сакавіку 1966 года пачаў працаваць корпус №2, у якім размясціліся ванная печ бесперапыннага дзеяння з падковападобным кірункам польмі прадукцыінасцю 5т/суткі шкломасы і 14-ці гаршковая печ прадукцыінасцю 4,2 т/суткі пры наступным размеркаванні гаршкоў:

- для варэння крыштальнага шкла - 6 шт., у т.л. для вытворчасці выдзіманых вырабаў - 4 шт.

- для варэння каляровых гатункаў шкла - 7 шт., у т.л. для фармавання прасованых вырабаў - 6 шт.

- для працы брыгады эксперыментальна-мастакага аддзела - 1 шт.

У парадку падрыхтоўкі корпуса № 2 да пачатку працы побач з ваннай печчу былі пабудаваныя тры малагабарытныя печы-спадарожнікі на 2 гаршкі кожная для арганізацыі вытворчасці накладных вырабаў і рассейвальнякаў.

Для вонкавага накаляроўвання варылі ў асноўным селенавы лал, кобальт, "бэз" і зялёнае шкло, а для вырабу рассейвальнікаў (унутранае накаляроўванне) - малочнае і здрэдку бэзавае ды жоўтае.

У новы корпус з старога былі пераведзеныя ўсе пакінутыя брыгады па вытворчасці гатункавага посуду. Нейкі час у старым корпусе працягвала працаваць ванная печ перыядычнага дзеяння, на якой вырабляліся ізялятары, але неўзабаве і яна была зачыненая. Для праціладкавання гэтых брыгад на першым паверсе пячнога аддзяленні ў корпусе № 2 была пабудавана ванная печ бесперапыннага дзеяння, на якой быў арганізаваны выраб ізялятараў, а ўжо ў 1967 годзе - чорнай абліцовачнай пліткі. У печы пераварвалася шкло з крыніц гаршковых печаў і змешаны шклобой ад накладу. Афарбоўванне вялося з выкарыстаннем пірытных недагаркаў.

Стары корпус годна адслужыў свой рабочы перыяд.

З яго спыненнем адышла цэлая эпоха прафесіяналаў-практыкаў, калі варыць шкло і праводзіць адпал вырабаў было сапраўдным маствацтвам, бо недахоп кантрольна-вымяральний апаратуры трэба было пакрываць прафесійнымі нюхамі.

Ва ўмовах сучаснай працы ён заменены шырокай разнастайнасцю сродкаў аўтаматычнага кантролю і рэгулявання тэхналагічных параметраў шкловарных і адпальвальных печаў і іншага абсталявання. І хоць аўтаматыка значна больш надзейна кантралюе і вядзе працэс, усё-такі мы заўсёды з вялікай павагай успамінаем шклавараў высокага класу, якія ў дасканаласці валодалі тэхналогіяй варкі ў пасляваенных гады. Гэта Бартосік С.І., Келмуць І.Ч., Бабкоў М.М., Кострыц М.І., Урбановіч Б.С., Буяк С.М., Субота І.П., Рэвяшкі І.К., Смаляк Д.Н., Духоўнік Ю.У., Шумскі Л.Г., Несцер У.С., Кумпяк М.У., Бічэль К.Я., Захараў М.Я., Пуціла А.А., Кашко С.І., Малько П.М., Каравайка А.А. і інш.

Многія з іх яшчэ дойті час працавалі на гаршковых і ванных печах корпусоў № 1, 2 і 3, перадаючы свой досвед пачынаючым шклаварам. Але гэта ўжо была

Стары корпус, сілавая станцыя, тармак і іншыя аб'екты

праца ў іншых умовах: па рэгламентавальных нармалах з сталым аўтаматычным контролем устаноўленых тэхналагічных параметраў. Прафесійная інтуітыўнасць паступова саступала месца інструментальнаму аб'ектывізму.

Прафесія “шклавар” заўсёды была і застаецца вельмі прэстыжнай. Бо па вялікім рахунку гэта асноўная фігура на гуце, таму што вырашае галоўную задачу - ператварыць прыгатаваную шыхту ў якасную шкломасу. Кожны з іх звычайна пачынаў працу на заводзе засыпшыкам шыхты і пры жаданні, толькі пасля праходжання адпаведнай падрыхтоўкі па тэхналогіі шкловарэння, будове і эксплуатацыі шкловарных печаў і паспяховым праходжанні праверкі атрыманых ведаў кваліфікацыйнай камісіяй, мог стаць шклаварам. А атрымаўшы гэтую професію, стараўся ўдасканальваць свой практычны досвед у разуменні таямніц гэтага складанага рамяства.

Добрымі шклаварамі зарэкамендавалі сябе Буднікаў У.П., Літвінаў С.М., Хомітаў Е.І., Пекар П.І., Січук М.Ф., Гуц М.М., Камар У.А., Турлюк З.П., Шумскі У.І., Найдзен С.Л., Манкевіч І.І., Драздоў У.Ф., Касямук І.І., Скобля І.І., Карвіга Ў.А., Ёда Ў.С., Абізур І.І., Шаўлоўскі М.А., Бухцінаў У.І., Трафілаў А.П., Малько Г.М., Мядзведзеў П.М., Панятаў У.А., Кіслы І.П., Курачкін У.П., Цяплінскі І.К., Анікевіч Н.А.

Побач са шклаварамі ў кожным цэху працу ѿць муляры. Калі праца першых ацэнываецца якасцю шкломасы і захаваннем нормаў і правілаў эксплуатацыі шкловарных печаў, то ацаніць працу другіх можна зыходзячы з стану цеплаізалацыі, герметычнасці і

эстэтычнага выгляду печаў. Асабліва значнай была іх ролі пры працы на генератарным газе, калі кожная няшчыльнасць на шляху яго руху магла прывесці да выбуху.

Добрымі адмыслоўцамі-мулярамі зарэкамендавалі сябе Іванюк У.І., Жыгала А.У., Пантус С.А., Урбановіч У.Л., Цыбуль У.А., Здановіч У.А., Курчэйка Ў.П., Раманюк І.У.

З уводам другога корпуса набыла сваё сталае месцазнаходжанне цэнтральная завадская лабараторыя. Упершыню з часу заснавання завода была забяспечана магчымасць размясціць яе аддзелы на плошчы, годнай яе ролі ў вытворчым працэсе.

А гэта ўваходны і аператыўны контроль усіх сырэвінных матэрываляў і кіслот па ўстаноўленых паказчыках, аналіз хімічных складаў сырэвіны і гатункаў шкла, аператыўны контроль якасці шыхтаў і падрыхтаваных да шыхтавання матэрываляў, аналіз заганай, якія з'яўляюцца ў шкле і вызначэнне прычынаў, што іх выклікаюць, контроль аптычных і фізічных характеристыкатык шкла, праца з рэцэптамі шыхтаў і гатункаў шкла і інш.

У дапамогу хіміку-аналітыку з яго класічным наборам сродкаў хімічнага контролью і аналізу прыйшлі полімевая фотаметрыя, электрафотакаларыметрыя, спектрафотаметрыя, патэнцыяметрыя і іншыя сучасныя метады аналізу.

У 1985 годзе праведзена першая атэстация ЦЗЛ, а ў 1994 годзе атрыманы “Атэстат акредытациі” аб яе адпаведнасці патрабаванням сістэмы акредытациі паверачных і выпрабавальных лабараторый як выпра-

бавальных цэнтраў.

У розныя гады ЦЗЛ узначальвалі Лянчэўскі А.У., Вінаградава І.Д., Герасімовіч М.Ф., Кушнярова С.С., Трубач Н.А., а ў апошні час Шаль В.К.

Нараўне з кіраўнікамі забяспечвалі ўкараненне перадавых метадаў працы ЦЗЛ Пятрова А.У., Сурмач Н.Г., Пенда Л.Л., Клюкевіч К.Б., Шаль Я.Б., Табенка Л.А., Бушэйка А.Ю.

З уводам у снежні 1966 года ў эксплуатацыю новага цэха апрацоўкі была скончана першая стадыя рэканструкцыі завода.

Струхлелыя будынкі і пабудовы былі замененыя новымі, адпаведнымі дзейным санітарна-тэхнічным нормамі і патрабаваннямі.

Уведзеныя цэхі - састаўны, вырабаткі і апрацоўкі ахоплівалі ўесь вытворчы цыкл вытворчасці вырабаў.

А, гаворачы аб старым корпусе, быўшы яго працаўнікі часцей за ўсё ўспамінаюць аб басейне з дзейным фантанам, які знаходзіўся ў ім, і ў які гарачымі днімі часам акуналіся найболей гарэзныя рабочыя.

У новым цэху апрацоўкі ў 1969 годзе была пабудаваная першая механізаваная ўстаноўка хімічнай паліроўкі крышталю па тыпу ЛЗХС. Яна складалася з двух ваннаў - з паліровачнай сумесью і прымывачнай вадкасцю - і праграмнага механізму пачарговага апускання ў іх касет барабаннага тыпу з аўтаматычнай вытрымкай у часе і зададзеным лікам цыклаў. Канчатковое чыставое прымыванне праводзілася ў размешчанай побяя ванне, куды касеты перамяшчаліся ўручную.

На месца каромысла, на адным канцы якога падвешвалася карзіна з размешчанымі ў ёй крышталльнымі вырабамі для правядзення хімічнай паліроўкі, а на другім - супроцьвага для палягчэння яе перамяшчэння і пачарговага акунання ў паліровачную сумесь і прымывачную вадкасць, прыйшоў паўднамат, што забяспечвае вядзенне працэсу па азначанай праграме. Ручнымі заставаліся толькі аперациі па загрузцы і разгрузцы.

Вядома, гэта была далёка не дасканалая ўстаноўка, як і ўсякія першыя ўзоры новай тэхнікі, але гэта быў першы крок, зрабіўшы які, трэба было ісці далей, канструктыўна яе ўдасканальваючы.

Ужо ў 1972 годзе працаўнікамі завода Вярбіцкім А.П. і Мураёвым Р.У. была распрацавана і зроблена механізаваная ўстаноўка хімічнай паліроўкі з кручэннем і сектарным перамяшчэннем касет з паліраванымі вырабамі. Яна складалася з трох радыяльнай размешчаных ваннаў (адна - якая паліруе, другая - для міжцылавай прымывкі і трэцяя - для канчатковага прымывання), у якіх у адпаведнасці з азначанай праграмай і пракаходзіў уесь працэс паліроўкі.

Для паніжэння пераносу вадкасцяў з ванны ў ванну пасля пад'ёму ў абвязковым парадку праходзіла вытрымка касет над ваннай спачатку ў вярчэнні, а затым спыненымі. Гэты прынцып выкарыстоўваецца і ў далейшым ва ўстаноўках іншай канструкцыі.

Па ўдзельным выдатку кіслотаў яна была больш эканамічнай у параўнанні з вышэйапісаным варыянтам, але не валодала дастатковай прадукцыйнасцю, каб спрапоўщица з рэзка нарастайшым аб'ёмам вытворчасці

крышталю ў сувязі з укараненнем бесперапыннай тэхналогіі яго варэння і вырабаткі. Справіца з гэтым на той перыяд маглі толькі шматкасетныя барабанныя ўстаноўкі, зробленыя па тыпу ўстановак Дзяцькаўскага крышталльнага завода. І яны на заводзе былі пабудаваныя. Гэта ўжо, па сутнасці, быў трэці варыянт механізаваных паліровачных прылад, але праца над іхнім ўдасканаленнем працягвалася.

У 1986 годзе па распрацоўках Чылека М.П. была зроблена ўстаноўка поўнапагружнога паліравання, з размяшчэннем вырабаў у ячэйках карзіны, вытворчыя выпрабаванні якой далі дадатныя вынікі. У адрозненне ад касет барабаннага тыпу, у якіх вялікая частка іх дыяметру заўсёды находзіцца над паліровачнай сумесцю і працуе, як свайго роду выпарнік, у сувязі з высокай тэмпературай працэсу хімічнай паліроўкі (да 70° С), карзіна поўнасцю знаходзіцца ў паліровачнай сумесі і таму страты ад улятучвання HF у некалькі раз ніжэй за кошт змяншэння паверхні выпарэння, што выяўляецца ў паніжэнні ўдзельных выдаткаў кіслот на 20-30% у параўнанні з барабаннымі ўстаноўкамі.

Для атрымання высокай якасці паліравання вырабы павінны свабодна размяшчацца ў ячэйках, каб забяспечвалася магчымасць іх мікроперамяшчэнняў пры ваганнях карзіны для лепшага змыву соляў. Калі ж ячэйка дэфармаваная або выкананая не ў патрэбных памерах і выраб пазбаўлены магчымасці перамяшчацца, то на яго паверхні ўтвараюцца так званыя "прыціскі", ухіляць якія ў большасці выпадкаў прыходзіцца механічным спосабам.

Пытанне павышэння эфектыўнасці працэсу хімічнай паліроўкі, як за лік скарачэння ўдзельных выдаткаў кіслот, так і павышэння прадукцыйнасці ўстановак, заўсёды быў актуальным. Адным з шляху ў гэтым кірунку з'яўляецца выкарыстанне рознапалярнага імпульснага току, які, будучы ўведзеным у паліровачны, раствор актыўізуе ход іёнаабменных працэсаў паміж паліраванай паверхніяй шклавырабаў і паліровачным растворам. Навінка была ўкаранёная на шматкасетных установках у цэхах вырабаткі № 3 і апрацоўкі з прыціскненнем "Расаўтаматбуду" (г. Чэбаксары) у якасці выкананаўца.

Дадзеная тэхналогія дазваляе выпрацаваць які паліруе раствор да ўтрымання фтор-іёна 0,5% і ўжо шматлікія гады выкарыстоўваецца на заводзе.

Удзельная вага выдаткаў на хімічную паліроўку крышталю на ўстаноўках завода ў 1997 годзе складала 16,7% у агульнай яго сабекошце пры наступным узбуйненым размеркаванні па асобных складніках: кіслоты і іншыя матэрыялы - 73%, зарплата - 9% і іншыя выдаткі - 18%, пры ўдзельным выдатку на тону гатовай прадукцыі:

- кіслата серная 92%-ая	- 1521 кг/т.г.п.
- кіслата плавікавая 40%-ая	- 314,7 кг/т.г.п.
- вапна	- 1534,8 кг/т.г.п.

Адмыслоўцы завода працягвалі пошук найболей дасканалых тэхналогій паліроўкі, і ў 1997 г. быў падпісаны контракт з фірмай Нойтра (Нямеччына) на пакупку дзвюх установак з кампютарным кіраваннем працэсам паліравання.

Асноўныя іх адрознення ад установак, выкарыстованих заводам на той час:

1) вядзенне працэсу ў герметычна закрытым аб'ёме;

2) пачарговая змена ў ванне паліровачнай сумесі і прымывачнай вадкасці замест перамышлення вырабаў ад ванны да ванны

Склад паліровачнай сумесі:

- серная кіслата - 62-63%;
- плавікавая кіслата - 2,25-3,5%.

Прамыванне вядзеца ў 62-64% -най сернай кіслате, а пры завяршэнні цыклу - у вадзе.

Паліроўка вядзеца пры тэмпературы 60-65°C, для падтрымкі якой выкарыстоўваецца гарачая вада, што цыркулюе па пракладзеных у ваннах трубах з паліэтылену.

Вырабы ўкладваюцца ў круглыя касеты, якія навешваюцца на вал і змацоўваюцца адпаведным чынам у барабан, які электратэльферам апускаеца ў рабочую ванну, пасля чаго вечка зачыняеца, і ванна запаўняеца прымывачнай вадкасцю для правядзення першапачатковага падагрэву вырабаў на працягу 45 сек. Затым прымывачная вадкасць зліваеца і ванна запаўняеца паліровачнай сумесцю.

Адзін цыкл уключае чатыры контакты вырабаў з паліровачным растворам рознай працягласці: першы - 45 сек, другі - 120 сек, трэці і чацвёрты - па 600-700 сек; працягласць контакту з прымывачнай вадкасцю - 45 сек, а прымыванне ў вадзе ў канцы цыклу - 90 сек, пасля чаго вечка ванны адчыняеца і барабан тэльферам пераносіцца ў ванну фінішнай прымёўкі вырабаў, якая доўжыцца 180-360 сек.

Барабан па чарзе верціцца па гадзіннікамай і супраць гадзіннікамай стрэлкі.

24 красавіка 1998 г. быў падпісаны сумесны акт аб прыёмцы ўстановак у эксплуатацыю. Пры правядзенні прыёма-здатачных выпрабаванняў былі атрыманыя наступныя велічыні ўдзельных выдаткаў кілот:

- кіслата серная 92%-ная - 393 кг/т.г.п.
- кіслата плавікавая 70%-ная - 134 кг/т.г.п.

Прадукцыйнасць адной установкі пры паліроўцы вырабаў рознага асартыменту харектарызуецца наступнымі паказчыкамі (Табліца 7):

Найменне паліраваных вырабаў	Памеры вырабаў, мм	К-сць вырабаў у касеце, шт	К-сць вырабаў у барабане, шт	Прадукцыйнасць за суткі, шт/кг
Кілішак	O 58x140	280	1400	29400/3820
Фужэр	O 90x185	68	310	7140/2037
Куфель	O 72x210	116	464	9744/2541
Ваза для кветак	O 80x195	52	156	3276/6510

Наладчыкам установак працуе Махнach M.M.

Многія гады старэйшымі і зменнымі тэхнолагамі на ўчастках хімпаліроўкі цэхаў выпрабаткі №3, №4 і апрацоўкі працеваўлі Беспалава Р.П., Урбановіч I.П., Сапега Ў.А., Міхалькевіч Г.Г., Сянюта Л.У., Сокал Н.Р., Авакімян З.А., Пудзіноўская Т.І., Ліхарad Г.А., Аўчын-

ікава С.М., а хімпаліроўшчыкамі - Козел У.М., Мікалаеў У.П., Бурдун П.К., Тарашкевіч А.А., Пікта I.Б., Карабач С.М., Шэўчык С.Р., Грый М.М., Беспалава С.А., Баяроўскі А.Б., Чылек У.М., Карзюк У.С., Юрцэвіч У.І., Гурскі У.У., Пракапенка А.П., Савельеў П.П.

З павелічэннем аб'ёма выпуску крышталю, натуральна, узраслі і аб'ёмы газавых выкідаў ад установак хімічнай паліроўкі.

Вялікую працу па пошуку шляхоў іх нейтрализациі і наступнаму вырабу і запуску ў работу апаратаў першай, а потым і другой ступені ачысткі выканалі Карзюк С.Л., Пашук М.Ф., Сафранюк А.І., Комар М.М., Кушнярова С.С., Пракапеня М.А., Рунец Б.Б., Пагодскі У.М., Герасімовіч М.Ф., Трубач П.У., Кушняроў Ф.Ф., Махнach M.M., Рагоўскі M.U., Мураёў P.U., Турыйк M.M., Сталаю́ Л.Ф., Бяспалава Р.П., Шэўчык L.M., Хвашчэўскі L.C., Стукачоў Г.Ю., Сокал M.P.

У 1975 годзе была складзены дамова з інстытутам НППОТСтром (г. Наварасійск) на распрацоўку апарата для гэтых мэт і ўжо ў 1976 годзе на заводзе па яго распрацоўках брыгадай у складзе Ігнаткава П.І., Кетрыка А.У. і Гурскага Ў.У. быў выраблены і зманціраваны першы пенным абсорбер тыпу ПВПр 10-1-50К, якім пасля з невялікімі канструктыўнымі змяненнямі пад маркай АП-10М былі абсталяваны ўсе ўстаноўкі хімічнай паліроўкі.

Тэхнічная характеристыка пенного абсорбера:
 прадукцыйнасць па вычышчаным - 10 т.м.3/гадзіна
 паветры
 ступень ачысткі пры максімальнай - 96-98 %
 загазаванаці
 разрэджанне ў апараце - да 3000 Па;
 гідраўлічны супраціў - не больш 1800 Па;
 вышыня пенного пласта - 200-400 мм.

Ачыстка адбываеца дзякуючы рэакцыі ўзаемадзеяння фторыстых злучэнняў з вадой у пенным пласце, які забяспечвае неабходную для гэтага вялікую паверхню іх судотыку.

Перад пускам у работу вада ў абсорбёры павінна знаходзіцца на ўзроўні рапорткі.

Найболей уразлівым звязком у гэтай сістэме былі

Табліца 7 вентылятары высокага ціску, крыльчатка і корпус якіх разбураўліся ад уздзеяння параў і кропель кіслаты на працягу трох-четырох месяцаў, і таму даводзілася пастаянна тримаць адмысловую службу для іх рамонту. І хоць рэшткавая канцэнтрацыя фторазмяшчальных злучэнняў пасля пенного абсорбера складала, 23-30 мг/м³ і знаходзілася ў межах допуску, трэба было шукаць рапортнне па іх паніжэнні, укараняючы другую ступень ачысткі.

Ужо ў 1989 годзе быў выраблены і зманціраваны для гэтых мэт першы 4-х секцыйны апарат з выкарыстаннем у якасці іёнаабменнага фільтра матэрыялу

“Фібан АК-22”.

“Фібан АК-22” поліфункцыянальны, усе яго ёнаабменныя групы (NH_2 , $\text{NH}-2$, $\text{N}-3$, $\text{COOH}-$), слаба-асноўныя, што забяспечвае яго выкарыстанне пры сорбцыі газаў, пароў і аэразоляў слабых і моцных кіслот.

Тэхнічна характеристыка ёнаабменнага фільтра:	
прадукцыйнасць па газе	- да 10 т/м ³ /гадзіну
кантэнтрацыя HF на ўваходзе ў фільтр	- 10-40 мг/м ³
ступень ачысткі	- 91-96%
час рэгенерацыі	- 1,5-2,0 гадзіны
расход вады	- да 1,0 м ³ /гадзіну

Для пазбягання запакоўкі рамак крэмнефтарыднымі і крэмнеземістымі солямі павінна надзейна працаўаць аўтаматычная сістэма рэгенерацыі.

У цяперашні час усе дзейныя ўстаноўкі хімічнай паліроўкі забяспечаны дзвюмі ступенямі ачысткі газавых выкідаў ад фторыстых злучэнняў.

Кантэнтрацыя фторыстых злучэнняў у газавых выкідах перад пенным абсорберам па дадзеных розных замераў вагаеца ў межах ад 150 да 2300 мг/м³ на ўстаноўках завода і ад 50 да 1150 мг/м³ на ўстаноўках фірмы Нойтра. Утрыманне фтарыдаў пасля ёнаабменнага фільтра было практычна аднолькавым і складала ад 1,17 да 2,55 мг/м³.

Выраблялі і аблугаўвалі першыя абсорбёры і ёнаабменныя фільтры Яварэц І.І., Кетрык А.У., Шапуцька Ч.У., Сушчэўскі А.С., Стэфановіч М.І., Кіеня М.І.

У 1969 годзе ўведзены ў эксплуатацыю цэх металаформаў з аддзяленнямі ліцця і халоднай апрацоўкі металу. Вытворчая магутнасць цэха вызначана ў 500 т/год па выплаўцы чыгуну і 50 т/год па выплаўцы сталі.

Цэх прызначаўся, як для забяспечэння шклоформамі непасрэдна завода “Нёман”, так і пяці іншых гут МПСМ БССР. У лепшыя гады тут выплаўлялася па 600 і больш тон чыгуну і да 100 тон сталі.

Плаўка металу вядзеца ў дзвюх высокачастотных плавільных печах, а адліўка - як у фармовачную зямлю па драўляных мадэлях, так і ў кокіль. Засвоеная тэхналогія ліцця з дакладным узнаўленнем гравюры, а таксама атрыманне легіраваных чугунов з вермікулярным і шарападобным графітам.

За мінулыя гады ў цэху склаўся калектыву высокакваліфікованых працаўнікоў і назапашаны вялікі досвед у выработе розных формакамплектаў, як для ручнога, так і механізаванага фармавання вырабаў з шкла.

Прыкладам дасягнутага высокага майстэрства ў поўнай меры можа служыць выраб формакамплектаў для адначасовага прасавання 18 шт. шатонаў з дзвюмі скразнымі адтулінамі дыяметрам 2 мм у кожным. Формакамплект складаеца з верхнай і ніжнай матрыц і пуансона. У кожнай матрыцы ўстаноўлена па 18 уставак з нержавеючай сталі маркі 40Х13 з адбіткамі адпаведна верхнай і ніжнай паверхні шатона, атрыманымі метадам пластычнай дэфармацыі.

Формаўтарэнне адбываеца шляхам запаўнення выцісканай пуансонам расплаўленай шкломассы праз літніковыя адтуліны ва ўтвораныя паражніны

самкнуўшыхся паверхняў верхнай і ніжнай матрыцы, у якіх і адбываеца іх зацвярдзенне. Пры гэтым павінна забяспечвацца дакладнае супадзенне ўсіх супрагальных геаметрычных кропак шатона.

Пасля заканчэння прасавання пуансон разам з верхнай матрыцай падымаюцца, а з ніжнай здабываецца шклонарыхтоўка з 18 адпрасованнымі шатонамі.

Для забяспечэння патрэбнай якасці пры вырабе форм неабходна выконваць шэраг правілаў і патрабаванняў.

Вось некаторыя з іх:

1) прэсавыя ўхілы па цыліндрычных участках фармуючых паверхняў пуансонаў, кольцаў і нераскрыўных матрыц павінны быць у межах $2\pm0,5^\circ$;

2) непаралельнасць і перакос восьі шарніра і плоскасці сутыку раскрыўной формы не павінны перавышаць 0,1мм на ўсёй яе вышыні. Парушэнне гэтага патрабавання выклікае ўзікненне пасечак і ўвагнутасцяў на паверхні вырабаў у зоне швоў;

3) непаралельнасць кантактуючых тарцоў на кольцах, матрыцах і пуансонах не павінна перавышаць 0,05мм для памераў да 100мм і 0,1мм - звыш 100мм;

4) калі дно вырабу плоскае, то на пуансоне неабходна прадугледзець сферу кривізной 0,01 ад яго дыяметра;

5) формакамплект для выработу прасаваных вырабаў - матрыца, кольцы і пуансон - лепш за ўсё вырабляць з чыгуну адной да той ж плаўкі і адпалу.

Адпаведны ўклад у станаўленне і развіццё цэха ўнеслі Воўк У.І., Кохан І.М., Сабалеўскі І.К., Федарэнка Ў.Л., Дзерваедаў М.Г., Рагоўскі М.У., Сафранюк А.І., Шмыгалёў К.Я., Пракапеня М.А., Стукачоў Г.Ю., Ганчарэнка М.І., Бічэўскі С.М., Сталяроў Л.Ф., Фядотаў С.Ф., Пазняк С.П., а таксама Бобрык У.У., Бурдун А.П., Грышкевіч М.У., Кірэль І.У., Кіеня Ў.М., Мазала А.А., Капцюк Ч.М., Радчанка Ў.У., Грос Я.С., Лысёнак А.С., Калановіч І.У., Чаркоўскі С.К., Яновіч У.М., Шэшка К.Д., Цяліцын Р.К., Грыновіч Л.С.

У 90-х гадах у сувязі са скарачэннем аўтаматизацыі на шэрагу заводаў шклянай галіны вытворчасці на падыходе да 18 шт. шатонаў з дзвюмі скразнымі адтулінамі дыяметрам 2 мм у кожным. Пры гэтым кіраўніцтва завода ў меру наяўных магчымасцяў спрабавала арганізаваць працу цэха так, каб захаваць кваліфікованы персанал і набыты ім досвед працы за мінулыя гады.

Такім чынам, з уводам цэха металаформаў, з пераходам на выкарыстанне прыроднага газу, падключэннем да закальцованай сістэмы забяспечэння электраэнергіі, пабудовай новых цэхаў вырабаткі, апрацоўкі і састаўнога, рашэннем пытанняў водазабеспечэння і каналізацыі, з пабудовай шламазбіральніка і глеевых пляцовак быў створаны ўвесе новы неабходны комплекс інжынерна-тэхнічнага ўладкавання па стварэнні ўмоў для стабільнай працы пры вытворчасці гатункавага посуду. Старая вытворчасць поўнасцю заменена новай.

Дадаткі

Кіраўнікі завода, галоўныя спецыялісты і начальнікі асноўных цэхаў у пасляваенны перыяд (1944-2002 гг.)

Дырэкторы шклозавода “Нёман”

Брыль Іван Міхайлавіч, 1944 г.
Крэнь Васіль Іосіфавіч з 08.1944 па 04.1948 гг.
Шульгін Іван Васільевіч з 04.1948 па 07.1953 гг.
Леановіч Лаўрэн Антонавіч з 08.1953 па 03.1958 гг.
Каштанаў Ніканор Фёдаравіч з 04.1958 па 03.1962 гг.
Карзюк Сяргей Лук’янавіч з 03.1962 па 02.1981 гг.
Пашук Мікалай Фёдаравіч з 03.1981 па 01.1995 гг.
Жыгала Анатоль Лявонцьевіч з 01.1995 па 07.2002 гг.
Рунец Браніслаў Браніслававіч з 07.2002 г і далей.

Намеснікі дырэктара

на капітальным будаўніцтве:
Аўцуў Міхайл Васільевіч з 03.1961 па 10.1967 гг.
Маручак Васіль Арцёмавіч з 04.1968 па 07.1988 гг.
Варановіч Генадзь Карлавіч з 01.1995 па 08.1995 гг.

на агульных пытаннях, кадрах і побыту:
Гарэлік Яўген Сяргеевіч з 06.1969 па 01.1984 гг.
Сафранюк Апанас Іванавіч з 07.1984 па 09.1994 гг.
Сокал Георгій Ігнацьевіч з 01.1995 па 06.2002 гг.
Пагодскі Уладзімір Мікалаевіч з 06.2002 г і далей.

на камерцыйных пытаннях:
Жыгала Анатоль Лявонцьевіч з 09.1979 па 01.1995 гг.
Урбановіч Зігмунд Паўлавіч з 01.1995 па 01.1996 гг.
Запольскі Уладзімір Анатольевіч з 02.1996 па 05.1998 гг.
Мядзведзь Аляксандар Васільевіч з 05.1998 па 04.2001 гг.
Афанасенкаў Уладзімір Леанідавіч з 07.2001 па 10.2002 гг.

на якасці:
Аўраменкава Валянціна Лявонцьеўна з 08.1986 па 11.1997 гг.
Сарокіна Ганна Мікалаеўна з 12.1997 і далей.

на інфармацыі:
Пагодскі Уладзімір Мікалаевіч з 10.1998 па 06.2002 гг.

на фінансах і камерцыйных пытаннях:
Несцер Генадзь Мікалаевіч з 12.2002 і далей.

Галоўныя інжынеры шклозавода “Нёман”

Шаль Станіслаў Германавіч з 1944 па 03.1945 гг.
Панкевіч Іван Максімавіч з 03.1945 па 06.1950 гг.
Жучкоў Іван Якулевіч з 06.1950 па 02.1952 гг.
Лянчэўскі Альфонс Уладзіміравіч з 02.1952 па 05.1952 гг.

Карзюк Сяргей Лук’янавіч з 05.1952 па 03.1962 гг.
Навагран Яўген Рыгоравіч з 03.1962 па 11.1963 гг.
Пашук Мікалай Фёдаравіч з 11.1963 па 03.1981 гг.
Драздоў Міхайл Фадзеевіч з 09.1981 па 01.1986 гг.
Рунец Браніслаў Браніслававіч з 01.1986 па 07.2002
Бондар Васіль Аляксандравіч з 08.2002 і далей.

Намеснікі галоўнага інжынера:

на ахове працы, тэхніцы бяспекі і пажарнай бяспечы:
Сакін Міхайл Сцяпанавіч з 03.1961 па 11.1970 гг.
Камар Мікалай Макаравіч з 04.1972 па 08.1982 гг.
Сталяроў Леанід Філіповіч з 09.1982 па 08.1996 гг.
Арэхва Аляксандар Аляксандравіч з 12.1996 па 08.1999 гг.
Пагодская Ніна Мікалаеўна з 09.1999 і далей

на новай тэхніцы:

Сафранюк Апанас Іванавіч з 08.1982 па 07.1984 гг.
на вытворчасці:
Кушнярова Соф’я Станіславаўна з 02.1985 па 12.1996 гг.

ГАЛОЎНЫЯ СПЕЦЫЯЛІСТЫ

галоўны тэхнолаг:
Лам Беніцыян Аронавіч з 11.1966 па 01.1969 гг.
Герасімовіч Мікалай Фёдаравіч з 01.1969 па 11.1976 гг.
Салаўёў Франц Львовіч з 12.1976 па 07.1980 гг.
Трубач Пётр Уладзіміравіч з 07.1980 г і далей

галоўны канструктар:
Сафранюк Апанас Іванавіч з 03.1965 па 03.1982 гг.
Пракапеня Мікалай Аляксандравіч з 03.1982 і далей.

галоўны мастак:
Растоўчава Ніна Мікалаеўна з 12.1957 па 08.1959 гг.
Мурахвер Уладзімір Сямёновіч з 01.1960 па 11.1973 гг.
Мягкова Людміла Міхайлаўна з 12.1973 па 06.1987 гг.,
з 02.1994 па 12.1997 гг.
Сідарэвіч Галіна Майсееўна з 12.1991 па 02.1994 гг.
Самахвалава Васіль Дзмітрыевіч з 06.1987 па 11.1991 гг.,
з 12.1997 і далей

галоўны эканаміст:
Гужва Міхайл Сцяпанавіч з 04.1965 па 05.1968 гг.
Сямёнаў Ярміл Іосіфавіч з 03.1971 па 06.1981 гг.
Герасімовіч Мікалай Фёдаравіч з 03.1982 па 09.1984 гг.
Ладных Георгій Іванавіч з 09.1987 па 07.1990 гг.
Сямёнаў Тамара Іванаўна з 10.1991 г і далей

галоўныя бухгалтар:

Мацкевіч Канстанцін Канстанцінавіч з 09.1944 па 10.1945 гг.

Дзэрваедаў Рыгор Трафімавіч з 11.1945 па 10.1960 гг.
Вініцкі Георгій Сцяпанавіч з 10.1960 па 09.1980 гг.

Кіеня Людміла Аляксандраўна з 09.1980 па 06.1996 г.
Пашкоўскі Мячыслаў Станіслававіч з 07.1996 г. і далей

галоўныя энергетыкі:

Сталяроў Леанід Філіповіч з 04.1962 па 09.1982 гг.

Арэхва Аляксандр Аляксандравіч з 09.1982 па 12.1996 гг.

Сушчэўскі Васіль Іосіфавіч з 01.1997 г. і далей

галоўныя механікі:

Тэрасані Эдуард Лук'янавіч з 03.1945 па 05.1946 гг.,
з 09.1947 па 07.1949 гг.

Хадкоў Павел Пятровіч з 06.1946 па 08.1947 гг.

Маціеўскі Іосіф Людвікавіч з 07.1949 па 03.1952 гг.

Зуеў Іван Сцяпанавіч з 03.1952 па 09.1959 гг.

Рагоўскі Мечыслаў Уладзіміравіч з 09.1959 па 10.1992 гг.

Ганчарэнка Мікалай Іванавіч з 10.1992 г і далей

галоўныя метролагі:

Радзевіч Ігар Аляксандравіч з 02.1977 па 02.1981 гг.

Махнач Міхаіл Мікалаевіч з 02.1985 г і далей

НАЧАЛЬНІКІ АСНОЎНЫХ ЦЭХАЎ**Састаўныя цехі:**

Кострыць Максім Іванавіч з 07.1949 па 10.1951 гг.

Духоўнік Юлій Віктаравіч з 10.1951 по 08.1955 гг.

Вінаградава Іраіда Дзямідаўна з 08.1955 па 01.1956 гг.

Паўлоўскі Іётган Фаміч з 02.1956 па 02.1957 гг.

Дамяшчонак Дарафей Дарафеевіч з 02.1957 па 04.1958 гг.

Карвіга Аркадзь Васільевіч з 05.1958 па 10.1959 гг.

Сакін Міхаіл Сцяпанавіч з 11.1959 па 03.1961 гг.

Пяткевіч Маргарыта Аляксандраўна з 03.1961 па 01.1986 гг.

Драздоў Міхаіл Фадзеевіч з 01.1986 па 04.1990 гг., з 07.1995 па 04.1996 гг.

Кушняроў Хведар Хведаравіч з 04.1990 па 07.1995 гг.

Міхаяльковіч Марыя Мікалаеўна з 05.1996 г. і далей.

Цэх выпрацоўкі (стары корпус):

Панкевіч Іван Максімавіч з 03.1946 па 03.1949 гг.

Тэлінг Іосіф Антонавіч з 03.1949 па 03.1950 гг.

Гайдук Аркадзь Пятровіч з 03.1950 па 04.1956 гг.

Паўлоўскі Іётган Фаміч з 01.1957 па 03.1966 гг.

Цэх выпрацоўкі №1:

Камар Мікалай Макаравіч, з 06.1963 па 11.1967 гг.

Драздоў Міхаіл Фадзеевіч, з 09.1967 па 09.1981 гг.

Курачкін Пётр Пятровіч з 09.1981 і далей.

Цэх выпрацоўкі №2:

Курачкін Пётр Пятровіч з 04.1971 па 05.1971 гг.

Паўлоўскі Іётган Фаміч з 05.1971 па 03.1980 гг.

Кісялькі Пётр Пятровіч з 04.1980 па 04.1995 гг.

Лецка Пётр Пятровіч з 04.1995 г. і далей.

Цэх выпрацоўкі №3:

Пагодскі Уладзімір Мікалаевіч з 09.1974 па 07.1982 гг.

Рунец Браніслаў Браніслававіч з 07.1982 па 01.1986 гг.

Гарэлік Уладзімір Канстанцінавіч з 01.1986 па 10.1988 гг.

Сучкоў Аляксандр Вікторавіч з 10.1988 па 04.1995 гг.

Кісялькі Пётр Пятровіч з 01.1995 г. і далей.

Цэх выпрацоўкі №4:

Салаўёў Франц Львовіч з 07.1980 па 01.1984 гг.

Шаль Станіслаў Францавіч з 01.1984 г. і далей.

Цэх апрацоўкі:

Сцефановіч Казімір Андрэевіч з 10.1944 па 11.1953 гг.

Караджаеў Аляксандр Гедгіевіч з 11.1953 па 08.1954 гг.

Гукаў Юрый Мікалаевіч з 08.1954 па 12.1956 гг.

Панкевіч Іван Максімавіч з 01.1957 па 02.1962 гг.

Драздоў Міхаіл Фадзеевіч з 03.1962 па 10.1964 гг.

Афанасенкаў Леанід Ягоравіч з 10.1964 па 06.1966 гг.

Кабыленка Мікалай Іванавіч з 06.1966 па 08.1969 гг.

Кушняроў Хведар Хведаравіч з 08.1969 па 03.1986 гг.

Гарэлік Любоў Канстаўцінаўна з 03.1986 па 09.1988 гг.

Бондар Васіль Аляксандравіч з 09.1988 па 08.2002 гг.

Ігнаткаў Пётр Іванавіч з 08.2002 г. і далей

Цэх металаформаў:

Гулецкі Леанід Уладзіміравіч з 08.1968 па 11.1969 гг.

Воўк Віктар Іванавіч з 11.1969 па 05.1971 гг.

Шмыгалёў Кантанцін Ягоравіч з 06.1971 па 08.1973 гг.

Кохан Іван Мікалаевіч з 08.1973 па 02.2000 гг.

Пазняк Сяргей Пятровіч з 03.2000 г. і далей

КНІГА ПАШАНЫ

За дасягненне высокіх вытворчых паказыўкаў у працы
ў “Кнігу пашаны” завода былі занесеныя наступныя пра-
цаўнікі:

1951 год.

Паўлоўскі Іётган Фаміч, начальнік змены цэха выпрацоўкі.
Мардашкін Стратон Прахоравіч, брыгадзір-аздабляльнік.
Каламыцкі Іван Іосіфавіч, брыгадзір-выдзімальнік.

Рафаенкава Ніна Іванаўна, алмазчыца.

Ціханава Ганна Кірэёўна, алмазчыца.

1952 год.

Валеўскі Аляксандр Іванавіч, выдзімальнік.
Кострыць Максім Іванавіч, шклавар.
Марчанкава Кацярына Іванаўна, алмазчыца.
Бабкоў Марцін Нічыпаравіч, шклавар.

1954 год.

Суднік Іосіф Іванавіч, брыгадзір-алмазчык.
Бобрык Уладзімір Браніслававіч, токар.
Савельеў Сцяпан Фёдаравіч, выдзімальнік.

1955 год.

Шыманскі Баляслаў Іванавіч, брыгадзір-выдзімальнік.
Шэўчык Раман Станіслававіч, шліфоўшчык.
Казлоўская Ірына Яўхімаўна, шліфоўшчык.
Тарасаў Іосіф Антонавіч, брыгадзір-шліфоўшчык.

1956 год.

Казлоўскі Ўладзімір Аляксандравіч, алмазчык.
Чылек Мікалай Аляксандравіч, алмазчык.
Меркулаў Адольф Хведараў, алмазчык.

1957 год.

Валеўскі Мікалай Іванавіч, выдзімальнік.
Шэўчык Хведар Іванавіч, брыгадзір-выдзімальнік.
Кісялік Пётр Якаўлевіч, выдзімальнік.
Мінчанкоў Мікалай Андрэевіч, прасоўшчык.
Жукаў Мікалай Хведараў, выдзімальнік.
Савельеў Віктар Філіповіч, алмазчык.
Афанасенкаў Леанід Ягоравіч, гравіроўшчык.

1958 год.

Пятрэнка Іван Рыгоравіч, выдзімальнік.
Бялецкі Іосіф Андрэевіч, выдзімальнік.
Лысёнак Сямён Іосіфавіч, выдзімальнік.
Каламыцкі Лук'ян Лук'янавіч, прасоўшчык.
Каравайка Аляксандар Аляксандравіч, шклавар.
Мацявіна Раіса Фёдарава, алмазчыца.
Аўраменкаў Мікалай Аляксандравіч, алмазчык.
Касцюковіч Аляксандар Іосіфавіч, гранільшчык.

Праторскі Аляксандар Аляксандравіч, алмазчык.
Санюк Іосіф Сцяпанавіч, складальнік шыхты.

1959 год.

Шыхава Раіса Сцяпанаўна, алмазчыца.
Юргель Уладзімір Браніслававіч, алмазчык.
Кончык Іосіф Іванавіч, гранільшчык.
Бартосік Іван Станіслававіч, гранільшчык.
Зязюля Сяргей Васільевіч, выдзімальнік.
Анацкі Аляксандар Мікалаевіч, выдзімальнік.
Салянкоў Яўген Пятровіч, выдзімальнік.
Кіеня Зміцер Аляксандравіч, выдзімальнік.
Казак Ірына Міхайлаўна, адносчыца.
Каламыцкі Ігар Лук'янавіч, выдзімальнік.
Тэрасані Эдуард Лук'янавіч, чаканшчык.
Хаджаеў Іргаш, засыпшчык.
Абдрахманаў Аляксандар Аляксандравіч, гравіроўшчык.
Пенда Іван Антонавіч, гранільшчык.
Дудэк Іван Францавіч, брыгадзір-алмазчык.
Урбановіч Павел Іванавіч, слесар.

1960 год.

Манкевіч Аляксандар Рыгоравіч, прасоўшчык.
Каламыцкі Мікалай Іванавіч, выдзімальнік.
Савельеў Сямён Хведараў, брыгадзір-выдзімальнік.
Радзецкі Расцілаў Якаўлевіч, баначнік.
Мурын Міхаіл Іосіфавіч, брыгадзір-выдзімальнік.
Шэўчык Аляксандар Дзмітрыевіч, складальнік.
Германовіч Ірына Аркадзеўна, працаўніца склада.
Глейзер Іван Іванавіч, алмазчык.
Клімаў Генадзь Еўдакімавіч, гравіроўшчык.
Літвінаў Сяргей Мацвеевіч, алмазчык
Барташэвіч Алена Мар'янаўна, адрасчыца каптурка.
Сідар Іван Уладзіміравіч, слесар.

Першыя ўдарнікі камуністычнай працы

4 красавіка 1960 г. бюро Наваградскага РК КПБ зацвердзіла рашэнне першаснай партарганізацыі завода ад 24 сакавіка 1960 г. аб прысвоенні звання “Ударнік камуністычнай працы” наступным працаўнікам:

Кіеня Зміцер Аляксандравіч, выдзімальнік.
Шыманскі Баляслаў Іванавіч, выдзімальнік.
Шэўчык Хведар Іванавіч, выдзімальнік.
Іванюк Ніна Васільеўна, адносчыца.
Мачахіна Галіна Канстаўцінаўна, адносчыца.
Валеўскі Аляксандар Іванавіч, выдзімальнік.
Пятрэнка Іван Рыгоравіч, выдзімальнік.
Кісялік Пётр Якаўлевіч, выдзімальнік.
Салянкоў Яўген Пятровіч, выдзімальнік.
Мітрафанаў Іван Фёдаравіч, выдзімальнік.
Духоўнік Міхаіл Мечыслававіч, выдзімальнік.
Барысаў Яўген Якаўлевіч, выдзімальнік.
Канавалаў Людміла Іванаўна, павярталышчык.
Казлоўскі Ўладзімір Аляксандравіч, алмазчык.
Сцяпанава Тамара Хведараўна, алмазчык.
Гучко Вера Ўладзіміраўна, паліроўшчык.
Літвінаў Сяргей Мацвеевіч, алмазчык.
Касцюковіч Аляксандар Іосіфавіч, гранільшчык.

Велікашынскі Карл Францавіч, алмазчык.
Кацек Анатоль Кірылавіч, алмазчык.
Гладкоў Васіль Васільевіч, гравіроўшчык.
Яраш Наталля Антонаўна, шліфоўшчыца.
Сечка Аляксандар Віктаравіч, шліфоўшчык.
Савельева Антаніна Сцяпанаўна, нармоўшчыца.
Рабцаў Іван Сяргеевіч, дэкаратор пад чаканнае золата.
Клімаў Генадзь Еўдакімавіч, гравіроўшчык.
Сцяпанавіч Анатоль Максімавіч, нумарны шліфоўшчык
Навумаў Яўген Расцілава, гравіроўшчык.
Навуменка Любоў Васільеўна, павярталышчыца.
Дудэк Іван Францавіч, алмазчык.
Жукава Раіса Фёдарава, сартоўшчыца.
Шаль Ірына Францаўна, нумарны шліфоўшчык.
Казлоўская Любоў Лаўрэніяўна, алмазчыца.
Сініца Раіса Аркадзеўна, шліфоўшчыца.
Шатава Вольга Іванаўна, паліроўшчыца.
Абдрахманава Леанарда Браніславаўна, шліфоўшчыца.
Джавоўская Ганна Іосіфаўна, сартоўшчыца.
Сідар Іван Уладзіміравіч, слесар.
Урбановіч Павел Іванавіч, слесар.
Анікеенка Ева Іосіфаўна, ганчар.

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Міністр лёгкай прамысловасці Беларускай ССР

Г. Семяніхін

2 красавіка 1957 г.

ЗАДАННЕ НА ПРАЕКТАВАННЕ

Рэгістрацыйны №18

1. Найменне аб'екта праектавання - рэканструкцыя шклозавода "Нёман"
2. Месцазнаходжанне - пас. Бярозаўка, Наваградскага раёна, Гарадзенскай вобласці.
3. Характар будаўніцтва і падстава для праектавання-будаўніцтва новых цэхаў выпрацоўкі, апрацоўкі і прыстасаванне цэха апрацоўкі пад склад гатовых вырабаў. Рашэнне пытанняў водазабеспячэння, каналізацыі, цеплафікацыі і энергазабеспячэння, паводле пратаколу ад 1 сакавіка 1957 года.
4. Магутнасць завода - 47,0 млн. рублёў гатункавага посуду ў год.
5. Асартымент вырабаў - гатунковы посуд з бясколернага, каліяровага і накладнога шкла, таксама вырабы з крышталю.
6. Рэжым працы - кругласутачны.
7. Арыентыровачны каштарысны кошт - 15 млн. рублёў.
8. Праектаванне - двухстадыйнае.
9. Тэрмін вырабу праектнага задання - 15 верасня 1957 года.

Нач. вытв.-тэхніч. кіравання МЛП БССР - Л. Казючыц.

Начальнік планава-эканамічнага кіравання МЛП БССР - Л. Троняк.

Начальнік аддзела капітальнага будаўніцтва МЛП БССР - Я. Клясторны.

Начальнік аддзела шклянай прамысловасці БССР - Г. Каўтуненка.

ХАРАКТАРЫСТЫКА І ПАКАЗЧЫКІ ПРАЦЫ ЗАВОДА НАПЯРЭДАДНІ РЭКАНСТРУКЦЫІ (1956 - 1957 гг.)

1. Плошча тэрыторыі - 11,14 га, у т.л. плошча забудовы - 1,66 га.

2. Кошт асноўных сродкаў прамысловага прызначэння па стане на 1.06.1957г. - 11016 тыс.руб.

у т.л. будынкі - 5370 тыс. руб.

збудаванні - 719,0 тыс. руб.

вытворчае абсталяванне - 3035 тыс. руб.

электрасілавое абсталяванне - 766 тыс.руб.

транспартныя сродкі - 1024 тыс. руб.

інвентар - 102,0 тыс. руб.

3. Электраэнергій завод забяспечвае ўласная сілавая станцыя на газовых рухавіках.

На плане на 1957 год выпрацоўка электраэнергіі складзе 1150 тыс.квт/гадзін.

4. Газагенератарная станцыя складаецца з 13 самадуўных газагенератарных шахт.

5. Рамонтна-механічныя майстэрні маюць 4 токарныя, 2 стругальныя і 2 свідравальныя станкі.

6. Працуюць 2 ванныя і 2 гаршковыя шкловарныя печы.

Ванныя печы: адна - перыядычнага дзеяння магутнасцю 2,4 тн/суткі;

другая - бесперапыннага дзеяння з плошчай варачнай часткі 10м²; прадукцыянасць- 6,5 тн/суткі.

Гаршковыя печы: адна - на 10 гаршкоў;

другая - на 4 гаршкі;

ёмістасць гаршка - 300 кг.

7. Адпал вырабаў ажыццяўляецца ў цягуне і 22 апечках.

8. Спажыванне сыравіны і паліва па плане на 1957 г.:

пясок кварцавы - 1883 тн

мел камяковы - 350 тн

паташ - 78 тн

сода кальцыянавая - 536 тн

сурык свінцовы - 46 тн

салетра натрыевая і каліевая - 24 тн

Выдатак умоўнага паліва - 11717 т.у.п.,

у т.л. дровы - 4500 м³

вугаль - 12810 тн

9. Цэнтралізаваных водазабеспячэння і каналізацыі завод не мае. Вада для вытворчых патрэб і гаспадарча-пітнога спажывання падаецца з артэзіянскай свідравіны.

10. Паказчыкі выпуску прадукцыі за 1956 год:

Найменне паказчыкаў	Адз. вым.	Колькасць
1. Гатунковы посуд у натуральным выразе, Усяго	т. шт.	7644,0
у т.л. а) выдзіманая	т. шт.	5427
з яе - з б/колернага шкла	т. шт.	4857,1
з каліяровага шкла	т. шт.	110,7
з накладнога шкла	т. шт.	311,0
з крыштальнага шкла	т. шт.	148,2
б) прасованая	т.шт.	2217,0
з яе - з б/колернага шкла	т. шт.	1083,4
з каліяровага шкла	т. шт.	862,6
з крыштальнага шкла	т. шт.	271,0
2. Изялятary	т. шт.	455,0
3. Плафоны	т. шт.	60,0
4. Таварная прадукцыя ў аптовых коштах	т. руб.	32145,0

11. Завод злучаны са станцыяй Нёман вузакалейнай чыгунакай.

12. Сярэднегадовая колькасць персаналу за 1956 год складае 1468 чалавек

у т.л. а) прамгрупа - 1419 чал.

з іх: рабочыя - 1346 чал.

ITP - 43 чал.

службоўцы - 30 чал.

МАП - 2 чал.

ПСА - 12 чал.

б) непрамгрупа - 49 чал.

13. Завод валодае жылым фондам у памеры 7419м² з колькасцю жыхароў - 1176 чал.

(Працяг у наступным нумары.)

Гісторыя партызанскага атрада “Іскра” напісаная па успамінах партызан і жыхароў Лідскага раёна

(Працяг. Пачатак у папярэдніх нумарах.)

46. З'яўленне дэсантных груп і партыйных органаў

Увесну ў Заходнюю Беларусь былі накіраваныя групы партыйных работнікаў для стварэння падпольных партыйных органаў, для кірауніцтва ўсенароднай барацьбой, для ўзмацнення кіраунічай ролі партыі ў партызанскім руху. У канцы сакавіка ў Налібоцкую пушчу прыбылі упаўнаважаны Цэнтральнага штаба партызанскага руху і ЦК КП(б)Б У.Я. Чарнышоў, а таксама Е.Д. Гапеев, Г.А. Сідарок і С.П. Шчупеня, якія працавалі перад вайной сакратарамі заходнебеларускіхрайкамаў партыі. З іх прыбыццём быў створаны Баранавіцкі падпольны абкам КП(б)Б на чале з У.Я. Чарнышовым. 25 красавіка 1943 г. прыступіў да працы Лідскі міжрайпартцэнтр.

Зямскоў Х.А. - камісар партызанскага атрада “Іскра” з траўня па верасень 1943 г.: “Увесну 1943 г. у Літічанску пушчу прыбылі упаўнаважаны ЦК КПБ па Шчучынскім міжрайцэнтру Шчупеня Сцяпан Пятровіч. З прыбыццём упаўнаважанага ЦК быў створаны падпольныя райкамы КПБ і ЛКСМБ. У Шчучынскі міжрайцэнтр уваходзіла Ленінская партызанская брыгада, а атрад “Іскра” падпрадкоўваўся гэтай брыгадзе.

Падпольныя райкамы партыі і камсамолу кіравалі ўсёй масава-палітычнай працай і баявымі аперацыямі атрадаў і брыгад, выпускалі падпольныя газеты, стваралі сетку падпольных партыйных і камсамольскіх арганізацый, антыфашистыкія групы, якія аказвалі партызанскім атрадам неацэнную дапамогу ў выведцы, забяспечвалі ўзбраеннем, рыхтавалі рэзервы для папаўнення атрадаў, праводзілі вялікую агітацыйна-масавую працу сярод мясцовага насельніцтва”.

Нараўне з гэтым партыйныя кіраунікі прыступілі да сваёй упадбанай працы - фармавання і расфармавання. З 5 чалавек быў сформаваны атрад “Балтыец” на чале з Пралыгінім І.А. У

першай дэкадзе траўня сарок партызан атрада “Іскра” былі пераведзены ў атрад “Балтыец”. У канцы траўня была выдзелена група старэйшага палітрука Георгія Іванавіча Бязлюдова, якая была ператворана ў самастойны дыверсійны атрад “Арол”. З прыбылай з-за лініі фронту групы ст. лейтэнанта Рашчынскага быў створаны партызанскі атрад “Рошча”.

Рэнікаў А.М.: “У траўні 1943 г. унашыя месцы прыбылі атрад парапашутыстаў у колькасці 32-34 чалавек пад камандаваннем Мікалая Калістратавіча Вайцахоўскага. Атрад быў добра ўзброены і меў дзве рациі, зваўся “Кузнецкія металургі”. Гэты атрад даў ведаць праз свае рациі Цэнтральному штабу партызанскага руху аб існаванні партызанскіх фармаванняў у Заходній Беларусі. Па дамоўленасці камандзіраў атрадаў Рэнікаў і Фамін быў пераведзены ў атрад Вайцахоўскага”. Абодва пасля партызанскі пад Ваўкавыскам і Гароднікі ў складзе атрада, пераназванага ў студзені 1944 г. у атрад “Камсамол Беларусі”.

За А. Рэнікамі мейся, па аповядзі ў.А. Дзямідава, сур’ёзны грашок: “разам з Паўлам Пятроўскім ён дэзертыраваў з атрада. Гэта было першае дэзертырства. Сышлі ў Воранаўскі раён.” Дзямідаў разам з Туруткіным і Коннавым адправіўся на іх пошуки. Дазналіся, што абодва хаваюцца на хутары Аніська панад лесам. “Засядлалі коней, выехалі да хутара і зрабілі там засаду. Леглі недалёка ад хутара пад кустамі побач з прасёлачнай дарогай. Ідуць - размаўляюць: “Давай заб’ем Коннава і Дзямідава, забярэм у іх аўтаматы”. “Што-што?” - яны ледзь не нападалі. “Ідзіце сюды, - аблукалі іх, яны без зброй. Адправілі Пятроўскага на хутар: “Пайдзі, прынясі папіць”. Чакаем, чакаем - няма. Гаспадар хаты распавёў - як пачасаў па лубіне, і ўцёк. Рэнікаў застаўся, мы яго аблекавалі, далі дыхту, а Пятроўскі ўцёк. Потым прыйшоў”.

6 траўня прыйшла выведгруппа Калінінскага фронту. Група дэсантавалася 29 студзеня 1943 г. у Віцебскай вобласці. Легалізавацца ў раёне Докшыц не атрымалася, і групе было загадана пераобрацца ў раён Ліды. Праз трэх месяцы небяспечнага і пакутлівага перамяшчэння на заход група прыбыла ў раён размяшчэння атрада “Іскра”.

Навумава Я.Н. “Нас было чацвёра. Камандзір групы Вася Рыбіноўскі, яго памочнік афіцэр Андрэй Панарын, сувязная Ўласава Аляксандра і я, радыстка Навумава Яўгенія Мікалаеўна. Выкінуліся ўзімку. Вонратка была цывільная. Выкінулі ўначы да ўзыходу месяца. Усю ноч правяла адна ў ляску. Спачатку сышліся з Андрэем. Шуру знайшла па маленькіх слідах

Пralыгин I.A.

Стар. 60

на снезе. Васю знайшли на трэці дзень. Ён завіс у дрэвах. Абмарозіўся. Страціў валёнак. У мяне не працавала рачыя. Мы пайшли ў партызанскі атрад. Наша група павінна была выйсці да г. Апачкі на Пскоўшчыне. Паколькі пераход чыгуначнага палатна зафіксніўся, то мы атрымалі новае заданне - перадыслакавацца ў раён Ліды. Наша мэта была легалізацца і весці агентурную выведку. Па шляху ў Ліду было нямала цяжкасця. Прабрацца да мэты нам дапамагалі партызаны. Затрымоўвача не выпадала, Вася прыспешваў. Пасля прыгод мы ў канчатковым выніку патрапілі на Лідчыну. Дабіраліся месяцы тры. 6 траўня 1943 г наша група атабарылася ў раёне Ліды. Падпрадкоўваліся толькі штабу Захо-
нія фронту".

Коннаў А.А.:

"Мне, як камандзіру партызанскаага ат-
рада, было дадзена ўказанне аказваць усебаковую дапамогу специзрупе В. Рыбі-
ноўскага. Заданне ў іх было сваё, адмысловае. Са з'яўленнем специзрупты ў нас з'я-
вілася магчымасць атрымліваць све-
жыя паведамленні Саўнфармбюро, рас-
паўсюджваць улёткі сярод населніцтва".

Навумава Я.Н.

Навумава Я.Н.

Я.Н.: "Прыбылі сюды ў той момант, калі Кіслеўскі ўзяў афі-
цэра з аэрадрома. У нашай групе была дэ-
сантавана Ўласава Шура. Яна адмові-
лася з намі праца-
ваць, і мы яе перадалі ў атрад. Сама яна з
Ленінграда, там загінулі яе муж, сын.
Звесткі перадаваліся ў штаб Захо-
нія фронту. Мой началь-
нік Вася Рыбіноўскі дзіўся 13 (26) лістапада 1918 па мянушицы Велікан г. Скончыў сямігадовую школу быў чалавекам замк- і агранамічны тэхнік. У 1938 нёным, строга выкон-
г. прызваны ў шэрагі ЧА, слу-
ваў правілы канспі-
жыў у войсках НКУС. Скончыў палітычную вучэльню МУС,
працы!".

Афіцыйны ад-
каз камандзіра часткі, палітрука. У 1940 г. уступіў у
ў ЎКП(б). З сакавіка 1941 г.
спецгруппа, досьць працаўаў у Вялікальукскім гар-
дакладна тлумачыць, аддзеле міліцыі.

Лідскі Летапісец № 1 (41)

хто такі Рыбіноўскі і якія задачы былі поставленыя перад групай.

"На Ваш запыт паведамляю:

Рыбіноўскі Васіль Аляксандравіч, 1918 гн., выхадзец в. Новая Азярэцкая сельсавета Вялікальукскага раёна Калінінскай вобласці, у снежні 1941 г. быў пры徵ніты да выведработы і да студзеня 1943 г. знаходзіўся ў распараджэнні выведаддзела Калінінскага фронту. 28 студзеня 1943 г. старшы лейтэнант Рыбіноўскі В.А. у якасці камандзіра групы быў пера-
кінуты ў тыл праціўніка ў раён населенага пункта Докиці з задачай весці выведку залогі праціўніку ў гор. Ліда і здабываць звесткі аб перавозках войскаў і вайсковай тэхнікі праціўніка па чыгунах Ліда-Вільня, Ліда-Баранавічы і Гародня-Ліда-Маладзечна.

Камандзір в/ч 44388-4 (У. Кудраўцаў.)"

47. Паланенне обер-лейтэнанта Лекнеры

23 траўня 1943 г. група партызан атрада "Іскра" у в. Ёдкі захапіла ў палон з дакументамі інжынера авіяцыйнай часткі обер-лейтэнанта Матэвуса Іосіфа Лекнеры. У паланенні нямецкага афіцэра прымалі ўдзел Іван Кіслеўскі, Міхась Марозаў, Хведар Балыкін, Станіслаў Капачэль.

Сасноўскі Р.Ю.:

"Нямецкі інжынер на аэрадроме выходзіў у Ёдкі да населніцтва і добра з імі абыходзіў-
ся. Вёў гешэфт. Цыгарэты мяніў. Ён быў інжынерам, будаваў аэрадромы па ўсёй Еўропе. Яго падсачылы Кісялеўскі з хлопцамі, застукалі, узялі, ён не су-
праціўляўся. Узялі яго ў нейкай хаце, ён пажылы, з сабакам. "Калі мяне хочаце расстраляць, то першым расстраляйце сабаку. Ён пойдзе і прывядзе людзей".
Ён яго абняў. Прывезлі ў Дакудава на хутар. Зрабілі допыт. Добра гаварыў па-французску, па-італьянску. Вучыўся ў Парыжы, канчаў Сарбону. Лекар зубны, дантыст. Яго разам з сабакам павезлі ў пушчу, і адправілі ў Москву на самалёце".

I. Кіслеўскі

Загадам упаўнаважанага Цэнтральнага штаба партызанскаага руху пры стаўцы Вярхоўнага Галоўнага камандавання і ЦК КП (б) Б па Баранавіцкай вобласці Платона (Чарнышова) № 018 ад 30 траўня 1943 г. гэтым партызанам, а таксама камандаванню атрада была авшчаная падзяка і даручана партызан, якія захапілі ў палон афіцэра з важнымі дакументамі прадставіць да медаля "Партызан Айчыннай вайны".

Не ўпэўнены ў тым, што герой гэтай аперацыі атрымалі медалі, але дакладна ведаю, што Іван Кіслеўскі і Станіслаў Капачэль былі расстраляныя, першы за

Рыбіноўскі В.А. нара-
нік Вася Рыбіноўскі дзіўся 13 (26) лістапада 1918 па мянушицы Велікан г. Скончыў сямігадовую школу быў чалавекам замк- і агранамічны тэхнік. У 1938 нёным, строга выкон-
г. прызваны ў шэрагі ЧА, слу-
ваў правілы канспі-
жыў у войсках НКУС. Скончыў палітычную вучэльню МУС,

працы!".

“марадзёрства, п’янства і сувязь з белымі бандамі”, другі “за адкрыты выступ з братам супраць партызан”.

48. Прыводы падрыўніка Багатырова

Багатыроў М.М: “Утраўні 1943 г. кіраўніцтва атрада накіравала мяне з заданнем падарваць фашистыкі цягнік на чыгунцы Ліда - Гаўя. Са мной былі трох чалавекі, я быў старшим групы. У групу ўваходзілі камандзір аддзялення Паніч Андрэй і яшчэ трох партызаны. У начны час мы прабраліся да чыгуначнага палатна. Агледзелі падыход да месца задання, ахову каляі, пасля чаго я расставіў таварышаў, аднаго партызана з правага флангу, другога - з левага, а трэці назіраў за аховай каляі. У нас былі два ручныя кулямёты і вінтоўкі, сам я пайшоў мінаваць чыгуначную каляю. Хутка заклаў міну на каляю паміж рэйкамі спрошчаным спосабам. Да гэтага мы падрыхтавалі пакет з толу 13 кг. Набліжаўся фашистыкі цягнік да замінаванай каляі, калі падыйшоў да гэтага месца, адбыўся выбух. Цягнік з грукатам пайшоў пад адхон з ваеннай тэхнікай, жывой сілай фашистаў. Сам я ледзь паспей адбегчы ад чыгуначнага палатна, наганяў цягнік. Падбегши да ўмоўленага месца, я не знайшоў сваіх таварышаў. Ад пагоні застаўшыхся ў жывых фашистаў мне прыйшлося схавацца ў балотнай глухмені, у хмызняку па грудзі ў вадзе. Праседзеў я некалькі гадзін, пакуль не спыніўся агонь па балоце. Пасля гэтага пачаў прабірацца па балотных хмызняках на выхад. Заўважыў агонь у кустах, ля вогнішча знаходзіўся селянін з дзяўчынкай 11-12 гадоў. Я падыйшоў да іх, распытаў аб становішчы і прапрасіў яго, каб ён вывеў мяне з балота па кірунку да хутара, дзе жылі знаёмыя. Селянін маю просьбу выканану, вывеў да хутара. Я зайшоў да знаёмага, які распавёў, што мае таварышы пайшлі ў атрад.

У атрад я прыйшоў толькі праз два дні. У дарозе меў вялікія цяжкасці. Мае таварышы, прыйшоўшы ў атрад раней за мяне, даклалі аб выкананні баявога задання і распавялі аб tym, што нічога не ведаюць аб майм лёсе, бо бачылі, што немцы стралілі па мне. Камандаванне было задаволена выкананнем задання, але засмучанае маёй адсутнасцю”.

49. Гібель Сяргея Мамонава

Сляткоў П.Я.: “У пачатку чэрвеня 1943 г. група партызан пад камандаваннем Сляткова выйшла на падрыў цягніка паміж Воўкаўцамі і Кадоўбамі. “Сеня-масквіч”, як звалі яго ў партызанскім атрадзе, прыбыў да нас са спецгруппай маёра “Вераніка”. Гэта быў аздзін з самых актыўных падрыўнікоў, на яго ліку было сем падарваных цягнікоў, ішоў на падрыў восъмага. Сеняка хварэў малярыяй. Пры падыходзе да чыгункі зрабілі прывал, каб абгаварыць, як падарваць цягнік. У гэты час у Сенякі паднялася высокая тэмпература. Яму было прапанавана не

ўдзельнічаць у аперациі. Сеняка ад прапановы адмовіўся. Калі група падыходзіла да чыгункі Сеняка трохі адстаў і выйшаў прама на нямецкі бункер, блізка ад якога меркавалася падрываць цягнік. Немцы яго ўбачылі і адкрылі агонь. Каля пяці хвілін ён кричаў: “Дапамажыце!”, але дапамагчы яму было немагчыма.

Немцы павесілі Сеняку ўверх нагамі на пераездзе Воўкаўцы. Аперацыя ў той дзень правалілася. Толькі ўвечар наступнага дня пасля дбайнай выведкі група падарвала варожы цягнік з жывой сілай”.

50. Адгон статку

Лазавы З.Т.: “У чэрвені 1943 г. групу партызан пад камандаваннем камандзіра звяза Міхаіла Нікіфара, якая ішла на баявое заданне, сустрэлі мясцовыя жыхары і распавялі, што з маёнтка Бердаўка фашисты зганяюць рагатае быдла ў Ліду для адпраўкі ў Нямеччыну. Нікіфараў прыняў адважнае рашэнне. Абстрагіялі нямецкіх салдат, гнаўшых статак. Фашистыкі салдаты, перапуджаныя раптоўным кулямётна-аўтаматным агнём, кінуліся ва ўцёкі, пакінулі быдла. З дапамогай сялян і партызан быдла, якое падлягала вывазу ў Нямеччыну, стала здабычай партызан. Да 200 голаваў быдла былі часова размеркаваныя сярод мясцовых жыхароў як харчовыя запасы сілкавання, партызансках патрэб у далейшым.

Потым ПА “Іскра” і брыгада стварылі жывёлагадоўчую харчовую базу ў Налібоцкай пушчы, куды былі адпраўленыя каровы. Там быў пабудаваны партызанска штабель. Партызаны, якія знаходзіліся на лячэнні ў партызансках штабелях ў пушчы, сілкаваліся малаком, смятанай, тварагом, частка малочных прадуктаў дастаўлялася ў бочках у атрады на фурманках. Гэта ажыццяўлялася гаспадарчым звязам, які займаўся пытаннямі забеспячэння прадуктамі атрада”.

51. Акружэнне групы Сцяпана Лупашчанкі

Сляткоў П.Я.: “Пад камандаваннем малодшага лейтэнанта Лупашчанкі група партызан у чэрвені 1943 г. была накіраваная на баявое заданне ў Літу. Пры вяртанні група змушаная была правесці дзень у раёне в. Беняконі, на адным з хутароў з трох хат размешчаных у гаї. Гаспадыня хаты прасіла Лупашчанку пусціць яе да лекара, нібы ў яе баліць зубы. Лупашчанка катэгарычна адмовіў. Тады гаспадыня ўгаварыла партызанку Бялянскую, каб тая яе правяла праз пасты аховы. Калі Лупашчанка заснуй, Бялянская падвяла да вартавога гаспадыню хаты і сказала, што камандзір дазволіў ёй адлучыцца. Не прайшло і дзвюх гадзін, як немцы акружылі хутар. Пры падтрымцы бронемашын яны атакавалі групу. У няроўным баі загінуў Сцяпан Лупашчанка і яшчэ дзвое партызан. Як пасля высвяталілася, у гэты жанчыны два сыны служылі ў паліцыі”.

Дзямідаў В.А. распавёў мне, што Сцяпан

Лупашчанка загінуў пры падрыве маста ў Беняконях. “Не спрацавала выбуховая прылада, іх акружыслі. Загінуў адзін Лупашчанка, ён затрымаўся, каб аказаць супраціў. Здаў групу воранаўскі мужычик, ён іх бачыў”.

52. Арышт Васіля Рыбіноўскага

Камісар атрада Зямскоў Х.А.: “У чэрвені 1943 г. начальнік спецгрупы Васіль Рыбіноўскі пайшоў у Ліду з мэтай атрымання дадзеных для нашай выведкі і патрапіў у фашистыкую турму, дзе яго назвалі галоўным партызанскамі камісарамі”.

Жукаў П.У.: “Для знаёмства з нашымі людзьмі і з горадам Васіль, начальнік спецгрупы, паехаў са мной у Ліду. Ён меў дакумент, што з'яўляеца жыхаром в. Пяты на імя Буйніцкага Аляксея. Гэта было ўлетку перад самай аблавай немцаў на партызан. Мы прыехалі ў Ліду да Анацкі Андрэя. Мы прайшли з ім па горадзе, пабывалі ў Сарокі Мікалая Васільевіча, Качана Гаўрыла, Кальфа Міхайлa, сабраўшы дадзенія, ён з гэтым заданнем адправіў мяне назад да радысткі, а сам застаўся начаваць у Анацкі Андрэя, сказаўшы, што прыедзе сам заўтра. Раніцай ён пайшоў сам на сувязь да Рыбака, начальніка аховы турмы, вяртаючыся ад турмы, ён быў арыштаваны паліцыянтам, дагнаўшым яго. З Рыбаком ён гаварыў, але аб чым - невядома”.

Камандзір атрада Коннаў А.А.: “Было атрымана заданне: вызваліць людзей з фашистыкай турмы. Каменданты турмы (з мясцовага насельніцтва) даў згоду на сустрэчу з нашым чалавекам. На гэтую сустрэчу пайшоў сам В. Рыбіноўскі. Сустрэча праішла нармалёва, але пасля Васіль быў затрыманы і адпраўлены ў турму. Нам адразу ж стала аб гэтым вядома. Немцы нічога не ведалі аб спецгрупе, а падазравалі Рыбіноўскага ў сувязях з партызанамі”.

Намеснік камандзіра спецгрупы Панарын А.І.: “Групе было загадана вызваліць палітычных зняволеных, змешчаных у турме ў г. Лідзе. Начальнікам гэтай турмы быў чалавек па імені Міхайл. Мы дамовіліся з ім, і быў нават прызначаны дзень і гадзіна вызвалення зняволеных. У прызначаны дзень я і Васія адправіліся ў турму, але па дарозе вырашилі, што ў турму ўвойдзе толькі адзін з нас, і Васія загадаў мне застасцца і ва ўмоўленым месцы чакаць яго вяртання. Нягледзячы на тое, што гэты Міхайл быў правераны намі, і мы самі неаднаразова начавалі, пілі і елкі ў яго на кватэры, а яго сям'я (жонка, дзеці і бацькі) знаходзіліся ў партызанскай зоне, ён здрадзіў нас, і Васія, які ўвайшоў у турму, быў арыштаваны і збіты. Пры ператрусе ў яго быў ўзятыя нямецкія гроши, якія ён павінен быў перадаць начальніку турмы, а той - ахове, а таксама яго і мая фатаграфіі”.

Аб тым, як Васія ўстанавіў сувязь з Міхайлам, мне вядома наступнае. Начальнік турмы Міхайл, якога завербаваў Васія і хацеў прыцягнуць да вызвалення палітычных зняволеных, жыў з сям'ёй у вёсцы. Але адначасова ён меў кватэру ў г. Лідзе. У гэтай жа вёсцы жыў поп. А служыў ён у царкве ў г. Лідзе.

Міхайл і поп ведалі адзін аднаго. Міхайл быў рэлігійным і штотыдзень наведваў царкву. Для таго, каб устанавіць з ім сувязь, Васія таксама пачаў хадзіць у гэтую царкву, пазнаёміўся з папом, а поп пазнаёміў Васю з Міхайлам. І Міхайл даваў Васі каштоўныя звесткі аб г. Лідзе. Васія шмат раз сустракаўся з ім у вёсцы і штотыдзень - у царкве. Мы з Васям некалькі раз бывалі ў яго на кватэры ў г. Лідзе і нават начавалі там.

Нам неабходныя былі пропускі далёкага перамяшчэння, а пропускі, якія мы мелі, былі сапраўдныя толькі для перамяшчэння на адлегласці не больш 7-10 км. У сувязі з тым, што тэрмін гэтых пропускаў мінаў, неабходна было перазніць нашыя фатаграфіі для атрымання пропускаў на далёкае перамяшчэнне, а таксама для паштарту. Таму падчас яго арышту і былі знайдзеныя ў яго яго і мая фатаграфіі. Каб не хадзіць да фотографа, лішні раз не выклікаючы гэтым падазрэнняў, Васія і насту пры сабе карткі маю і сваю, каб пры выпадку перадаць фатаграфістцы для перазніцця.

Пасля вызвалення з турмы Васія распавядаў мне, што адразу ж, як толькі яго арыштавалі, начальнік турмы Міхайл, які быў ім завербаваны для вызвалення палітычных зняволеных, і які прадаў яго, загадаў зняць з яго допыт як з партызанскаю камандзіру атрадаў. На гэтым допыце Васія нічога не сказаў, пасля чаго быў жорстка збіты - яму далі 75 розг. Пасля збівання ён быў заключаны ў камеру № 11. Амаль два тыдні не мог ён не толькі ўстаць, але нават павярнуцца на іншы бок. Потым, ужо знаходзячыся ў камеры, ён таксама падвяргаўся допытам. Яго прызнавалі не як начальніка спецгрупы, а як камандзіра партызанскіх атрадаў, у сувязі з чым і патрабавалі ў яго звесткі аб размяшчэнні гэтых атрадаў, колькасці людзей у іх і ўзбраенні гэтых атрадаў. Сам жа сябе на гэтых допытах ён выдаваў за ўцікача з палону, і вядома ніякіх дадзеных яны ад яго не атрымалі, за што яго збівалі і пасадзілі на такі строгі рэжым - 100 грам хлеба і шклянка вады ў суткі”.

Навумава Я.М.: “У Васі быў рэкамендацийны ліст да начальніка, але ад каго не ведаю. Па эфіры я гэтага не атрымлівала. У горадзе ён сустракаўся, яму абяцалі зрабіць фота. Ён хацеў зрабіць нам фота, каб мы выйшли на легалізацыю. Пасля сустрэчы ён адышоў 2-3 кварталы, і яго арыштавалі. У яго была граната, але ён не паспей ёю скарыстацца. У яго знайшлі фота маё, Шуры Рудзько і Веры Сімановіч. На наступны дзень была на кірмаши аблава, і шукалі ўжо па фатаграфіях. Легалізацца пасля гэтага ўжо было нельга”.

Дзямідаў В.А.: “Міхайл Рыбак - не начальнік турмы, а камендант. Васія пайшоў на сувязь з Рыбаком. Я яму гаварыў - хай Рыбак сюды прыйдзе, і ты з ім тут сустрэнешся. Не, пайшоў, а Рыбак яго ў турму. Не зразумела, навошта Рыбіноўскі пайшоў на сустрэчу з Рыбаком”.

Хітрун У.І.: “Рыбіноўскі асабіста сам хацеў уручыць ліст Рыбаку Міхайлу з в. Дакудава. Рыбак быў камендантом турмы, у яго падначаленіі была варта.

Што было ў лісце Рыбіноўскага, я не ведаю. Рыбак, Лапата Мікалаі і Крыпец Пётр (усё з Дакудава, сябры Рыбака) арыштавалі Рыбіноўскага. Рыбіноўскі аддаў ліст і вяртаўся. Яны дагналі яго на раварах і арыштавалі.

Панарын А.І.: “Аб арыще Васі Рыбіноўскага мною было паведамлена ў Выведкіраванне на 5-ы дзень. Я марудзіў з гэтым паведамленнем, спадзяючыся на тое, што начальнік турмы выпусціць яго. Пасля таго як я паведаміў у Выведкіраванне аб арыще Васі, мне быў дадзены загад аб яго вызваленні з турмы. Аб выкананні гэтага загаду мяне запыталі па рацыі з Выведкіравання штодня па два разы. Але ў сувязі з тым, што адразу пасля правалу Васі мне вельмі цяжка было аднавіць сувязь з турэмнымі работнікамі, ён быў вызвалены з турмы толькі пасля амаль двухмесячнага зняволення”.

Многія засталіся ва ўпэўненасці, што Рыбіноўскі быў арыштаваны з-за падобленага пашпарту.

Буйніцкі А.Т.: “Увосень 1943 г. пад майм паишартам ён ішоў на заданне ў г. Ліду, дзе немцамі быў затрыманы і кінуты ў турму”

Жукаў П.В.: “Павел Таўлай па нашым заданні вырабляў паишарты. Так, напрыклад, ён вырабіў паишарт для Рыбіноўскага Васіля на імя Буйніцкага Аляксея, мясцовага жыхара в. Пяты. Пры арыще Рыбіноўскага ў яго быў выяўлены гэты паишарт. Паліцыянт Рыбак з в. Дакудава, ведаў усіх мясцовых жыхароў і асабіста Буйніцкага Аляксея. Тут Рыбіноўскага выкрылі, што ён хаваеца пад чужымі дакументамі”.

Мне, таксама як і В.А. Дзямідаву, не зразумела - навошта В. Рыбіноўскі пайшоў у Ліду. Амаль двухмятровы малайчына з афіцэрскай выпраўкай - ды яго за квартал у Лідзе відаць. Задача франтавой специфікі ясна акрэсленая - вайсковыя перевозкі па чыгуначных лініях. Што мог паведаміць важнага камендант турмы? Выратаванне нейкіх зняволеных - гэта са сферы сюжетаў для чытачоў дэтэктыўнай літаратуры.

53. Стварэнне брыгады імя Кірава

У чэрвені 1943 г. была створаная партызанская брыгада імя Кірава. Загад аб яе арганізацыі падпісаў 2 чэрвеня ўпаўнаважаны ЦК КП(б)Б і Цэнтральнага Штаба партызанскага руху па Баранавіцкай вобласці Ў.Я. Чарнышоў (Платон). Брыгада была сформаваная шляхам вылучэння з Ленінскай брыгады партызанскіх

Сінічкін Х. М.

атрадаў “Іскра” (6 чэрвеня), “Кастрычніцкі” (12 чэрвеня), імя Варашылава і “Балтыец”. 19 чэрвеня з партызан другой роты атрада “Кастрычніцкі” быў сформаваны атрад імя Арджанікідзэ. Камандзірам брыгады быў прызначаны капітан Сінічкін Хведар Міхайлавіч, камісарам - Кондакоў Сяргей Макаравіч, начальнікам штаба - Смірноў Пётр Іванавіч. Мабыць своечасова. У пачатку ліпеня немцы накіравалі супраць партызан рэгулярныя часткі.

54. Аперацыя “Герман”. Аблава

Аперацыя “Герман” - аблава на партызан у Налібоцкай пушчы - працягвалася 40 дзён, праводзілася ў Валожынскім, Іўеўскім, Івянецкім, Лідскім і Наваградскім раёнах з 1 ліпеня па 11 жніўня 1943 года. З самалётаў бамбавалі партызанская вёскі, у тым ліку Альхоўку.

Партызаны атрада “Іскра” аб гэтай аблаве ўспамінаюць вельмі рэдка і нявызначана. Прыймаюся, перачытаўшы яшчэ раз успаміны, я так і не зразумеў, дзе быў партызанская атрада у ліпені - жніўні 1943 г.

Дзямідаў В.А.- начальнік штаба атрада “Іскра” у траўні - жніўні 1943 г.: “Улетку 1943 г. падчас блакады сыйшли ў Налібоцкую пушчу пад Чорнае возера”.

Сляткоў П.Я.- нам камандзіра па выведцы: “Рэгулярныя часткі фашистыкіх войскаў з усёй тэхнікай абраўнуліся на нас. Каб адараўца ад немцаў, звяз, якім я камандаваў, рабіў некалькі засад, бо быў добра ўзброены. На рацэ Бярэзіна мяне тэрмінова выклікалі ў штаб. Камісар атрада Зямскому паведаміў мене: “Загадам камандавання ПА “Іскра” ты, таварыши Сляткоў, прызначаны нам. камандзіра атрада па выведцы. Ад імя камандавання загадваю прыняць выведку і прыступіць з гэтай гадзіны да сваіх абавязкаў. Трэба ў першую чаргу знайсці выхад з акружэння. На наступныя суткі выхад быў знойдзены, абдурыўшы немцаў, мы перайшлі чыгунку Ліда-Маладзечна і сыйшли ў бок Трабы - Суботнікі”.

Пятроўскі У.: ”У часы ваеннай аблавы партызаны праявілі хітрасць. Калі вораг сцягнуў буйныя сілы з Ліды і Іўя і шукаў нас у лесе, асобныя атрады перабраўліся цераз Нёман у гэты бок. Наша група выведнікаў затрымлівала прасоўванне немцаў. Поўнасцю спыніць іх, вядома было немагчыма. Таму што ў аперацыі з варожага боку ўдзельнічала некалькі тысяч. Аднак трапнія выстралы па немцах на некаторы час затрымлівалі ворага, што давала партызанам - асноўным сілам - з узбраеннем і прадуктамі без асаблівой мітусні дабіраца ў

Пятроўскі У.І.

Налібокскую пушчу. Нашай групе прыходзілася страліць па захопніках і самім знаходзіцца пад градам куль. Вельмі частая траплялі ў складаныя сітуацыі. Выручалі і дапамагалі людзі. Адны падказвалі нам, дзе немцы, другія давалі магчымасць схавацца, трэція дапамагалі харчамі. Мы ўмела арыентаваліся на мясцовасці, а захопнікі адчувалі сябе асабліва ў балоцістых мясцінах не зусім добра. Здарылася так, што абодва ланцугі немцаў рухаліся на нас. Удалося нам схавацца ў лазовым кусце на лузе, залітым вадой. Немцы праходзілі ў 5-6 метрах ад куста, але нас не прыкметлі, таму што мы па шыю былі ў вадзе. Галовы замаскавалі травой. Пасля праз дзесяткі варожых засад на Іўеўшчыне нам удалося вырвацица на Лідчыну і там далучыцца ды сваіх” (Пятроўскі У. Партызанскімі сцежкамі. // Уперад № 73 (6881) ад 9 траўня 1980 г.)

За 40 блакадных дзён атрад стратіў двух партызан: 23 ліпеня загінуў начальнік асобага аддзела Данышын Барыс Міхайлавіч і ў жніўні Рабаконь Іван, і двух сувязных: у ліпені былі расстраляны Кудзі Яўген Іванавіч і Маркевіч Іван Мікалаевіч.

55. Вызваленне з турмы Рыбіноўскага

Начальнік спецгрупы Васіль Рыбіноўскі праседзёў у турме 52 дні. Турма ў вясення гады знаходзілася на вул. Сыракомлі (цяпер Труханава). Будынак захаваўся, размяшчаеца ён на тэрыторыі мэблевай фабрыкі.

Коратка і дакладна дзеянні ўдзельнікаў аперацыі па вызваленні Рыбіноўскага выклала **Зямскоў Х.А.**: “*Тав. Жукаў узяў на сябе ініцыятыву, звязаўся з паліцыянтам Хітруном, а потым і з Хартом, пры актыўным удзеле слесара-рабочага тав. Анацкі Андрэя начальнік спецгрупы на 52 суткі быў вызвалены з фашистыкай турмы. Пётр Васільевіч Жукаў разам з Хартом вывелі яго з горада Ліды, прыйшлі ў атрад “Іскра”, а Хітруну было дадзена заданне працягваць працу”.*

Падрабязныя аповяды аб аперацыі пакінулі яе ўдзельнікі - П.В. Жукаў, А.І. Панарын і Ў.І. Хітрун.

Жукаў П.В.: “*Камбрыг брыгады імя Кірава Сінічкін паслаў сваякоў з в. Сяглы, Мелегава і Дакудава да паліцыянтаў (Рыбака і інш.) з тым, каб яны за адпаведныя сумы грошай дапамаглі вызваліць Васіля з турмы. Высветлілася, што такім шляхам нічога не атрымаеца. Тады я заявіў Зямскому і Сінічкіну, што вазьмуся за гэтую аперацыю сам. Я прыбыў да паліцыянта Хітруна на кватэрну ў Лідзе па вул. Лётнай, і пачалі дамаўляцца, як вызваліць Васіля. Я перадаў Хітруну ліст Сінічкіна і Зямскова для Васіля, які сядзеў у адзіночнай камеры. Хітрун перадаў ліст Васілю і даў яму паперы, каб ён напісаў адказ. Васіль спачатку сумніваўся, лічачы правакацыяй. Але калі я яму праз Хітруна перадаў яго ж пісталет, ён пераканаўся і напісаў адказ, у якім прыкладна было: “Я не прызнаўся ні ў чым, нікога не выдаў і не выдам. Прымайце меры да вызвалення”.*

Наша спроба вызваліць спачатку зводзілася да выразкі крататаў нажоўкай. Андрэй Анацка зрабіў

нажоўку з некалькімі запаснымі палотнамі, якую Хітрун перадаў Васілю ў камеру. Але пілаваць краты было немагчыма, бо на дзяжурстве заўсёды знаходзілася двое паліцыянтаў. На дзяжурстве з Хітруном быў заўсёды ў пары Хорт. Вырашылі прылучыць да справы Харта. Хітруну Ўладзіміру далі грошы, на якія б ён мог запрасіць у госці Харта пасля дзяжурства. З Хітруном было дамоўлена аб часе спаткання. У 10 гадзін раніцы (яны дзяжурства скончылі ў 8 гадзін) я з Баброўскім заявіліся на кватэрну Хітруна, Хорт быў там. Мы з Баброўскім закамандавалі ім падняць руки ўверх. Іх вінтоўкі віселі на сцяне. Мы з Баброўскім назвалі сябе - савецкія партызаны. Хорт заявіў, што ён рускі, свой. Мы ў парадку літасці пратанавалі ім загладзіць свою віну і працаваць на карысць Радзімы. Аб гэтым узялі ў іх падпіскі. Тутака ж ім было дадзена заданне па вызваленні Васіля. На наступнае іх дзяжурства ў начны час Васіль пачаў пілаваць краты. Адзін бок крататаў за адну ноч ужо быў перапілаваны і замаскаваны. Але раніцай, зняволены з суседнай камеры, які чуў гук трэння, паведаміў немцам. Васіля страшна катавалі, але нічога не выявілі і пакінулі яго ў ранейшай камеры. На наступны дзень я вырашыў зрабіць ключы. Хітрун на мыле зрабіў адбіткі, па якіх я пратанаваў Анацку Андрэю зрабіць ключы - трывялі ад трох дзвярэй. Праз суткі ключы былі готовыя і былі перададзеныя Хітруну для праверкі. Ключы былі зроблены выдатна.

У прызначаны час Хітрун і Хорт спайлі астматніх паліцыянтаў аховы, для чаго ім было перададзена 5 літраў самагонкі, і пачалі адчыніць дзвёры калідора, які вёў да камер. У специі зламаўся ключ. Я стаяў з Баброўскім каля вышкі. Хорт спытаў: “Што рабіць? Ключ зламаўся”. Я загадаў пілаваць краты, якія ўжо раней была прыгатаваная. Яны з Хітруном пачалі дапамагаць Васілю пілаваць. Гэта доўжылася хвілін 20. Краты адхілілі, але Васіль не мог пралезці ў адзежы. Ён распрануўся да бялізны і з дапамогай Хітруна і Харта быў выцягнуты праз краты. Хітрун і Хорт праводзілі яго да вышкі і спусцілі яго з вышкі ў нямецкім шынляі Харта. Мы з Баброўскім прынялі яго і Харта. Мы загадалі і яму ісці з намі. Хітрун павінен быў застацца далей на службe. Хітрун пабудзіў змену

і пайшоў спаць у лазню. Уцёкі былі выяўлены толькі раніцай. Уся віна легла на Харта, але ён ужо быў у нас. Раніцай жа мы вывезлі і яго сям'ю”.

Панарын Андрэй Ігнацьевіч (“Баброўскі”) - намеснік камандзіра спецгрупы. Першы ўспамін: “У выніку подкупу паліцыянтаў, а таксама дапамогі сяброў, мне ўдалося вызваліць Рыбіноўскага з турмы, але ён быў так змучаны і знясілены, што без дапамогі не мог нават вылезці з перарэзаных кратаваў акна. І толькі, дзякуючы высілкам людзей, прыцягнутых да гэтай справы, удаaloся перакінуць яго праз трохмэтровы плот турмы. На працягу трох месяцаў пасля турмы ён не мог хадзіць, і толькі, дзякуючы нашым клопатам і доляду, устаў на ногі”.

Другі ўспамін: “У вызваленіі Васі з турмы прымалі ўдзел Пеци і Іван. Галоўную ролю ў вызваленіі Васі выканала Іван. Ён працаваў у турэмнай ахове. Ён быў завербаваны Пецим. Гэтым жа Іванам быў прыцягнуты да справы вызвалення Васі з турмы начальнік варты, які дзяжурыў у туночку. Для вызвалення Васі з турмы былі прыгатаваныя трох слясарныя нажоўкі, а таксама былі знятые турэмныя ключы на мыла і выраблены ключы ад яго камеры, ад калідорных дзвярэй турмы і ад прахадной будкі. Але ключамі скарыстацца не прыйшлося, паколькі начальнік варты, які дзяжурыў у будцы, не даў згоды адчыняць замкі, а толькі пагадзіўся на тое, што мы перарэжем краты і пераправім Васю праз плот турмы. Краты пілаваў Іван, а ўся астатнняя ахова распівала два вядоры самагонкі, закусваючы салам, прынесенымі мной і Пецим. Гэту самагонку паднёс ахове начальнік варты турмы як у гонар яго дні нараджэння. З акна камеры былі выпілаваны 4 ячэйкі. Але паколькі Вася фізічна быў вельмі слабы, і Іван не мог адзін вызаваць яго з акна, то мне прыйшлося пералезіць праз плот турмы, каб дапамагчы Івану вызаваць Васю з перарэзаных кратаваў акна камеры. Падышоўши з Васям да 3-мятровага плоту турмы, я стаў у напаўсагнутую позу, а Вася забраўся мне на спіну, а са спіны на плечы, а я выпрастаяўся. Іван жа ў гэты час падтрымліваў яго, каб ён з мяне не зваліўся. Такім чынам, стоячы на маіх плячах ва ўвесі рост, ён свабодна дастаў рукамі край плота і знайшоў у сабе слы, трохі падцягнуўшыся, пераваліца на той бок плота. Казырок жа калючага дроту быў перарэзаны загадзя. А на другім баку плота, г.зн. ужо на волі, стаяў Пеця і чакаў, каб дапамагчы яму лягчэй апусціцца на зямлю. Усё гэта адбывалася ў гадзіну ночы. А ў 4 гадзіны раніцы мы ўсе дайшли да Сімановіча на хутар. Адначасова Іван забраў сваю сям'ю, бо працаваць у турме ён ужо больш не мог. Начальнікам варты турмы была паднятая трывога, у сувязі з уцёкамі зняволенага партызана, і пачаліся пошуки Васі і Івана. Хутар, дзе Іван жыў з сям'ёй, быў спалены. На гэту ж раніцу быў прызначаны і расстрэл Васі Рыбіноўскага.

Аб тым, на які час быў прызначаны расстрэл Васі, я ведаў загадзя. Аб гэтым мне паведаміў Пеци, а яму - Іван.

Пасля таго, як Іван зняў на мыла адбіткі ключоў ад камеры Васі і калідорных дзвярэй турмы і перадаў

праз Пециу мне, я гэтыя адбіткі перадаў Паўлу Іванавічу, які зрабіў у майстэрні дэпо не толькі ключы, але і трох слясарных нажоўкі. Вырабленыя турэмныя ключы і слясарные нажоўкі мною былі перададзеныя праз Пециу - Івану загадзя. Але паколькі начальнік варты, прыцягнуты Іванам да справы вызвалення Васі з турмы, не даў згоды адчыняць дзвёры ключамі, Івану прыйшлося пілаваць краты акна звонку, што ён і зрабіў. Ён таксама загадзя перарэзаў казырок калючага дроту плота турмы. Камера Васі знаходзілася на першым паверсе (№ 11). Для таго, каб дапамагчы Івану вызаваць Васю з акна камеры, мне таксама прыйшлося пералезіць праз плот турмы, з дапамогай Пеци”.

Хітрун Уладзімір Іосіфавіч, мянушка “Смешны” - селянін в. Ёдкі, паліцыянт у 1942-44 гг.: “У турме я пачаў працаваць незадоўга да таго, як Рыбіноўскі патрапіў у турму. Мы там дзяжурылі на вартавых будках. Было трох вышкі. На вышках унаучы не дзяжурылі. Дзяжурылі толькі на тэрыторыі. Былі дзве змены варты. Дзяжурылі пасуточна. У змене было 7 чалавек. Начальнік варты ў маёй змене быў Астроўскі Вацлаў з в. Навасёлкі, а другі - Заяц Яўген, жыў на Лётнай вуліцы. Рэжым для зняволеных быў вельмі цяжкі. У хлебе было пілавінне. Суп з гнілой бульбачкі, бручкі.

На другі або трэці дзень Жукаў і Баброўскі прыйшли да мяне на кватэру і сказали: “Наши чалавек патрапіў у турму. Трэба ратаваць”. Жукаў напісаў ліст і сказаў мне перадаць Рыбіноўскаму. Я перадаў ліст. Рыбіноўскі даў адказ. Адказ Рыбіноўскага я перадаў Жукаву. Далі мне ўказанне - вызваліць Рыбіноўскага ў што б тое ні стала. Жукаў прынёс мне нажоўку і бутэлочку алею. Мне трэба было гэта перадаць Васю. Жукаў прынёс мне гарэлкі. Паліцыя напілася. Мы ўмовіліся з таварышамі, якія чакалі за плотам Рыбіноўскага так: калі будзе поспех у вызваленіі, то я кідаю за плот адзін каменъчик, а калі няўдача - два. За плотам чакалі Пеци Жукаў, Баброўскі, а астатніх не ведаю. Нажоўку я перадаў Рыбіноўскаму. Ён сам пілаваў. У суседнія камеры з Рыбіноўскім сядзеў правакатар Кандрашоў (пасля яго за гэта судзілі ў 1945-46 гг., далі 15 гадоў). Кандрашоў падняў шум. Пачаў крычаць, што рэжусць краты. Пачуў Астроўскі і прыбег туды. Рыбіноўскі шмат ужо перарэзаў кратаваў. Нажоўку Рыбіноўскі схаваў за акенца ў камеры. У сцене быў нейкі праём. Пад дошкі засадзіў нажоўку і сказаў, што выкінуў на вуліцу. Рыбіновскага перавялі ў іншую камеру.

Назаўтра прыехала жандармерыя. Зрабілі допыт. Пыталі, хто прынёс нажоўку. Рыбіноўскі паказаў на паліцая Базіса Валір'яна, які збіваў Рыбіноўскага на допытах. Немцы не паверылі, што Базіс перадаў Рыбіноўскаму нажоўку. Базіс немцы перавялі на іншы ўчастак у горад. Там ён і працаваў. Базіс добра размаўляў на німецкай мове. Жыў да вайны ў Лідзе. Меў жонку, дзяцей. Яго продкі былі немцы.

Я заўсёды насіў ежу Васі ў камеру. Ежу прыносиў Жукаў. Принесаў сала, мяса, хлеб. Другі раз нажоўку прынёс таксама Жукаў. Перадаў мне, а я -

Рыбіноўскаму. Гэта было праз пару дзён пасля першай спробы вызваліць Рыбіноўскага. Уначы Вася пілаваў, а Кандрашоў чуў і ўжо на гэтых раз не замінаў. Пасля першага пратільвання кратаду на акне, мы вырашылі вызваліць зняволеных праз дзвёры, г.зн. усіх іх вызваліць. Аб вызваленні ўсіх зняволеных мне даў указанне Жукаў. Ключы ад дзвярэй турмы рабіў Анацку Андрэй. Я зняў на мыле адбіткі ключоў. Пеци мне прынёс трывакавалкі мыла і сказаў зрабіць адбіткі. Я перадаў адбіткі Жукаў, а Жукаў - Анацку Андрэю. Зробленыя ключы Пеци аддаў мне. Было ключоў 12 - 13. Хорт Іван пачаў адмыкаць замок цэнтральных варот. Ключ паламаўся. Тады мы выкарысталі нажоўку. Нам было сказана: у выпадку няўдачы з ключамі перадаць Рыбіноўскаму нажоўку. Нажоўку я захоўваў пад студнём. Каля студні была падлога. Там ляжала нажоўка.

З акна Рыбіноўскі апускаўся на зямлю па жэрдцы, якая была прыстаўлена да акна другога паверху, дзе сядзеў Рыбіноўскі. Пасля спуску з камеры Рыбіноўскі на тэрыторыі турмы апрануўся, бо ён вылазіў праз акно толькі ў сподній бялізне. Я даў Рыбіновскому шынель, віントу́ку, боты. З імі ён і сышоў. Перадаў яму наган. У мяне было 2 наганы. Мне прынёс іх Жукаў. Побач з вялікім варотамі была брамка, якая таксама замыкалася на замок. Я адчыніў брамку і Рыбіноўскі выйшаў праз яе. За турэмным плотам Рыбіноўскага чакалі Жукаў і Баброўскі. Хорт Іван пайшоў адразу ж з Рыбіноўскім у атрад. Спачатку яны зайшлі ў вёску Шайбакі да цесця Харта. Хорт забраў жонку і дзяцей і з'ехаў у атрад.

Аповяды трох дзейных асоб супадаюць у цэлым, але адрозніваюцца ў дэталях. У аповядах Жукава і Панаўна камера Рыбіноўскага знаходзілася на першым паверсе, у аповядзе Хітруна - на другім. У Хітруна Рыбіноўскі выходзіць праз брамку, у Жукава - яго спускаюць з вышкі, у Панаўна - перавальвають цераз трохмэтровы плот.

Панаўнік яўна перабольшвае сваю ролю ў гэтай аперацыі, асноўнай дзейнай асобай у яго з'яўляецца Іван, а начальнік варты, якога ён не называе, толькі забараняе і замінае. Хітрун найпадрабязнім чынам выкладае свае дзеянні па вызваленні Рыбіноўскага, але пра напарніка Харта ўспамінае толькі тады, калі ламаеца ключ. Аповяд Жукава ўяўляеца досыць аб'ектыўным, але пазбаўленым дробязнай канкрэтыкі.

Дзямідаў В.А. "Калі б не Хітрун, яго б рассстралялі. Яны самі ўцяклі - у іх ключы былі. На Васі ні адной драпіны не было. Прыйшли Даўлюд, Хорд і Рыбіноўскі".

Навумава Я.М.- радыстка спецгрупы: "Васіля ў атрад прывёў паліцэйскі Тхор (Хорт). Васю каб вярнуць, куплялі золата, вазілі вяпрукой, шмат гналі гарэлкі".

56. Усталяванне сувязі з прапагандыстамі з гэбітскамісарыяту

У канцы ліпеня 1943 г. партызаны звязаліся з групай былых афіцэраў Чырвонай Армі беларускага

паходжання, якія падчас знаходжання ў нямецкіх лагерах былі завербаваны і пагадзіліся супрацоўнічаць з немцамі. Пасля адпаведнай падрыхтоўкі ў якасці прапагандыстаў яны былі накіраваны ў Лідскі гэбітскамісарыят.

Жукаў П.В.: "У ліпені 1943 г. Барыс Сягла сказаў мне, што ў Лідзе пры гэбітскамісарыяце працуюць рускія афіцэры і хочуць пазнаёміцца з партызанамі. Аб гэтым яны часта гаварылі грамадзянцы Пазняк. Рускія пропагандысты пры гэбітскамісарыяце пазнаёміліся з грамадзянкай Пазняк наступным чынам: сын грамадзянкі Пазняк быў прызваны пропагандыстамі ў "Саюз моладзі" і праз яго дазваліся аб тым, што гр-ка Пазняк мае сувязі з жыхарам в. Пятыры Сяглам і, наогул, з вёскай, якая ўваходзіла ў партызансскую зону.

Аб гэтым я далажыў Зямскову і Рыбіноўскаму. Рыбіноўскі сказаў, што трэба ўстанавіць сувязь, а Зямскову гаворыць: "На які чорт яны табе патрэбныя. Яны позна спахапліся. Мы абыйдземся без іх". А я адказаў: "Рызыкну ўстанавіць сувязь, можа і будзе якая-небудзь карысць".

У канцы ліпеня я прыбыў разам з Сяглам Барысам, Вялічкам Паўлам на кватэру да Пазняк, якая жыла на Расляках. Па-гаварыўшы з намі, Пазняк сказала: "Я пайду прывяду начальніка пропагандыстаў". Мы застаяліся ў кватэры, а яна пайшла. Прыйладна хвілін праз трывіцаць мы ўбачылі праз акно, што ідуць Пазняк і з іх адзін мужчына ў цывільнай вопратцы. Жыхары в. Пятыры пры гэтым сплохаліся і ўцяклі з кватэры, а я застаўся адзін. Пазняк пазнаёміла мяне з чалавекам, якога прывяла. Ен называўся Мікалаенка".

Пропагандысты размеркавалі абавязкі, Мікалаенка ажыццяўляў агульнае кірауніцтва, а контакты з партызанамі павінен быў ажыццяўляць Сяргей Нягрэй. 30 ліпеня С. Нягрэй прыбыў у в. Пятыры для сустрэчы і кансультацыі з партызанамі. Вёў перамовы з камандзірам партызанскае брыгады капітанам Сінічкіным. Сінічкін прапанаваў усім пропагандыстам пакуль заставацца на службе ў немцаў.

Мікалаенка М. С.

Нягрэй С. А.

Увечар Нягрэй сустрэўся з упаўнаважаным штаба фронту Васяй (Рыбіноўскім) і камандзірам атрада “Балтыец” Іванам (Пralыгіным). Прынялі рашэнне аформіць падпольную группу з умоўнай назвай “Світанак”, яе кірауніком прызначыць Нягрэя. 11 жніўня Нягрэй ізноў прыезджаў У Пятры па далейшыя ўказанні і заданні. Такія сустрэчы сталі штомесячнымі, адбываліся яны ў Пятрах.

57. Змена кіраўніцтва брыгады

5 жніўня 1943 г. загадам упаўнаважанага ЦК КП(б)Б і Беларускага штаба партызанскага руху па Шчучынскім міжрайцэнтры Шупені С.П. капітан Васільеў Сяргей Філіповіч быў прызначаны начальнікам штаба брыгады імя Кірава. Начальнікам выведкі брыгады быў прызначаны камандзір другой роты атрада “Іскра” В.А. Дзямідаў.

21 каstryчніка Васільеў С.Ф. стаў камандзірам Кіраўскай брыгады, капітан Сінічкін Х.М. быў вернуты на пасаду камандзіра Ленінскай брыгады. Начальнікам штаба брыгады стаў ст. лейтэнант Сяргей Дабравольскі, у лістападзе яго змяніў Пракаповіч Міхаіл Аляксандравіч, камісарам застаўся Кандакоў С.М.

Васільеў С.Ф.: “Ябыў прызначаны на пасаду начальніка штаба брыгады імя Кірава. Неўзабаве прыняў гэтую партызанскую брыгаду. Брыгада знаходзілася ў непасрэднай блізасці ад Ліды. Размяшчалася брыгада па вёсках Крывічы, Альхоўка, Дакудава і на хутарах уздоўж ракі Нёман па абодвух яго баках.

У склад брыгады імя Кірава ўваходзілі: атрад “Іскра” - камандзір Коннаў А., атрад “Каstryчніцкі” - камандзір Панчанкаў У., атрад “Балтыец” - камандзір Пralыгін I., атрад імя Ар-

Васільеў Сяргей Філіповіч 1944 г.н., нарадзіўся ў Вязьме ў сям'і паравознага машыніста. Скончыў чыгуначную школу і вячэрні рабфак (1921). Рабочы ў службе каляі пры ст. Вязьма. Чырвонаармеец (1926-27). Агент наркамзема па перасяленні (1928-32). У 1932 г. скончыў бранетанкавыя курсы начскладу, заічаны ў РККА як “трыдцацісічнік”. Камандзір звяза, камандзір роты ў асобным танковым батальёне. Памочнік начальніка (1939), начальнік тэхнічнай часткі 56-ага карпуснога артполка (1940). Начальнік аўтабранетанкавага аддзела 21-га стралковага корпуса (1941). Палон з 6 ліпеня 1941 г. па ліпень 1942 г., уцёк з лагера Бушафаберг. З жніўня 1942 г. - камандзір групы, затым камандзір партызанскага атрада ў Ленінскай партызанскаю брыгадзе.

джанікідэ - камандзір капітан Ляшэнка М., атрад “Арол” - камандзір Бязлюдаў, атрад “За Савецкую Беларусь”, арганізаваў пасля прыёму брыгады (19 снежня), камандзір Канаашэвіч.

Брыгадны штабаль быў мною арганізаваны ў Налібоцкай пушчы. Цяжка паразененых на самалётах адпраўлялі праз лінію фронту. Габрэйскае насельніцтва, выведзеное з гета або ўцякачы, адпраўляліся ў Налібокі, за Чорнае возера. Там для іх былі арганізаваныя: сталоўка, пякарня, рамонтныя майстэрні абутку і вонраткі. Маладыя накіроўваліся ў атрады. Пры брыгадзе была радыёстанцыя”.

Штаб Кіраўскай брыгады і атрада “Іскра” размяшчаліся ў Альхоўцы, атрад “Балтыец” - у ляску паміж Альхоўкай і Атмінава, у Атмінаве на паставі быў атрад “Арол”. Партызаны атрада “Іскра” пачынаюць атрымліваць загады ад камандавання брыгады, і ўся наступная дзеянісць атрада шмат у чым вызначалася непасрэдна камбрыгам С.Ф. Васільевым.

Так, С. Лазавы пасля акрыяння ў верасні быў адкамандзіраваны ў распараджэнне спецгрупы і накіраваны ў раён Аўгустоўскіх лясоў за Шчучын на сувязь з партызанскай брыгадай “За Савецкую Беларусь”, якой камандаваў Станкевіч. Пасля выканання задання ў каstryчніку быў прызначаны на пасаду начальніка боезабеспеччэння і інструктарам падрыўной дыверсійнай справы ПА “Іскра”.

Уладзімір Пятроўскі і Іосіф Лернер былі адпраўлены пад Васілішкі на сувязь з атрадам “Ленінскі Камсамол”.

Пятроўскі Ў.І.: “У 1943 г. мне і Віктару (Іосіфу) Лернеру было дадзена заданне далучыць людзей з разбітага атрада “Ленінскі камсамол”. Па шляху туды мы начавалі ў в. Паперня, дзе я пазнаёміўся са сваёй будучай жонкай, якая праводзіла нас да р. Лебяды, і там мы пераправіліся. У “Ленінскім камсамоле” прабылі 54 дні, наладзілі барацьбу супраць фашистаў. Намі двума і іхнія групай у 16 чалавек былі разбітыя: спіртзавод Мала-Мажэйкава, маслазборачны завод у Вішнева, 19 фурманак прызначаных для фашистаў. Быў узяты жандар з Астрыно, побач з Васілішкамі ўтром узялі 5 паліцаяў, адабралі адзін аўтамат, 4 чэшскія вінтоўкі, 15 гранат. Паколькі я з'яўляўся старшим групы, то мы забралі аўтамат і 9 гранат, а паколькі з іхніага боку не было згоды на пераход, то мы пайшли ў свой атрад. На зваротнай дарозе паміж Васілішкамі і Смалярняй зрабілі засаду на машыну фашистаў, якая везла з Васілішак яйкі, алей і сала. Машына, два паліцаі і адзін фашист былі знішчаныя. Пасля гэтага мы пераходзілі чыгуначную каляю недалёка ад в. Тарнова, па палатне хадзіла ахова. Мы заселі ў сакрэт, заўважылі, што з боку Ліды ад маства цераз Дзітву рухаецца дрызіна. Мы вырашилі яе знішчыць, так і зрабілі. Знішчылі 5 фашистаў, перайшлі чыгунку і падаліся далей у свой раён. Аб трафеях не думалі, у нас былі трафеі. Прыйкладна праз гадзіну фашисты адкрылі з моста ўраганы агонь. Прыйшлі ў свой раён в. Бенявічы мы зайшли з Лернерам у адну хату, на паставі паставілі

грамадзян з вёскі. Праз 30-40 хвілін нас акружылы белапалякі, мы не разгубіліся, закідалі гранатамі праз аkenца і ўцяклі”.

58. Трэпанацыя чэрата ў палявых умовах

Увесень 1943 г. лекар-тэрапеўт Кальман Гордзін у палявых умовах зрабіў трэпанацыю чэрата. Падчас рукаспашнага бою ў в. Дакудава партызан Міхайл Кулеш быў цяжка парапенены ўдарам прыклада ў галаву. “Ен страйціў мову, дрэнна адрозніваў навакольныя прадметы. Для выратавання жыцця парапененага патрабавалася тэрміновая аперацыя. У шпіталь даставіць хворага не было магчымасці. Тады К.Гордзін рашыў сам зрабіць аперацыю. Акрамя скальпеля і пінцета, нічога ў доктара не было. Каб выратаваць чалавека, урач зварнуўся па дапамогу ды кавалю з вёскі Альхоўка. У гэтага чалавека ен узяў долата, малаток, шчыпцы. Аперацыю зрабілі ў сялянскай хаце. Гордзіну дапамагалі яго жонка, медсястра атрада, таксама камісар Г. Цімафееві брат парапененага партызана. На ічасце, усё абышлося добра.” (Вальчук Э. На нябачным фронце. // Уперад. № 74 ад 9 траўня 1974 г.)

59. Падпал Іёўскага тартака

Лазавы С.Т.: “10 кастрычніка 1943 г. С. Лазавы, Мацвеi і Цалій Гінзбург, Мацвеi Гумянец падарвалі паравую турбіну на лесапільнym заводзе ў Ію і падарвалі лакамобіль-зязюлю які ішоў ад ст. Гаёй-Ію і даставаўляў шпалы, вырабленыя на тартаку ў Ію. Немцам востра патрабаваліся ў той час шпалы, таму, што пры падрывах цягнікоў вялікая партыя шпалай поўнасцю выходзіла з ладу”.

Коннаў А.А.: “На асабліва важную дзвюх-калейную чыгунку Ліда-Маладечна немцы прывозілі рэйкі і шпалы з іншых раёнаў Беларусі. Часткова шкоду кампенсавалі за лік Іёўскага лесозавода (тартака), адтоль вяла вузкакалейка.

Група партызан пад камандаваннем Цімафеева Рыгора, у складзе Лазавога, братоў Гінзбургаў Мотка і Цалія і інш. атрымалі заданне падарваць, вывесci з ладу вузкакалейку і Іёўскі тартак.

З лесу рухаўся цягнік - 5 платформаў з лесам на лесазавод, дарогу хутка замінавалі і пачалі чакаць. Паравоз “зязюлю” узляцеў у паветра. Да вечара група дабралася да завода. Там пры дапамозе лакамабіля працавалі піларамы. Вывелі ўсіх рабочых з завода, заклалі 8 кг толу з бікфордавым шнуром і капсулем дэтанаторам у гарэльню лакамабіля, праз 12-15 хвілін раздаўся выбух, усё патанула ў грукаце, дым і пара пакрылі ўсё. Іёўскі тартак спыніў свою працу на акупантаў”.

60. Восенская падрывы чыгуначных мастоў і цягнікоў

У жніўні - лістападзе было падарвана некалькі чыгуначных мастоў і спалена некалькі драўляных

мастоў.

Багатыроў М.М.: “У жніўні 1943 г. кіраўніцтвам атрада было дадзена заданне групе партызан у колькасці 3-х чалавек: Багатырову Мікалаю - старшины групы, Лазавому Сямёну і Гінзбургу замінаваць і падарваць мост, размешчаны на чыгунцы Ліда-Баранавічы за 6 км ад г. Ліда. Мы падрыхтавалі пакет з толам у 15 кг і ўсё неабходнае для аперацыі. Унахі ўтром подкраліся да маста, заклалі міну, падпалилі бікфордаў шнур, які быў злучаны з капсулем і пакетам толу, а самі адышлі ў скованку. Праз некалькі хвілін раздаўся выбух, і мост узляцеў у паветра, рух цягнікоў на ўчастку Ліда-Баранавічы быў спынены на некалькі гадзін, былі затрыманыя цягнікі з вайсковай тэхнікай, рыштункам і жывой сілай, якія рухаюцца на лінію фронту. Выканаўшы заданне, вярнуліся ў размяшчэнне атрада, аб выкананні задання дала жылі кіраўніцтву. Быў складзены дыверсійны акт. За паспяховае выкананне баявога задання кіраўніцтвам атрада групе перад шыхтам была абавешчаная падзяка”.

1.10.43 г. Падарваны жалезабетонны мост на шашэнай дарозе Беліца - Зентала даўжынёй 3 м. Падарваны драўляны мост даўжынёй 15 м на шашэнай дарозе - Беліца-Зентала. Удзельнікі Лукашэвіч, Мулінскі І.М.

2.10.43 г. Падарвана чыгуначнае палатно Ліда-Баранавічы, выведзена з ладу 3 звязны. Удзельнікі: Гаўрыленка Павел, Зубрылаў, Бондар Уладзімір, Жагер (Жыгар), Перасыпкін.

Не заўсёды мінаванне дарог закончвалася шчасліва для мясцовага насельніцтва. Увесень сяляне па загаду немцаў пачалі пілаваць лес вакол Дакудава, Біскупцаў, Бурносаў. Лазавому С. было даручана замінаваць дарогу, па якой на машинах ездзілі немцы. Рана раніцай дакудаўскі селянін вёз з лесу дровы і наехаў на партызанскую міну.

10.10.43 г. Падарваны цягнік на чыгунцы Ліда-Маладзечна, знішчана 3 вагоны з жывой сілай, пашкоджаны паравоз і 8 вагонаў з жывой сілай. Удзельнічалі: Гаўрыленка Павел, Устэкліца, Зубрылаў, Тухалін Міхайл, Іваноў Іван, Фёдарапу Рыгор.

25.10.43 г. Падарваны цягнік на чыгунцы Ліда-Маладзечна ў раёне Жыжма - Меляшы, раёбіты 4 вагоны сельгасінвентару, 8 вагонаў сыйшлі з рэйкаў, рух затрыманы на 10 гадзін. Удзельнічалі: Бажко Мікалай, Кажамяка, Зубрылоў, Сідарэнка.

4.11.43 г. Лазавы, Дзёмушкін, Дабралежа, Яншын, Ушыўцаў, Паніч, Крысько Васіль падарвалі цягнік з боепрыпасамі ў раёне ст. Наваельня.

7 лістапада ў в. Крывічы адбыўся ўрачысты сход.

9 лістапада ў адзін дзень загінулі 4 партызаны: Іваноў Іван Георгіевіч, Кузьміч (Кузьмін) Пётр Міхайлавіч, Немцаў Зміцер Андрэевіч і Тухалін Міхайл Уладзіміравіч. Пахавалі іх у в. Бурдукі. Прычына гібелі невядомая, пра гэта ніхто не ўспамінае.

Колькасць людзей у атрадзе, нягледзячы на страты, пастаянна ўзрастала за лік ваеннапалонных і мясцовых жыхароў.

Віннічак В.Я. “Увесень 1943 г. з цягніка ля пераезда Хутныя ўцяклі 9 чалавек ваеннапалонных, я

іх дасставіла ў партызанскі атрад в. Мелегава. Уцяклі яны ад пераезда Хутнія ля в. Чароўкі, дзе як раз была я, былі яны ў вайсковай форме.”

61. Уцёкі з нямецкага шпіталя

У снежні ў атрад з нямецкага шпіталя, размешчанага ў Лідзе на вул. Школьной (цяпер Кірава), на двух аўтамабілях уцяклі 50 ваеннапалонных санітараў і санітарак.

“Акт ад 7 снежня 1943 г.

Гэтага дня ў атрад “Іскра” прыбыла група ваеннапалонных у колькасці 51 чалавека, якія працаўвалі ў нямецкім вайсковым лазарэце № 4-605 г. Ліда. Група была на працягу двух месяцаў звязаная з атрадам і перадавала атраду патроны, медыкаменты, перавязачны матэрый і сышла з лазарэта па загадзе камандавання атрада. Сувязь з групай ажыццяўлялася ... праз выведнікаў Нягрэя Сяргея і Малейскага Ал.

Група, якою кіраваў Мартыросаў, пры сыходзе зрабіла наступнае:

а) ваеннапалонныя Галенчік Г. і Мартыросаў Г. забілі нямецкага ўнтар-афіцэра, прыстаўленага ў якасці аховы ваеннапалонных;

б) група ваеннапалонных пад кіраўніцтвам Сапожнікава Сямёна на месцы вывяла з ладу 4 аўтамашыны;

в) Вараб’ёў Пётр знішчыў у гарадской лазні помпавую сістэму і электраматор.

Група пры сыходзе ўзяла з сабой каля 2000 розных патронаў, 8 нямецкіх вінтовак, 8 пісталетаў, аўтамат (штурмавік), 3 акумулятары, хірургічныя прылады, некаторую колькасць перавязачнага матэрыва.

Група ... па загадзе камандзіра брыгады была размеркаваная ў наступным парадку: Атрад “Іскра” - 28 чалавек, атрад “Балтыец” - 23 чалавекі.

Камандзір атрада лейтэнант Коннаў.

Камісар мал. палітрука Цімафеев.

Ад групы Мартыросаў.

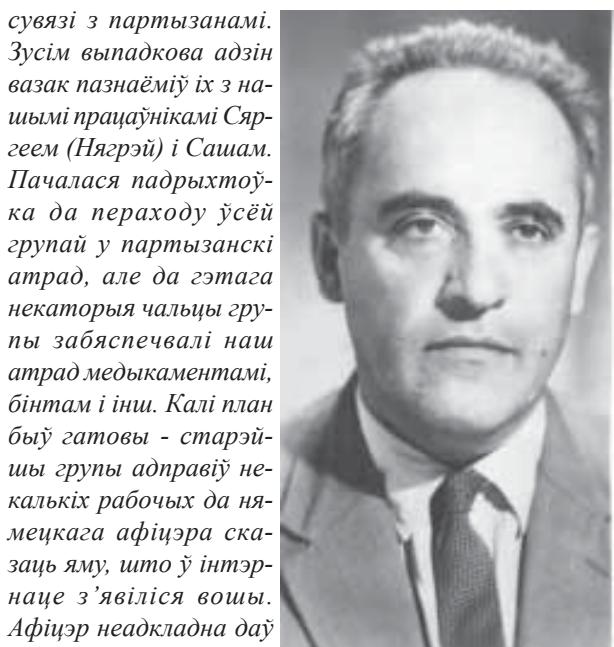
Уцёкло 51, удалося ўстанавіць прозвішчы 21: Бадалян Павел, Вараб’ёў Пётр, Варонін Рыгор Дзмітрыевіч, Галенчык Рыгор, Данілюк Піліп Лук’янавіч, Дзянісава Зіна, Епанешнікава Валя, Камарова Клава, Левін Іван, Ляўкоў Аляксей, Мартыросаў Гурген Амірханавіч, Мароз Васіль, Новікаў Мікалай (Аляксей), Раманаў (Мікіта), Сямён Сапожнікаў, Цярэшчанка Ганна, Тулай Зіна, Фралоў Мікалай, Шланг (Шлаг)-Банкова (Мартыросава) Вольга Браніславаўна, Ельчанінава Таня, 4-гадовая дзяўчынка.

З данясення маёру дзяржаўнай бяспекі Валерью ад упаўнаважанага Р.Ю. Сасноўскага:

“8 снежня ў атрад “Іскра” прыбыла група (50 чал.) ваеннапалонных, якія працаўвалі ў Лідскім вайсковым шпіталі. Некаторыя з чальцоў групы асабліва старэйшы Мартыросаў і Раманаў шукалі

Дзянісава З.

Мартыросаў Г. А.

сувязі з партызанамі. Зусім выпадкова адзін вазак пазнаёміў іх з нашымі працаўнікамі Сяргеем (Нягрэй) і Сашам. Пачалася падрыхтоўка да пераходу ўсёй групай у партызансki атрад, але да гэтага некаторыя чальцы групы забяспечвалі наш атрад медыкаментамі, бінтамі і інші. Калі план быў готовы - старэйшы групы адправіў некалькіх рабочых да нямецкага афіцэра сказаць яму, што ў інтарнаце з’явіліся воши. Афіцэр неадкладна даў загад адправіць усіх рускіх у лазню разам з пасцельнай бялізной. Ни адзін з рабочых не меў зброі, але пры шпіталі быў маленьki зброевы склад. Увечар 7 снежня ўсе з’яджасяць у лазню, 4 чалавекі застаюцца ля склада, а электраманцёр Раманаў выключае свято. Пакуль наладзілі свято - машина са зброяй была каля гарадской лазні. Афіцэр, які суправаджсаў групу, быў тут жа забіты. А група, забраўшы ўсе рэчы, на дзвюх машинах выехала з горада. Каля ракі Жыжма машины былі знішчаныя. Акрамя таго, тая ж група, якая адчыніла склад з вінтоўкамі, значна пашкодзіла астатнія машины, пакінутыя ў гаражы, чым зрабіла немагчымым пераслед.

9.12.1943

Упаўнаважсаны

Р.Ю. Сасноўскі.”

“Специфічнае.

Упаўнаважсанаму Цэнтральнага штаба партызанскае руху і ЦК КП(б)Б па Баранавіцкай вобласці генерал-маёру Платону і пам. упаўнаважсанага т. Данскому.

8 снежня ў атрад “Іскра” прыбыла група ў 50 чалавек ваеннапалонных, якая раней працаўала ў

Стар. 70

Лідскім вайсковым шпіталі. У момант пераходу група вывела 5 аўтамашын, забрала склад боепрыпасаў і здзейсніла забойства афіцэра.

У ліку тых, якія перайшлі на наш бок Мартыросаў Гурген Амірханавіч 1912 г.н. Да вайны працаўаў дацэнтам у інстытуце філасофіі АН СССР г. Масквы. У Чырвоную Армію ўступіў аналічнцам. З б каstryчніка 1941 г. па 7 снежня 1943 г знаходзіўся ў палоне ў немцаў. Працаўаў у немцаў санітарам у лазарэце і перакладчыкам. У асабістай гутарцы Мартыросаў распавёў, што ён ведае рускую, армянскую, татарскую, нямецкую і слаба французскую мовы. Жанаты, мае жонку і двух дзяцей, якія жыве ў в. Цімашова Куйбышаўскай вобласці, куды эвакуяваныя ў ліпені 1941 г. з Москвы. За перыяд знаходжання ў палоне ў г. Арол Мартыросаў ажсаніўся на медсястры габрэйцы Шланг Вользе Браніславаўне - нараджэнцы г. Варшавы. У 1939 г. яна нелегальна перайшла мяжу з тэррыторыі Нямеччыны ў СССР і да вайны працьвівала ў г. Беластоку, дзе працаўала ў вайсковым шпіталі. Разам з шпіталем Шланг адыхадзіла з часткамі Чырвонай Арміі да г. Арла, дзе іх шпітель, у тым ліку яна, былі ўзятыя ў палон. Знаходзічыся ў палоне, працаўала ў нямецкім шпіталі. Пазнаёмілася з Мартыросавым і пасля выйшла за яго замуж.

Мартыросаў аў становічы ў г. Лідзе распавёў, што немцы выключна разгубленыя, усюды можна чуць незадаволенасць вайной і нявер'е ў перамогу Нямеччыны. Працууючы ў шпіталі, ён неаднаразова вымаў з кішэні парапененых салдат і афіцэраў нямецкага войска савецкія ўёткі з пропускам аў пераходзе на бок Чырвонага Арміі.

17 снежня 1943 г.

Сакалоў.

Маёр дзяржбяспекі Валеры.”

“Цалкам сакрэтна.

Упаўнаважанаму ЦК КП(б)Б
на Лідскім межрайцэнтру
Баранавіцкай вобласці.

11.12.1943 г.

Raport

Даношу, што з 7 на 8 снежня выведкай організаціі ўцёкі рускіх ваеннапалонных з г. Ліды, якія працаўалі ў нямецкім шпіталі, на абслугоўванні якіх знаходзілася да 700 чалавек парапененых немцаў. Пры ўцёках імі знішчана 5 аўтамашын, адзін матыцыкл, забіты адзін нямецкі ўнтэр-афіцэр, узята зброя: нямецкіх вінтовак 8 шт., да іх патронаў 1000 шт., адзін нямецкі аўтамат і 700 штук да яго патронаў, 8 пісталетаў і шэраг іншых гаспадарчых і медыцынскіх матэрыялаў.

Камандзір брыгады ім. Кірава

капітан

Васільеў.

Камісар брыгады палітрук

Кандакоў.

Нам. кам. брыгады па выведцы

Дзямідаў.

Пры ўцёках, па аповядзі Дзянісавай З., нямецкага афіцэра ў лазні не забілі, а толькі аглушылі, ён

Лідскі Летапісец № 1 (41)

“ачухаўся, вылез на вуліцу і пачаў крычаць”. Яго дабілі. Кіраваў уцёкамі Сямён Сапожнікаў. Праваднік Аляксандр Малеўскі быў звязаны з “палякамі”, і яны павінны былі сустрэць палонных. Чакалі троє сутак, сыйшлі за паўгадзіны да таго, як яны прыехалі. Зламалася машына. Малеўскага потым расстралілі.

62. Снежаньская аперацыя

Выпіска з справа здачы аў баявой і дыверсійнай дзейнасці партызанскіх атрадаў Лідскай зоны за снежань 1943 г.

“Атрад “Іскра”.

Колькасны склад:

1. Колькасць партызан - 218 чал.
2. Членаў ВКП/б/ - 9.
3. Кандыдатаў у чл. ВКП/б/ - 11.
4. Членаў ВЛКСМ - 61.

Дыверсійная праца:

1. Спушчана пад адхон варожых цягнікоў - 6.
2. Разбіта і пашкоджана паравозаў - 6.
3. Вагонаў з жывой сілай і тэхнікай праціўніка - 34.

4. Пры крушэнні забіта гітлераўцаў - 100 чал.

Баявая праца:

1. Праведзена баёў і засад - 2.
2. Забіта гітлераўцаў - 11 чал.
3. Захоплена трафейных вінтовак - 11 шт.
4. -”- аўтаматаў - 1 шт.
5. -”- асабістай зброі - 8 шт.
6. Знішчана аўтамашын - 7 шт.

Стратыў у асабовым складзе не маецца.

Узбраенне партызан:

1. Вінтовак - 120.
2. Ручных кулямётаў - 8.
3. ППД і ППШ - 5.
4. Вінтовак СВТ - 15.
5. Ручных гранат - 15.”

1 снежня група партызан у колькасці 6 чалавек пад камандаваннем Лазавога С.Т., замінавала чыг. палатно Ліда - Маладзечна ў раёне паўстанка Баркоўшчына Іёеўскага раёна. У выніку выбуху знішчана: 1 паравоз, 5 вагонаў з боепрыпасамі. Забіта 30 (36) і парапенена 15 гітлераўцаў. Рух на гэтым участку дарогі быў затрыманы на 32 гадзіны. Удзельнічалі: Мезенцаў, Кіслеўскі, Сіланцеў, Капачэль, Глухароў. Вызначыліся мінёры Лазавы і Глухароў.

У той жа дзень група партызан у колькасці 18 чал. арганізавала засаду на гасцінцы Дакудава-Міноіты. У выніку бою знішчана 1 аўтамашына, забіта 7 і парапенена 2 гітлераўцы. Узята 3 вінтоўкі і 100 патронаў.

11 снежня група партызан у колькасці 8 чал., старшы Янышаў, замінавала чыг. палатно Ліда- Маладзечна ў раёне станцыі Гаўя. У выніку выбуху знішчана 2 паравозы, 3 вагоны з жывой сілай, 2 вагоны з боепрыпасамі. Рух цягнікоў быў затрымана на 15 гадзін.

13 снежня група партызан 3-яй роты ў колькасці 7 чалавек: старшы Нікіфараў, Сцяпаненка, Говар, Чыркоў, Бакіноўскі, Гаўрыленка, Бялундзі замінавалі

чыг. палатно Ліда - Маладзечна. У выніку выбуху разбіта 6 вагонаў з прадуктамі, пашкоджаны 1 паравоз і 9 вагонаў з прадуктамі. Рух прыпынены на 12 гадзін.

14 снежня група партызан у колькасці 8 чал., старэйшы Дзёмушкін, замінавала чыг. палатно Ліда-Маладзечна на перагоне ст. Гаёя. У выніку выбуху знішчана: 4 вагоны з жывой сілай, 1 платформа, пашкоджаны 1 паравоз і 4 вагоны. Рух цягнікоў прыпынены на 15 гадзін.

21 снежня 1943 г. група партызан у колькасці 9 чал., старэйшы т. Рудзько, замінавала чыг. палатно Ліда-Маладзечна, у раёне ст. Гутна. У выніку выбуху знішчаны 1 паравоз, 6 вагонаў з боепрыпасамі, рух затрымана на 13 гадзін.

26 снежня падарваны цягнік на чыг. Ліда-Маладзечна, разбіта 5 вагонаў з жывой сілай: 50 забіта, 173 паранена. Уздельнічалі Туруткін, Чыркоў, Кіслеўскі, Сцепаненка, Бакіноўскі, Зенчык.

Козел Т.А.: “У нас быў умоўны сігнал. Па ім я перапраўляўся на той бераг Нёмана і перавозіў партызан на гэтых. Лодка мая была надзеяная, змяшальная. Звычайна яны ішлі ўзвысаць чыгуноўку ці на якое іншае заданне. Вельмі часта яны прасілі, каб я іх падвёз туды на возе. Эта было пераважна ноччу. Я запрагаў свайго Гнядога - і ў дарогу. Такім жа чынам пасля выканання задання вярталіся назад, зноў на лодку і на той бераг. Партызаны падбіралі звычайна дрэннае надвор’е (дождж ці завіруху), каб бачнасць была меншай”.

Дзікеўч М.М.: “На працягу вайны паміж раз’ездам Ганчары і станцыяй Нёман супраць жамойдскіх могілкаў чырвоныя партызаны узарвалі адзіночны паравоз. Другім разам быў узарваны таварны цягнік на падыходзе з горкі да станцыі Нёман. Тады пятнаццаць двухвосных пустых вагонаў падняліся ўверх і ўтварылі вялікую гару. З машыністам ніхто не пацярпей. Немцы хутка аднавілі рух на гэтым адrezку: расштурхалі вагоны па бакам, уклалі рэйкі. Праз некаторы час вагоны і колы пагрузілі на платформу і завезлі ў Ліду.

У канцы 1943 года партызаны правялі аперацию “Чыгуначны канцэрт”. Па адзінаму сігналу на палатне ад жамойдскага пераезда ў бок станцыі Нёман працягласцю 1300-1500 метраў пачуліся выбухі. Праз адзін сутык былі закладзены ўзвысунія шашкі. Рэйкі былі дабра пашкоджаны. Немцы хапіла двух дзён, каб узнавіць рух цягнікоў. Прывезлі новыя рэйкі і ўклалі. З узарваных зварылі зноў такія ж”.

1944 год

63. Сутыкненні з IV батальёнам 77 палка Арміі Краёвай

У пачатку студзеня 1944 г. паміж лідскім гэйтс-камісарыятам і групоўкай “Поўдзень” Арміі Краёвай было складзена перамір’е. Дамовіліся аб tym, што на тэрыторыі паміж Нёманам і Лідай не будзе ніякіх узаемных ваенних дзеянняў. З гэтага моманту падраз-

дзяленні АК істотна абмежавалі баявым аперацыі супраць нямецкіх ахоўных частак і началі пашыраць свой уплыў на поўдні Лідчыны. Чацвёрты батальён 77 палка АК пад камандаваннем паручніка Заянчкоўскага “Рагнера” перакрыў занёманскім савецкім партызанскамі атрадам выхад на правабярэжжа Нёмана.

Зямскоў Х.А.: “... узброеная белапольская банды выступілі супраць савецкіх партызан. Таму атраду “Іскра” і іншым атрадам прыйшлося весці лютыва баі з гэтымі бандамі”.

Сутыкненні партызан атрада “Іскра” з узброенымі фармаваннямі Арміі Краёвай пачаліся ў першыя дні студзеня 1944 г. IV батальён 77 палка, якім камандаваў паручнік Заянчкоўскі “Рагнер”, высунуўся па правабярэжжы ў раён Дакудава.

2 студзеня ля маёнтка Дакудава перадавы дазор “рагнераўцаў” быў абстраляны. У адной з стадол “была акружанская і ліквідаваная група бальшавікоў колькасцю ад 5 да 8 чалавек”. На наступны дзень была занятая вёска Дакудава. 4 студзеня “ліквідаваны 5 конных бальшавікоў, якія не зарыентаваны ў сітуацыі пад’ехалі да вёскі”. Затым батальён прасунуўся да Бурносава, дзе таксама справа дайшла да сутыкнення. “Адзін з бальшавікоў здолеў на лодцы пераплысці на левы бераг Нёмана”. Рагнераўцы прыцінулі яго агнём да зямлі, адзін з іх пераправіўся на другі бераг і “зняў бальшавіка”. Аказаўся ён сувязніком і меў пры сабе партфель з дакументамі.

Па дадзеных атрада “Іскра” перастрэлкі мелі месца 4 і 5 студзеня ў Борках, 9 студзеня ў Бурносах. Атрад “Іскра” у гэтыя дні страціў трох партызан: Лучко Міхаіла Сідаравіча, Нямцова Васіля Валянцінавіча і Мядзведскага Ў.Ю.

Затым адзін з плутонай “Рагнера” здзейсніў вылазку ў Пятраты праз Мяльхова. “У адным з хутароў захапілі знянацьку савецкага функцыянеру, які быў забіты пры спробе ўцёкаў. Пры ім былі знайдзеныя дакументы, якія тычацца выведвальнай сеткі савецкіх партызан на Лідчыне. Наступствам гэтай здабычы была ліквідацыя тройкі інфарматараў у в. Пятраты”. (Krajewski K. Armia Krajowa na Ziemi Lidzkiej.// Ziemia Lidzka. № 39. s.20-21).

64. Гібель Васіля Рыбіноўскага і сям’і Сымановіч

Савецкім функцыянерам быў Васіль Рыбіноўскі, а тройкай інфарматараў - Сымановіч Іван Міхайлавіч, яго жонка Малання Якімаўна і іх дачка Вера.

Афіцыйная версія гучыць наступным чынам: “10 студзеня 1944 года пры выкананні баявога задання Рыбіноўскі В.А. быў забіты антысавецкай бандай. Праз некалькі дзён цела выведніка было пахавана на могілках вёс. Пятраты Лідскага раёна”.

Панарын А.І.: “Гэта здарылася 13 студзеня 1944 года. Васіль Рыбіноўскі пайшоў на сустрэчу з сувязной - адной полькай на хутар. Сустрэча павінна была адбыцца ў хаце ў дзядзькі Янкі Сымановіча. Пасля таго, калі прыйшла сувязная, а Вася ўжо знаходзіўся

ў хаце, хутар быў акружаны белапольскай бандай, і бандыты, якія ўварваліся ў хату запатрабавалі прад'явіць дакументы. Замест дакументаў Вася выцягнуў з кішэніяў два пісталеты і стрэліў у дваіх. Яму ўдалося выскачыць на двор, але схавацца не ўдалося, ён быў рассстряляны з куламёта. А дзядзьку Янку Сымановіча, яго жонку і старэйшу дачку Веру - рассстралялі, пашкадаваўшы толькі двух малагадовых дзяўчынак. Хутар быў спалены. Старэйшы сын Сымановіча - Валодзя ў гэты час знаходзіўся на іншым хутары, да кладней хаваўся, таксама вельмі шмат дамагаў нам у нашай працы, як і яго бацькі, якія аддали за гэта

жыццё. Так загінуў Васіль Рыбіноўскі. Мы паҳавалі яго ў адной магіле з сям'ёй Сымановіча на могілках, недалёка ад хутара".

Лазавы С.Т.: "7 студзеня ў в. Пяты на хутары Івана Сымановіча белая зрабілі засаду, акружылы хату па выведдадзеных, данесеных правакатарамі, якія працевалі ў атрадзе, дазваліся, што начальнік спеցгрупы Васіль "Велікан" прыйдзе на хутар да Сымановіча для сустрэчы са сваім агентурнымі работнікамі. Упусцілі яго ў хату Сымановіча, забілі Васіля, фізічна знішчылі самога гаспадара хаты Івана Сымановіча, яго жонку і дачку Веру. Спалі хату".

Сасноўскі Р.Ю. - начальнік асобага аддзела атрада "Іскра": "Я ехаў тады да дакудаўскага святара айца Мікалая Галянкевіча. Са мной быў адзін партызан.

З дакудаўскіх могілак далі па нас чаргу. Зразумеў, што белая занялі Дакудава. Да гэтага хадзілі чуткі, што белапалалякі рыхтуюцца. Завярнулі коней у Пяты.

Там Васілька Рыбіноўскі ў Сымановічаў. Усе п'яныя, Новы год сустракаюць.

Прашу: "Давайце сыйдзем за Нёман". Мальвіна з мяне куртку сцягнула: "Садзіся за стол". Вера ёй гаворыць: "Мама, што вы прычапіліся, дзядзька Роберт не п'е".

- Хоць наліўкі. Я адмовіўся, Вера правяла мяне да іншага хутара, там жыла Жэнія Навумава, радыстка. Бярэм рацю і да Пудзіна. Бачна, у Пятрах гарыць. Вера мяне з Женей адправіла, і вярнулася, яе каля плота забілі.

Прыйшоў у Залейкі, Жэню адправілі на Морына. А я да Нёмана, студзень месяц - крыгі плывуць. Бег - бег. Бачу адна крыга далекавата. Прыйшоў увесь мокры ў Альхоўку ў штаб".

Буйніцкі Віталь Дзянісавіч, 1923 г.н., выхадзец з в. Пяты: "Восьмага студзеня 1944 года я разам са сваім бацькам, братам і яшчэ 5-6 жыхарамі в. Пятуроў,

Сымановіч І.І.

сылоў на хутар Марыі Зубовіч. Нас панярэдзілі аб тым, што атрад "белых" рухаецца з в. Дакудава ў в. Пяты. Асцерагаючыся "белых" мы і атуліліся на хутары, які быў на краі лесу, ля балота. Расставілі вартавых. Я быў у дарозе, калі пачуў крик Івана Сымановіча з суседняга хутара: "Паночкі! Я ні ў чым не вінаваты.." - кричаў ён. Стрэлы абарвалі яго крик. "Ваньку Сымановіча забілі", - сказаў я сваім, уваішоўшы ў хату.

Мы пайшли ў бок балота. Уначы ў завею начавалі ў стозе сена. На раніцу разышліся. Я вярнуўся ў в. Пяты. Ад родных і суседзяў дазнаўся, што ў тую ноч у нашай хаце начавалі двое, родам з-за Нёмана, уцякачы з работ ад немцаў. Белая забілі іх проста ў хаце. Маці маю, пусціўшую збеглых начаваць у хату, "белая" моцна зблізі. Дазнаўся і аб тым, што Івана Сымановіча, яго жонку Мальвіну, і старэйшу дачку Веру "белая" забілі за тое, што яны хавалі ў сябе Рыбіноўскага Васіля, а хутар Сымановічаў спалілі. Я пайшоў у Морына паведаміць партызанам аб тым, што здарылася. Вярнуўшыся адтуль, я разам з пятуроўскімі жыхарамі адправіўся на хутар Сымановіча Івана і ўбачыў забітага Рыбіноўскага, які ляжаў каля згарэлага хлява. Валасы і ногі ў яго былі абгарэлымі. Вясковыя жыхары зрабілі дзве дамавіны. У адну паклалі Рыбіноўскага, у другую - Івана, Мальвіну і Веру Сымановічаў. Назаўтра іх усіх паҳавалі на вясковых могілках".

Буйніцкі Георгій Дзянісавіч 1926 г.н., выхадзец з в. Пяты: "Асцерагаючыся нямецкіх абраў з аднаго боку, і бясчынстваў "белых" з іншага, я разам з іншымі пятуроўскімі хлопцамі хаваўся на хутарах. 7 студзеня я і яшчэ 6-7 аднавяскоўцаў былі на хутары Зубовіч Марыі. Разам з намі быў і Ўладзімір Сымановіч - сын Сымановіча Івана з суседняга хутара. Выставілі дазорцаў. Пад вечар адзін з іх прыбег і сказаў, што на хутары Сымановіча чутныя крикі. Усе, хто хаваўся ў Зубовіч у хаце, выскачылі ў двор. З суседняга хутара даносіліся жаночыя крикі, плач: "А паночки!!!.. А паночки!!!". Мы паучуі і стрэлы.

Напалоханыя гэтым шумам, мы схаваліся ў ляскую, каля хаты Зубовіч Марыі. Змерзнуўшы, адправіліся на хутар Сымановіча Казіміра Сямёновіча. З гэтага хутара перад нашым прыходам Сасноўскі Роберт павёз радыстку. У Казіміра Сымановіча прабылі да відна. Досвіткам убачылі падпаленую хату Сымановіча Івана і ўцяклі ў Коўкелі. Туды, у Коўкелі, неўзабаве прыйшоў мой малоды брат - Буйніцкі Васіль Дзянісавіч і распавёў аб тым, што на хутары Сымановіча Івана "белая" забілі Васіля Велікана і Сымановіча Івана, яго жонку і старэйшу дачку, хату спалілі. Мы вярнуліся ў Пяты, а адтуль разам з усімі жыхарамі вёскі адправіліся на месца гібелі Васіля. Там мужыкі ўжо збівали дамавіны. Васіль ляжаў каля хлява, ногі ў яго былі абгарэлымі. Відаць, яго забілі каля хлява, які "белая" потым падпалаў. У той жа дзень чацвярых забітых на хутары Сымановіча Івана паҳавалі на вясковых могілках".

Чалавек, які пажадаў застацца невядомым: "На рускія коляды там піў. Падказаў солтыс. Пайшли

з Дакудава, акружылі. Рыбіноўскі - давай уцякаць. Ваньку і Мальвіну забілі, астатнія ўцяклі, начавалі ў стозе. Фотка Веры ў яго была, вярнулася ў браніцы, забілі яе і запалі хату”.

Сымановіч Галіна Іванаўна, 1930 г.н.: “Мы жылі на хутары ў вёсцы Пятыры недалёка ад невялікага ляска. Бліжэйшыя хаты былі ад нас за паўкіламетр. Наша хата, такім чынам, была зручным месцам для розных нелегальных явак і сустрэч. Да нас з самога пачатку з’яўлення партызан вельмі часта заходзілі *Іван Шарага* (Феактыстаў), Глухароў. А калі з’яўіся Вася, мы яго прозвіща не ведалі, і яго намеснік *Андрэй*, яны вельмі часта былі ў нас і сустракаліся з нейкімі людзьмі. Наш бацька *Іван Міхайлавіч* і брат *Валодзя* выконвалі розныя даручэнні *Vасі і Андрэя*. Бацька часта ездзіў у *Ліду*. Брат часта хадзіў запрашаць да нас па просьбe *Vасі* нейкіх людзей. Белапалякі відавочна ведалі аб сувязі нашай сям’і з чырвонымі партызанамі і аб сустрэчах, якія праходзілі у нас у хаце. Яны яшчэ ўвосень 1943 г. аднойчы заяўліся ў нашу хату, вывелі бацьку і брата, паклалі іх на волкую зямлю і жорстка білі шомпаламі, дапытваючыся звестак аб партызанах. У брата пасля гэтага збіцца некаторы час ішла кроў з горла. З тых часоў мы не начавалі дома, а сыходзілі то ў лес, то да суседзяў, дадому вярнулася толькі на калядныя святы. Ды і ў тую ноч, відавочна, не начавалі б дома, калі б Вася не запэўніў, што баяцца зараз не варта, таму што вакол размешчаныя наши партызаны. На гэтых вечар брат *Валодзя*, па даручэнні *Vасі*, запрасіў на сустрэчу з *Vасям* гр-ку *Шамрэй*, якая жыла дзесьці ля самога аэрадрома. Мне гэтае прозвішча *Шамрэй* памятаеца да гэтага часу. Гадзін у 10 вечара *Vася і гр-ка Шамрэй* сядзелі каля стала. Дома былі ўсе, акрамя брата *Валодзі*. Рантам адчыняюцца дзвёры, і на парозе з’яўіся ўзброены чалавек. Вася, хутка ўскочыўшы, схапіў яго за грудзі і выкінуў за парог, схаваўся і сам разам з ім. Стрэлы пачуліся яшчэ ў калідоры, а на дварэ раздаваліся доўгія аўтаматныя чэргі.

Неўзабаве ў хату ўвялі двух парапеных, адзін з якіх вельмі моцна енchyў. Гэта былі парапенныя белапалякі. Іх распранулі да пояса. У аднаго была вялікая рана пад ключыцай, і відаць было, што ён не выжыве. З ложка знялі прасцін і перавязалі іх. Узялі таксама дзве падушкі, абклалі імі парапеных у калёсах або санках і павезлі. Потым хтосьці распавядаў, што адзін з іх памёр па дарозе. У гэтых час, пакуль у хаце адны займаліся з парапенымі, іншыя вывелі тату з мамай на двор. Калі бандыты з’ехалі, старэйшая сястра *Вера* выйшла на двор і ўбачыла, што тата і мама забітыя. Ля адрыны ляжаў забітым і *Vася Рыбіноўскі*.

Каб не палохаць малодшай сястры *Лені* і двух маленьких дзяцей *Канашэвіч*, якія ў гэтых час знаходзіліся ў нас, *Вера* сказала, каб я ім нічога не гаварыла. Як і калі выйшла *Шамрэй*, або яна ўцякла, або яе вывелі, я не памятаю, вядома толькі, што яна пазней выехала ў *Польшчу*. Неўзабаве бандыты вярнуліся і ўсё ператрэслі ў хаце. Нас з малодшай сястрой *Ленай*

вывелі да фурманак, а калі ўслед за намі спрабавала ісці і *Вера*, яе пхнулі назад у хату і зачынілі дзвёры. Былі чутныя крыкі, валтузня. Праз некаторы час дзвёры з хаты, здаецца, адчыніліся, пачулася некалькі стрэлаў, а *Вера* так і не выйшла. Яе забілі ў хаце ля парога. Ноч была месячная, нас адвезлі на нейкім кульгавым кані з паўкіламетра, і мы ўжо бачылі, што наша хата і адрына загарэліся. Нам потым распавядалі, што труп *Веры* так і застаўся ў падпаленай хаце, і яго знайшли раніцай суседзі зусім абарэльм, але яны неяк вызначылі, што ў яе былі выкрученыя руки.

Бацька і маці пахаваныя на могілках ля вёскі. Пятыры”.

Галіна Іванаўна праз доўгія гады адважылася паведаміць, што сярод тых легіяneraў, якія нападалі, былі браты Чарнякі з в. *Былінскі* і ўдакладніла: сястру *Веру* забілі раніцай наступнага дня.

Сымановіч Алена Іванаўна, 1939 г.н.: “8 студзеня 1944 г. увечар тата, мама, сястра *Вера*, Рыбіноўскі з нейкай жансчынай нешта разглядалі і гутарылі паміж сабой. У гэтых час я пайшла спаць. Былі яшчэ *Канашэвіч* дзяўчынка і хлопчык са мной разам. Самая цяжкая хвіліна праходзіла, я нічога не бачыла. Толькі па аповядзе старэйшай сястры, што прышлі, пастукаліся і адразу ўрываюцца ў хату. У хаце ішла страляніна, былі 4 забітыя і 3 парапененые, з іх адзін забіты ляжаў на ложжу на мне соннай. Рыбіноўскі з татам пачалі ўцякаць. Але паколькі ім не ўдалося, тату злавілі жывым, а *Vасю* забілі каля самога хлява.

Потым узялі нас з сястрой *Галій*, пасадзілі на нейкі воз. Конік кульгавы, кульгавы. Адвезлі метраў 10 ад двара, як глядзім, гарыць усё. Пайшла страляніна. Яны сабраліся і з’ехалі. А нас далей і конь не павёз. Прыбег з вёскі народ, выратавалі нас. Жыхары вясковыя папрыносілі, хто што апрануць крышку, зблізілі нейкую скрынку ў выглядзе дамавіны, так іх і пахавалі ўсіх разам”.

Канашэвіч Іван Андрэевіч, камандзір партызанскага атрада “За Савецкую Беларусь”: “У тую ноч з вечара мне перадалі, што прыедзе былая мая гаспадыня *Шамрэва*, яна была выведніцай па Паўднёвым аэрадроме, паведамляла ў спецгруппу. Сказалі, што мянэ і жонку маю хocha бачыць, але атрад пакінуць не было на каго, ды і цёмная ноч была, я з жонкай падышоў да *Нёмана* і назад вярнуўся. Днём пачулі стрэлы і зарыва, так маё сэрца і жонкі, думалі, што нашых дзяцей пазабівалі, але нашы дзецы засталіся ў жывых, а *Vасю* камандзіра спецгруппы забілі, галаву спалілі. Наша сувязная *Шамрэва Анастасія*, яе ўзялі, але яна неяк уцякла і засталася ў жывых”.

У падпольнай газете “Уперад” ад 20 сакавіка 1944 г.: “Па-зверску выразалі нямецкія паслугачы сям’ю Сымановіча *Івана* з хутара каля в. Пятыры. Старому Сымановічу і яго жонцы двухногія зяяры, першым забіць, выламалі руки і ногі, а іх дачка *Вера* жыцьцем кінулі ў падпаленую хату” (Памяць. *Ліда. Лідскі раён. Мінск. 2004. 3.256).*

За ўзорнае выкананне заданняў камандавання ў тыле праціўніка і праяўленыя пры гэтым доблесць і мужнасць Указам Прэзідымома Вярхоўнага Савета СССР ад 4.02.44 за № 216/120 Рыбіноўскі Васіль Аляксандравіч узнагароджаны ордэнам Айчыннай вайны II ступені.

Пры гэтай “узорнай” дзеянасці загінулі:

Сымановіч Іван Міхайлавіч (1900 - 8.01.1944) - селянін в. Пятры.

Сымановіч Малання Якімаўна (1905, Чарэшля - 8.01.1944) - яго жонка.

Сымановіч Вера Іванаўна (1925 - 8.01.1944) - іх дачка, працавала ў гаспадарцы бацькоў, сувязная брыгады ім Кірава.

Засталіся троє дзяцей.

Уладзімір Іванавіч Сымановіч (1922 - 1948) партызан брыгады ім. Кірава, памёр ад сухотаў.

Галіна Іванаўна: “Мне было 14 гадоў, калі адбылася гэтая трагедыя. Нас забраў да сабе дзядзька па бацьку ў вёску Князікоўцы, дзе мы і жылі з сястрою Ленай да канца вайны. Пасля вайны, вярнуўшыся ад дзядзькі ў сваю вёску, працавала ў калгасе “Іскра” да 1965 г. У 1965 годзе паступіла на працу на Лідскі малочна -кансервавы завод тэкнічкай.

Брат Валодзя, з партызанамі ён быў звязаны таксама як і бацька з самага пачатку з’яўлення партызан. Пасля гэтай трагедыі сыйшоў зусім у группу намесніка Васі - Андрэя. У 1945-46 гг. ён ажсаніўся на сяброўцы Веры. Захварэў сухотамі і ў 1948 г. памёр. Жонка яго таксама памерла. У іх засталіся дзве дачкі.

Дакументы, якія былі ў нас і захоўваліся ў брата Валодзі, у 1946 годзе ўзяў Канаишэвіч з тым, каб выклапаціць нам якую-небудзь дапамогу і выслаў іх у Гомель. Адтоль яны і не вярнуліся”.

Алена Іванаўна: “Пасля вайны былі ўласаўскія банды, якія ўвесь час палявали на брата Ўладзіміра Іванавіча, былі спробы забіць яго. І яму не ўдалося працягнуць жыццё. Пакінуў дзвюх дзядчынак, якіх прыйшлося выхоўваць Гарадзенскаму дзетдому.

Вучылася ў пачатковай школе ў Пятрах, вучылася добра. Улетку пасвіла кароў. З 5 класа хадзіла ў школу за 4-5 км. Скончыла 7 класаў. У калгасе працаваць бессэнсоўна, і прытым я думала, што я ў чыгуночку пайду. Паступіла я працаваць у Гархарч-прамгандаль у 1959 г. Спачатку кухонным, потым працавала заг. буфета, потым у столовай № 4 кандытарам”.

Буйніцкі А.Т. “У 1967 г. у кастрычніку ў пярэдадзень 50-годдзя Савецкай улады рэшткі Васіля Рыбіноўскага былі перавезены і пахаваны ў в. Дакудава, дзе збудаваны помнік і на мемарыяльнай пліце высечана яго імя і іншых партызан загінулых у баях”.

Афіцыйна Рыбіноўскі Васіль Аляксандравіч - палітрук п/п 38729 паходаваны ў брацкай магілі ў Бердаўцы з датай смерці 11.02.1944 г. (Памяць. Ліда. Лідскі раён. Мінск. 2004. 3.339). У гэтай жа кнізе на стар. 252 паведамляецца, што парэшткі героя перапахаваны ў брацкую магілу ў в. Дакудава.

У сшытку ўліку дыверсійной працы атрада “Іскра” аб гэтай аперациі напісана некалькі радкоў: “Зроблена засада ў складзе брыгады на паліцэйскі пастарунак Гуты. У выніку бою забіта 8 гітлератаў, 20 паліцыянтаў, узята ў палон 4 паліцыянты. Спалены 2 легкавыя аўтамашыны. З боку партызан параненая Буланаў, Яромін і Краско. Узятыя трафеі: 6 вінтовак, кулямёт, пісталет, розных патронаў 211, граната. Пад камандаваннем Коннава ўдзельнічала 60 чалавек. Вызначыліся Васільеў М., Сасноўскі Р., Сляткоў П., Кучкін, Багмут, Кіеня, Малецін, Кудзінаў, Чыркоў, Фёдараваў, Алейнік, Сапешка.”

У дзённіку 3-й роты яшчэ карацей: “Зроблена засада ў складзе атрада “Іскра” ураёне Гуты, забіта 8 гітлератаў, 20 паліцыянтаў, узята ў палон 4 паліцыянты, трафеі: 6 вінтовак, кулямёт, пісталет, 211 патронаў, граната. Вызначыліся Чыркоў, Фёдараваў”.

Гэта самая эфектыўная засада партызан у Лідскім раёне. Была знішчана Бярозаўская залога, у tym ліку начальнік залогі обер-лейтэнант Курт Фідлер па мянушцы “Белы фрыц”. Аперация была выдатна спланавана і бездакорна выканана. Але нешта або не так было дакладзена, або не так асветлена, і асноўныя ўдзельнікі аперациі засталіся без узнагарод.

Па-разнаму распавядалі аб гэтай аперацыі яе кіраўнікі - камандзір Кіраўскай брыгады Васільеў С.Ф., камандзір атрада “Іскра” Коннаў А.А і начальнік асобага аддзела “Іскры” Сасноўскі Р.Ю.

Васільеў С.Ф.: “Начальнікам залогі ў пасёлку Бярозаўка быў маёр Курт, у першу Сусветную вайну ён быў у гэтым жа пасёлку ў чыне жандара. Курт быў жорсткі з насельніцтвам: вешаў, забіваў, рабаваў. Залога быў добра ўмацавана агнявымі пунктамі ў бетоне, і была добрая сувязь з залогай г. Ліды. Трэба было наладзіць ёй засаду. Але як прывабіць яго і ўсю залогу ў засаду? Ен асабліва пераследваў габрэяў. Я вырашыў у бліжэйшую в. Васілевічы накіраваць группу партызан-габрэяў, каб яны прыбылі туды да 11-12 гадзін дня і размясціліся ў хатах, нядобранадзейных для партызан. З літровых бутэлек, узятых з сабой і налітых водой, яны пілі як моцную самагонку, рабілі выгляд, што дужа подвыспілі, замовілі, каб ім падрыхтавалі лазню да 14 гадзін. Праз некаторы час у залогу пабег мужчына з дакладам Курту аб tym, што ў вёску прыбылі жыды і замовілі сабе лазню на 2 гадзіны дня.

Адначасова я загадаў начальніку асобага аддзела атрада “Іскра” тав. Сасноўскаму Роберту праз сваіх давераных асобаў, якія маюць сувязь з залогай, у прыватнасці з начальнікам залогі маёрам Куртам, накіраваць яму шнапс і яйкаў, і каб ён з гэтай перадачай паведаміў, што ў в. Васілевічы прыбылі жыды і замовілі сабе лазню на 2 гадзіны дня. Што і было зроблена.

У дзень аперацыі, рана раніцай, маючы рэкаг-

насцыроўку месца засады, я сабраў камандзіраў атрадаў, раслумачыў задачы і паказаў камандзіру атрада месца і час засады і раслумачыў сігналы агню і яго спынення. У 7 г. раніцы брыгада выйшла на месца засады таемнымі дарогамі, якія не паказвалі, куды накіроўвалася брыгада. Да месца засады брыгада прыбыла дакладна, атрады таемна размясціліся на паказаных месцах. Усталявана было назіранне за нямецкай залогай.

Мы ляжалі мокрыя на мокрым снезе. Але былі ўпэўненыя, што ляжым нездарма. Курт абавязкова выедзе з свайго логава на паляванне на жыдоў. Так яно і выйшла. Камандзір звяза сувязі тав. Макуненка далажыў, што з залогі выйшлі танкі. Я яму не паверыў і сказаў: “Там танкаў няма, глядзі лепш”. Пасля ён далажыў, што ідуць легкавыя аўтамашыны, а за імі шмат фурманак з немцамі і паліцаямі. Амаль уся залога ўвайшла ў лагчыну. Я галаву калоны падпусціў на адлегласць 40 м ад мяне. Маёр Курт спыніў сваю машины і вырашыў наперад сябе пратусці калону. У гэты момант я даў сігнал чырвоная ракета - агонь. Бой дойдзёўся нядоўга. Ураганы агонь партызан зваліў адразу ўсё. Жывымі засталіся толькі тыя, якія паднялі белыя сцяжкі, якія азначаюць “не бі - свае”, гэта з тых, якіх мы засылалі ў нямецкую залогу. Другі сігнал - зялёная ракета - спыніць агонь. Маёра Курта партызан Балбатуноў распрануў нагала, паставіў яго ракам у кірунку на сваю пабітую залогу, куль аказалася ў ім 40. Так была знішчана нямецкая залога ў пасёлку Бярозаўка”.

Коннаў А.А.: “Было вырашанае нанесці ўдар па нёманскай залозе, якая знаходзілася на шклозаводзе. Разбіць яе ў логаве ў нас не было магчымасці. Добра ўмацаваная і ўзброеная, праз завод праходзіла шашэйная дарога Ліда - Наваградак, адтуль магло прыбыць хутка падмацаванне. Трэба было неяк выбавіць іх з логава. Начальнік нёманскай залогі гаўтман Курт быў нам вядомы як “майстар” весці бai з бязбройнымі людзьмі, асабліва з дробнымі групамі габрэяў, уцякачоў з Лідскага гета да партызанаў. Гэтую яго любоў весці бой з бязбройнымі мы і выкарысталі.

На адзін з хутароў у Васілевічы мною была накіраваная невялікая група партызан-габрэяў без зброі з задачай грэць лазню (сушню для ліну), нібы мыцца пасля ўцёкаў з гета. Спачатку гаспадар не пускаў паліць лазню, але ўмяшаўся начальнік асобага аддзела Сасноўскі і раззлаваны хутаранец дазволіў паліць лазню. Сасноўскі з’ехаў, а гаспадар лазні неўзаметку выехаў у нямецкую залогу, партызаны ўсё гэта бачылі. Нам як раз гэта і было трэба. Яшчэ з вечара было асабліва прыдзірліва праверана зброя, боепрыпасы і рыштунак ва ўсіх партызан, якія ішли на заданне. Вядома, ніхто не ведаў куды, за выключэннем камандавання атрада. Уначы падняў атрада па трывозе - каля 120 чалавек - і зрушыўся з Альхоўкі па лесе і балоту, абходзячы ўсе населеные месцы (х. Васілевічы, в. Васілевічы, в. Пудзіна) і вывеў атрад паміж в. Пудзіна і шклозаводам, на загадзя выведаное месца. Размясціў людзей падкованадобна, а акрамя

таго група 20 чалавек прасунулася наперад нас, яна павінна была пратусці немцаў і зачыніць выйсце, каб не выпусціць ні аднаго фашиста або паліцыянта.

У Нёманскую залогу раніцай, адразу ж як з’ехаў гаспадар лазні, быў накіраваны наш сувязны-выведнік камуніст Юрась (з в. Пудзіна, пасля працаў старшынём сельсавета), выведаць і дазнацца ад наших паліцыянтаў аб выездзе немцаў на аперацию і папярэдзіць, каб яны як-небудзь не ехалі. Юрась прыбыў і далаўшы аб зборах на аперацию Нёманскай залогі. Прыкладна праз паўгадзіны пачулі гуд матораў, а затым смех і крик паліцыянтаў, якія ехалі на фурманках, ігру на губных гармоніках і весялосць. Машины, трохі не даехаўши да месца засады, выехалі наперад. Я знаходзіўся з партызанамі, якія павінны адкрыць агонь па майм сігнале першымі. Падпусціўши машины на 80-100 метраў, я даў сігнал, і ўсё заглушиў шкваральны агонь з трох бакоў з аўтаматаў, кулямётавай і вінтавак. А затым з крыкам “ура” кінуўся ў атаку, праз 15-20 хвілін ўсё было скончана. Было знішчана 3 аўтамашыны, 10 фурманак, забіта 70 немцаў і паліцыянтаў, 5-6 паліцыянтаў узята ў палон, забралі ўсю зброю і боепрыпасы. Праз в. Пудзіна, Васілевічы вярнуўся ў в. Альхоўка.

На наступны дзень з г. Ліды прыбыла на бронетранспарцёрах і машинах дапамога. На месцы ўчорашияга бою тырчалі шкілеты машины і валяліся трупы заваёўнікаў. Трупы пачалі грузіць у машины і тады зауважылі труп гаўтмана - начальніка Нёманской залогі, кінуўся да яго і толькі пачалі падымаць - раздаўся выbuch, гэта спрацавала партызанская міна і знішчыла яшчэ 6 фрыцаў.

Немцы праваждаліся цэлы дзень з трупамі. У гэтym бai партызаны паказалі адвагу духу і знаходлівасць. Асабліва вызначыліся “іскраўцы” - Даўлюд Віктар, Кушаль Валодзя, Кудзі Міхась і Аляксандар, Сіней Віктар, Уласаў Уладзімір, Пястроўскі Ўладзімір, Алейнік Рыгор, Глухароў Аляксей, Нікіфараў Міхайл, Дзмітрыэнка Сцяпан, Васільеў Мікалай, лекар атрада Гордзін Кальман, мед. сястра Гордзіна Эсфіра, Бажко Мікалай, Воўкаў Мікалай, Сляткоў Пётр, браты Гінзбургі Мотка і Цалій, Туртукін Іван і шэрэг іншых партызан. Страт не было. Партызаны - Алейнік Рыгор і Нікіфараў Міхайл атрымалі лёгкія раненні. А мінавалі дарогу выдатныя нашы мінёры - Яншын Пётр і Лазавы Сільвестр. Гэта іх міна забрала яшчэ 6 фрыцаў”.

Сасноўскі Р.Ю.: “Сяляне в. Васілевічы скардзіліся на сямейны габрэйскі атрад Туўі Бельскага. Я дамовіўся, каб туды паўтара месяцы ніхто не заходзіў, пусцілі слых, што сыйшлі на Літву. 27 студзеня ўзяў з атрада Бельскага шэсць габрэяў і паслаў іх у Васілевічы. Яны павінны былі наладзіць дзень нараджэння Бельскага. Мясцовыя жыхары пабеглі скардзіца да немцаў: “Зайтра ў нас габрэі праводзяць дзень нараджэння Бельскага”. Мы сачылі, хто пабяжыць. Курт Фідлер - бандыт, хадзіў заўсёды з палкай - не ведаў каго слухаць. Дамовіўся з адным палякам, што ён дасць сігнал, калі прыедуць габрэі. Прозвічча яго Заяц, ён потым 10 гадоў адседзеў за

тое, што нам дапамог. Жыў у Наваградскім раёне, пасля турмы прыязджаў да мяне. Немцы яго таксама саджали.

Раніцай наш атрад “Іскра” з Альхоўкі высунуўся на месца засады. Гэтае месца назвалі потым Робертава горка. Вакол лес на 1,5 кіламетры. Заселі абапал дарогі. Мароз. Камандзір брыгады атрымаў звесткі, што немцы едуць на танках: “Я цябе б’ Самара, навучу, як ваяваць”.

- Страна, - гавару, - але танкаў там быць не можа.

Неўзабаве высветлілася: 2 машины з немцамі і паліцыянты на вазах едуць лавіць габрэй. Пад’ехалі, метраў 50 заставалася, затрымалася машина. Сядзім ціхія як мышы. “Белы фрыц” Курт Фідлер устаў. Бегам з фурманак, абліялі машину. А мы і спераду, і ззаду, і яны перад намі. Намалаці. Цудам жывымі засталіся двое.

Хтосьці прапанаваў: давайце Фідлера замінум. Распранулі, паставілі голага, міну падклалі. Прыйшлі ў Васілевічы. А мне адзін гаворыць: “Самі не пайдуць, пашлюць насельніцтва”. Звяртаеца Васька Брыль - стараста на шкляным: “Едуць, збіраюць насельніцтва”. Мы з гэтым Васькам у 4 раніцы размінавалі Курта. Немцы доўга самі яго расстрэльвалі. Ні адзін чалавек з мясцовага насельніцтва не пачярпей.

За гэтую аперацыю, як было сказана на ўрачыстым сходзе, б габрэй, я і Багмут да ордэна “Чырвонай Зоркі” былі праdstаўлены. Потым забылі - і сумленне не грызе”.

Дакументы:

Акт.

Удзельнічала 4 партызанская атрады: ад “Іскры” 50 чалавек пад камандаваннем камандзіра атрада Коннава; ад “Кастрычніцкага” - 52 партызаны пад камандаваннем камандзіра атрада лейтэнанта Панчанкі і камісара лейтэнанта Дзяргіна; ад “Балтыца” - 45 партызан пад камандаваннем камандзіра атрада лейтэнанта Пралыгіна і камісара старшага палітрука Пянькоўскага; ад атрада імя Арджанікідзе - 20 партызан пад камандаваннем камандзіра атрада капітана Ляшэнкі і камісара Кіяна. Зліку 20, 10 знаходзілася ў в. Васілевічы пад камандай Р. Сасноўскага, упаўнаважанага атрада “Іскра”, вайсковага інжынера 3 рангу.

Імітавалася рабаванне 10-ю габрэямі. Быў пасланы чалавек паведаміць у залогу Гуты аб гэтым рабаванні, каб прыехалі навесці парадак.

Немцы выехалі на дзвюх легкавых машинах і сямі фурманках. Немцаў было 8 афіцэралі і 26 паліцыянтаў, зліку немцаў:

1. Капітан жандармерыі Вальтар Кельняў.
2. Обер- лейтэнант Курт Фідлер (“Белы фрыц”).
3. Обер- лейтэнант Генрых Ліхтэнфельд.
4. Лейтэнант паліцыі Эрвін Эмдэ.

5. Лейтэнант паліцыі Пауль Ніе.

6. Шафёр Дле і інші.

У бai былі забітыя 8 нямецкіх афіцэралі і 22 паліцыянты. Узяты ў палон 4 паліцаі, трох з іх параненыя. Дзве легкавыя машины спалены. Узята: 2 кулямёты, 3 аўтаматы, 26 вінтовак, 8 пісталетаў, 10 гранат, 1000 патронаў. Страт з боку партызан не было, акрамя трох параненых, двое лёгка і адзін у поласць лёгкіх.

У аперацыі вызначаліся лейтэнанты Панчанка, Дзяргін, Коннава, вайсковы інжынер Р. Сасноўскі. А таксама спрабіліся з задачай партызаны і камандзіры атрадаў “Балтыца” і “Арджанікідзе”.

Камандзір брыгады ім. Кірава

капітан Васільев

Начальнік штаба ст. лейтэнант Пракаповіч.

А гэта кніжны варыянт, пісаны па законах савецкага рэалізму.

“Камбрыга С.Ф. Васільева і камісара С.М. Кандакова выклікалі ў штаб да Я.Д. Гапеева. Выслушавы іх кароткі даклад аб спрахах у брыгадзе, Яўхім Данілавіч сказаў:

- Дыверсіі на дарогах - добра, развівайце і далей гэтую форму барацьбы. Аднак пара і за буйнейшыя аперацыі брацца. Як вы на гэта глядзіце, таварышы?

- Гатовыя да любога задання, - быў адказ.

Гапеев ухваляльна кінунуў галавой, даючы зразумець, што задаволены адказам, і запрасіў праісці ў зямлянку начальніка ваенна-аператыўнага аддзела П.І. Серабракова. Там на шырокім працоўным стале ўжо ляжала разгорнутая буйнамаштабная карта з нанесенай на яе аператыўным становішчам у Лідскай партызанскай зоне. Сінім алоўкам тоўста пазначаныя залогі праціўніка, іх лініі абароны і патрулявання. Да іх цягнуліся чырвоныя стрэлы з лясных масіваў. Пункцірныя ланцужкі паказвалі таемныя сцежкі, па якіх партызанская выведнікі і падрыўнікі пранікалі ў логава ворага.

Піліп Іванавіч Серебряков, кадравы афіцэр, шчыльны, камлюкаваты, гадоў сарака мужчына, азнаёміў камандаванне брыгады з становішчам, выказаў сутнасць будучай аперацыі, якая даручалася брыгадзе імя Кірава.

У вёсцы Бярозаўка Наваградскага раёна акупанты аднавілі гуту “Нёман”. Партызанская выведка паведаміла, што там наладжваецца вытворчасць лінз для вайсковых аптычных прыбораў, з Нямецчыны прыбылі адмыслоўцы, прадпрыемства ахоўваеца даволі буйной залогай, у суседніх вёсках размісціліся атрады і заставы нямецкіх войскаў. Брыгадзе імя Кірава належала таемна выйсці ў раён гуты, удакладніць сістэму абароны, а затым сілай некалькіх атрадаў раптоўным камбінаваным ударамі знішчыць варожую залогу.

- Аперацыя не з лёгкіх, рыхтуйце яе аддумана, - развітваючыся, сказаў Я.Д. Гапеев. - Для гітлераўцаў гута мае статэгічную каштоўнасць! Берагуць яны яе. Вунь колькі залогаў вакол Бярозаўкі панаторканы, - паказаў рукой на карту. Паціскаючы руکі, дадаў: -

Лічыце, гэтая аперацыя - ваши іспыт насталасць. Аб яе выніках будзем вышэйшаму камандаванню дакладваць. Не падвядзіце.

Вярнуўшыся ў штаб брыгады, камбрыг запрасіў да сабе начальніка штаба і камандзіра брыгаднай выведкі. Параіўшыся, вырашылі выведку раёна Бярозоўкі даручыць выведгрупе Р.Ю. Сасноўскага з атрада "Іскра". Роберт Юр'евіч бываў на шклозаводзе, нядрэнна ведаў гэтыя раён.

Праз тыдзень камандаванне брыгады ўжо мела грунтоўную інфармацыю, як аб шклозаводзе, яго ахове, так і аб залозе праціўніка. Камандаваў ім маёр - нацыст Курт Фідлер, празваны насељніцтвам навакольных вёсак "белым афіцэрам". Фідлер нядрэнна валодаў рускай мовай, добра ведаў мясцовасць (яшчэ ў Першую Сусветную вайну служыў тут у палявой жандармерый), адрозніваўся лютасцю і жорсткасцю ў адносінах да мясцовага насељніцтва. Да партызанаў і асобаў, звязаным з імі, быў бязлітасны. Акрамя ахоўнай роты з палявой жандармерый ў яго падначаленні знаходзілася каля дзесяці невялікіх мясцовых залогаў. Сіла немалая: 400-500 добра ўзброеных галаўварэзаў, якія мелі мінамёты і буйнакаліберныя кулямёты. У выпадку неабходнасці Фідлер мог выклікаць падмацаванне з Наваградка і Ліды.

Для разгрому "банды Фідлера", так празвала насељніцтва гняздо карнікаў, вылучылі з складу брыгады атрады "Балтыец", "Іскра" і імя Арджансікідзэ. Аперацыяй кіраваў камбрыг С. Ф. Васільеў.

Апоўначы на 28 студзеня 1944 года атрады выйшли на аперацыю. Рухаліся фарсіраваным маршам, пазбягаючы сустрэч з гітлераўцамі і насељніцтвам. Наперадзе ішлі выведнікі, якія вывучаі маршруты атрадаў. Да світанку партызаны занялі зыходныя пазіцыі і стайліся, утварыўшы "агнявы мяшок", у які трэба было завабіць фідлераўцаў.

Рана раніцай да старасты вёскі Пудзіна на некалькіх санках-развалінках паёхала група партызан, узначаленая Р.Ю. Сасноўскім. Партизаны павялі сябе бестурботна: запатрабавалі напаліць для іх лазню, замовілі абед з гарэлкай і курацінай, разбрываліся па вёсцы, "забыўшы" выставіць на выхадах з яе ахоўныя пасты. На ўсю падрыхтоўку Сасноўскі адвеў старасту трэх з паловай гадзіны. Расхаджваючы па вёсцы, партызаны заходзілі ў хаты тых жыхароў, якія, па звестках падпольшчыкаў, мелі сувязі з акупантамі. Роберт Юр'евіч адразу ж паслаў у Гуту (пасёлак поруч шклозавода), дзе размяшчаліся ахоўная рота і штаб маёра Фідлера, падпольшчыка з мясцовых жыхароў з паведамленнем аб з'яўленні партызан у Пудзіне, якія збіраюцца парыца ў лазні. Партизанская сакрэты, схаваныя ўздоўж дарогі ад Пудзіна на Гуту, засеклі некалькіх жанчын і падлеткаў, якія спяшаліся ўлегцы ў бок Гуты. Іх не чапалі: маёр Фідлер павінен атрымаць "пэўную" інфармацыю таксама з уласных крыніц.

Камендант выслуχаў паведамленне аб з'яўленні партызан у Пудзіне, падрабязна распытаў аб іх колькасці, узбраенні. Неўзабаве да Фідлера прыбылі і яго людзі. Апытаўшы іх паасобку, ён пераканаўся ў

пэўнасці атрыманых звестак і аддаў распараджэнне падняць па трывозе роту. Рассадзіўшы салдат па машинах, Фідлер, упэўнены ў шчаслівым зыходзе аперацыі, не выслаў наперад нават выведку. Карнікі накіраваліся ў Пудзіна, прадчуваючы забаву: як яны будуць браць голых партызан у лазні, а потым наладзіць сытны абед, замоўлены для іх партызанамі. Вось ужо над чым можна будзе пасмяяцца ўдосталь! Заўгдзяя фотографы назапасіліся плёнкамі, а ротны каптэнармус прыхапіў шанцавы інструмент і вяроўкі з гатовымі петлямі: маёр загадаў пасля завяршэння аперацыі палонных партызан падвергнуць "спецапрацоўцы" - некалькіх павесіць голымі каля лазні, а астатніх расстраляць. Дзве грузавыя машины, набітые карнікамі, заехалі на груд, спыніліся. Да партызанскай засады заставалася метраў 50-60, а да Пудзіна з паўкіламетра. Салдаты саскоквали з машын і вышыхтоўваліся пазвязна. Прайшло каля паўгадзіны. Партизаны, лежаўшы ў засадзе, з нецярпенем чакалі чырвоную ракету - сігнал да бою. Да машын паёхала дзесяткі паўтара фурманак з салдатамі і паліцыянтамі. Пачуліся гарманы выкрыкі-каманды, зышкітованыя ў звязавыя калоны салдаты крануліся да вёскі, расходзячыся веерам так, каб перад самой вёскай разгарнуцца ў шырокі ланцуг, ахапіць яе з флангаў. Раштам у неба ўзвілася чырвоная ракета. І ў адно імгненне груд ажыў: дружна, амаль ва ўпор выцялі партызанская кулямёты, запрацавалі аўтаматы, хвостка разанулі прыцэльнym агнём карабіны і вінтоўкі. Пачаўся бой. Гітлераўцы змяшаліся, кінуліся назад, да машын. Бязладная страляніна, крыкі, енкі параненых. Астаткі карнікаў збеглі ў Гуту.

Выт партызан аказаўся настолькі раптоўным і ашаламляльным, што гітлераўцы не паспелі арганізаваць як след абарону, пакінулі на поле бою шмат зброі, боепрыпасаў і нават трупы забітых салдат і афіцэраў. У гэтым бai знішчана больш за 30 гітлераўцаў, у тым ліку 8 афіцэраў - два маёры, капітан і малодышыя чыны. Партизаны спалілі 2 легкавыя аўтамашыны, разбілі 8 вазоў, узялі трафей: 2 кулямёты, 3 аўтаматы, 26 вінтовак, 10 гранат і больш за 10 000 вінтовачных патронаў.

... На наступны дзень у Пудзіна прыбылі танкі. Гітлераўцы забрали трупы забітых салдат і афіцэраў, правялі следства. Добраахвотаў з мясцовых жыхароў, якія паведамілі маёру Фідлеру аб з'яўленні партызан, арыштавалі. Іх авбінавацілі ў дапамозе партызанам і расстралялі.

Мабыць, асцерагаючыся паўторнага нападу партызан, немцы згарнулі вытворчасць аптычнага шкла на шклозаводзе "Нёман". "Банда Фідлера", панёшы значныя страты, зараз залізвала раны і сядзела спакойна, нікуды не паказвала носу". (Гарбачэўскі І.І., Пянькоўскі І.К. Атрад зваўся "Балтыец". Мінск, 1991 з. 104-108).

Паколькі гэтая партызанская аперацыя была адлюстрраваная ў паведамленні нямецкага камандавання ахоўных войскаў у Беларусі стаўцы ОКВ, то маеща магчымасць парапаўнаць сапраўднае з надуманым:

“Паліцейскі звяз на поўнач ад вёс. Бярозаўка напароўся на партызанскую засаду. У выніку забіта б немцаў, 17 паліцыянтаў, 5 паліцыянтаў зніклі без вестак. Партызаны захапілі 2 ручныя кулямётны, 2 аўтаматы, 27 вінтавак, 2 санак з абмундзіраваннем” (Усенародны партызанскі рух у Беларусі ў гады ВАВ. Мінск. 1982. Том 3. С.54)

Назаўтра, 29 студзеня быў падарваны цягнік у рэне ст. Гаўя, разбіты паравоз, 16 парожніх платформаў, разбуранае чыг. палатно 120 м, рух затрыманы на 30 г. Удзельнічалі: Гаўрыленка, Кудла, Бажко, Бондар, Говар, Рудзінскі, Курылаў, Зубрылаў, Слесар, Жаўнерчык, Бялундзя.

31 студзеня камандзір брыгады Васільеў С.Ф. просіць дапамагчы патронамі: “Засталося па 5 штуку на вінтоўку”.

23 лютага камандзір атрада “Іскра” Коннаў А.А., нам. камандзіра атрада па выведцы Сляткоў П.Я., памочнік Ўпаўнаважанага ЦК КП(б)Б па камсамольскай працы Зямкоў Х.А. і намеснік камісара брыгады па камсамольскай працы Шубін У.І. былі прадстаўленыя да ўзнагароджання ордэнамі Чырвонай Зоркі.

66. Баі за Філонаўцы

З сярэдзіны студзеня 1944 г. у Філонаўцах была размешчана залога АК у сіле адной роты. Вёска была абнесеная равамі і калючым дротам. “Умацаваны лагер” у Філонаўцах, закрыў чырвоным партызанам праход праз Дакудаўскія балоты ўглыб Лідскага раёна.

Васільеў С.Ф. “На тэрыторыі дзеянняў Кіраўскай брыгады дзеянічала сумесна з немцамі буйная група б/п, банда былых б/п афіцэраў пад камандаваннем капітана Рагнера і яго памагатых Крыся і Сібрака. Гэтая банда пад відам партызан у раёне вёсак Пятры, Філонаўцы, Лучкі, Забалаць і інш. рабавалі, забівалі, нацкоўвалі насельніцтва супраць партызан, імкнучыся ўсімі сіламі і сродкамі знішчыць партызан Кіраўскай брыгады. Але насельніцтва разумела, з кім мае справу, і не ішло на буду. Тады Рагнер прапанаваў мне аб’яднаць нашы высілкі ў барацьбе супраць немцаў і іх памагатых. Рагнер хітрыў, хацеў нас, партызан абдурыць і паціху знішчыць. Я ведаў і разумеў яго намеры, ён толькі рабіў выгляд, што мяняе сваё стаўленне да нас. Аднак я даў згоду і пропанаваў праз сваіх парламенцёраў паказаць сябе на справе і паставіў яму задачу - на працягу тыдня знішчыць Іўеўскую залогу немцаў і паліцаў. Адначасова я не даў яму згоды дыслакавацца ў раёне Кіраўскай брыгады і выдзеліў яму іншы раён, за мяжу якога ён не мог выходзіць без маёй згоды. Ясна, Рагнер не прыняў маіх пропаноў, наадварот, як я і чакаў, пачаў пераследваць маіх партызан, якія вярталіся з аператыўнага задання, збіваў і знішчаў насельніцтва якое спачувала партызанам.

Я быў змушаны прыняць супраць гэтых бандыцкіх груп больш сур’ёзныя меры. Я атрымаў указанне падпольнага райкама партыі тав. Гапеева

Я.Д. аб знішчэнні гэтых бандыцкіх груп. Атрады былі прыведзены ў поўную баявую готовасць. Унацы атрады “Іскра”, “Кастрычніцкі”, “Балтыец”, імя Арджанікідзэ былі перапраўлены на правы бок р. Нёман і накіраваны ў раёны засяроджвання в. Бурносы, Мелегава, Дакудава. Досьвіткам частка б/п банд і груп была знішчаная, а зброя сабраная”.

Дзённік 3-й роты атрада “Іскра” аб “сур’ёзных мерах” згадвае міаходзь: “10 лютага 1944 г. праведзена аперацыя па ліквідацыі белапольскай банды, забіта 7 паліякаў”.

У данясенні камандавання брыгады ад 12 лютага вышэйстаячаму кіраўніцтву паведамляеца, што ў аперацыі ўдзельнічалі: ад атрада “Іскра” 110 чалавек, ад атрада “Балтыец” - 40 чалавек, ад атрада “Кастрычніцкі” 60 чалавек, ад атрада ім. Арджанікідзэ - 45 чалавек, 8 чалавек спецгрупы капітана Вераніка і ад Чапаеўскай брыгады - 90 чалавек. Аперацыяй кіравалі камісар брыгады Кірава палітрук Кандакоў і нам. камандзіра брыгады лейтэнант Дзямідаў. “10 лютага да 8-00 ачышчаныя ад ворага в. Скамен-Бор, Боркі, Дакудава, Біскупцы, і Лучкі. Раён ад белапольскіх банд вызвалены і кантралюецца”.

Супрацьлеглы бок аб гэтай спробе ліквідацыі Філонаўскай залогі паведамляе наступнае: “10 лютага брыгада Кірава, узмоцненая брыгадай імя Чапаева, перайшла Нёман. Атрады ўвайшли ў Скаменны Бор і Боркі, “рабуючы вёскі з быдлам і распраўляючыся з людзьмі, падазраванымі ў садзейнічанні атрадам АК. Адначасова адна з іх груп наладзіла засаду на дарозе Філонаўцы - Сяглы, забіўши двух салдат АК, якія ехалі на санках па хлеб для партызанскае залогі ў Філонаўцах. Спроба нападу на Філонаўцы была адбітая размешчанай там ротай 4 батальёна. Савецкі напад адбыўся таксама на Лучкі, дзе ў апошні час быў размешчаны па хатах звяз “Кубы” (Тадэвуша Орвіда). Аднак “Куба” выйшаў унацы на вылазку ў паўднёва-ўсходнім кірунку і наткнуўся на савецкіх партызан у ляску каля Мельхава. Падчас сутычкі бальшавікі панеслі значныя страты; выведвальны звяз “Іона” з прычыны перавагі супраціўніка змушаны быў адступіць” (Krajewski K. Armia Krajowa na Ziemi Lidzkiej./ Ziemia Lidzka. № 39. s.22).

Выбіць залогу АК з Філонаўцаў і “ачысціць Лідскі раён ад белапольскіх банд” не ўдалося.

5 сакавіка 1944 г. атрад “Іскра” у складзе 135 чалавек здзейсніў паўторны напад на вёскі Боркі - Філонаўцы. Забіта 9, паранена 7 чалавек.

Васільеў С.Ф.: “Белапалякі не супакоіліся і праз некаторы час началі свае бандыцкія дзеянні ў адносінах да партызанаў і насельніцтва. Я быў змушаны другасна 4 сакавіка паўтарыць аперацыю па знішчэнні астаткаў б/п бандытаў. На гэты раз яны атрымалі сваё заслужанае. Было забіта 50 бандытаў. Захопленыя вялікія трафеі. Вёскі Лучкі, Філонаўцы, хутары Забалаць і Пятроўскі быў поўнасцю вызвалены ад б/п бандытаў. У сакавіку Дзяржынская і Кіраўская брыгады, перайшоўшы р. Нёман, аб’яд-

нанымі сіламі выбілі белапалякаў з в. Пяты, Лучкі, Філонаўцы”.

Лазавы С.Т.: “Атрад “Іскра” балотамі пера-браўся на хутар Забалаць, каб адрезаць б/п бандытам шлях адыходу да Ліды. Завязаўся бой вакол в. Філонаўцы: запрацавалі кулямёты, аўтаматы, у ход пайшлі гранаты, у паветра ўзляцела драчяная агароджка. З вялікімі стратамі б/п бандыты пакінулі Філонаўцы. Балотамі і багнай адыходзілі, але тут “іскраўцы” далі аб сабе знаць. З балота і кустоў мы началі займаць хутар Забалаць, але з некаторых асобных хат б/п бандыты па нас вялі прыцельны агонь, тады атрады падпалі пару хат, з якіх б/п вялі агонь, выгналі іх да лесу і кулямётным агнём знішчылі. Кулямётны разлік Івана Дабралежы ва ўпор расстрэльваў б/п бандытуў ён знішчыў з сваёй засады да 20 б/п. Калі мы занялі хутар Забалаць, выбілі б/п, праверылі ўсе адрыны, гумнішчы, склеп, шукалі бандытуў. На адным з гарышчаў я з хлонцамі набраў два мяшкі мерзлых журавін, паклаў на санкі, сам сеў кіраваць канём і еду па хутарскай дарозе. Раптам па маім вазку стукнуў кулямёт, я прылёг у санках, схаваўся за мяшкі з журавінамі. Кулі, якія траплялі ў мяшкі звонку не здолелі дасягнуць майго цела, а пабітвыя журавінкі апірскалі мне твар. У гарачыя я не заўважыў. Калі я пад'ехаў да групы сваіх таварышаў усё крыкнулі: “Лазавы парапенены, глядзіце ўвесь у крыве, твар які”. Да мяне падбег камісар атрада Рыгор Сямёновіч Цімафеяў, спытаў: “Як ты сябе адчуваеш, ты што парапенены?”. Я адказаў: “Быццам усё ў парадку, з чаго гэта ты ўзяў?”

- Ты паглядзі на сябе ў лютэрка.

- А дзе ж я яго вазьму.- Ён выняў сваю насоўку выцер мне твар, хустка была чыроная, а твар чысты. Мы потым зразумелі, што гэта пырскі журавінавага соку, а журавіны я захапіў для парапененых якія знаходзіліся ў партызанскім шпіталі”.

Пераказ вынікаў бою з пункта гледжання супраціўніка: “Уначы з 4 на 5 сакавіка некалькі савецкіх партызанскіх брыгад, у тым ліку атрады брыгады імя Кірава, перайшлі Нёман. Бальшавікі ішлі з боку Скаменнага Бору і Боркаў, якія абраставалі і ў якіх расправіліся з людзьмі, падазраванымі ў садзеянічанні АК. Савецкі рапарт з гэтай аперацыі гаворыць аб ліквідацыі 5 сем'яў “белапалякаў” і реквізіцыі маёмесці. Раніцай 5 сакавіка падышлі пад Філонаўцы, але спачатку былі хутка спыненыя. У пагоню за адыходзячымі ў кірунку Боркаў саветамі пусціўся звяз “Кубы”. Але не атрымаў падтрымкі ад падпаручніка “Аляксандра”, досыць хутка заграз у бай з пераважнімі бальшавіцкімі сіламі на дамбе перад в. Боркі. Быў атакаваны абапал дамбы. Выкарыстаўшы момант, калі бальшавікі, якія рыхтаваліся да атакі, панеслі страты ад агню яго звяза, здолеў адступіць балотамі да в. Былінскія і Навіцкія. Страціў 2 забітых і некалькі парапененых.

Савецкі напад на вёскі, якія ляжаць на заход

ад Дакудава - Плябанцы, Нешыкоўчына і Яськаўцы, быў адбіты звязам Станіслава Харужага “Ваўка”. Рускія здолелі на некаторы час уварвацца ў Плябанцы, абраставалі вёску і спалілі адзін будынак. Змушаныя былі да адступлення, прычым панеслі страты ў людзях.

Тым часам рускія партызаны працягвалі атаку на Філонаўцы. Падпаручнік “Аляксандар” быў парапенены і не выявіў у гэтым баі неабходнай ініцыятывы. Быў парапенены таксама камандзір звяза падхарунжы “Забава”.

У гэты час “Куба”, да звяза якога далучылася група з 20 чалавек, мабілізаваных з ваколіц в. Былінскія, маючы ў распараджэнні 50 салдат, накіраваўся да в. Лучкі, адкуль выцясніў бальшавікоў. Адыходзячы, пакінулі загінуўшых. Дзеянні, прадпрыятыя “Кубай”, зменылі нагрузкі на залогу ў Філонаўцах, якія пагражала магчымасць савецкай атакі з поўначы. Затым “Куба” пайшоў на Пяты, дзе ізноў дайшло да бою. Ад куль савецкага снайпера загінулі два камандзіры аддзяленняў капрал Фрачкоўскі “Рысь” і капрал Ф. Натола “Фэлек”. “Куба” адступіў з Пятыроў.

У працяг цэлага дня баёў, якія адбываліся на вялікім аблізу, савецкая аперацыя правалілася. Атака на Філонаўцы была адбітая. Загінулі 10 салдат АК, а таксама цяжка азначальны лік цывільных, напэўна больш дзесяці чалавек. Было таксама шмат парапененых. Страты савецкай партызанкі можна ацэньваць у некалькі дзесяткаў забітых і парапененых. У баях за Дакудава некалькі савецкіх брыгад выдатковалі запасы боепрыпасаў і ў сувязі з гэтым згубілі здольнасць да далейших акцыяў. Гэта была апошняя сур'ёзная савецкая аперацыя супраць атрадаў АК” (“Krajewski K. Armia Krajowa na Ziemi Lidzkiej // Ziemia Lidzka. № 39. s.22-23).

Коннаў А.А.: “У баі ля в. Боркі, калі на групу партызан зрабіла налёт адна з белапольскіх банд, то першим агонь адкрыў кулямётчык Кудлаў і пасля прыкрываў адыход усёй групы, у гэтым баі знішчыў 5 белапалякаў і 9 раніў”.

У баі за в. Філонаўцы цяжка быў парапенены разрыўнай куляй у поласць жывата Сеня - дэсантнік з спеցгрупы маёра “Вераніка”, яму было 16 гадоў, ён двойчы закідаўся ў тыл, меў два медалі. Памёр у пакутах на другі дзень.

Сідар з в. Пяты: “Гэтая група - капітан Варатнікоў і 12 парашутыстаў выскачылі з самалёта ў в. Крывічы, для іх быў выкладзены б вогнішчаў, пры сабе мелі рацію. Высаджаныя былі для сувязі, але дапамагалі. Разам з іскраўцамі хадзілі на Філонаўцы”.

Такім чынам і другая спроба выбіць залогу АК з Філонаўцаў завяршылася няўдала.

(Працяг у наступным нумары.)

Інсітнае мастацтва – мастацтва другой паловы ХХ стагоддзя

Тэрмін “*insita*” уведзены ў карыстанне ў 1966 годзе славацкім даследчыкам Штэфанам Тачом, арганізатарамі міжнародных выстаў-трыенале інсітнага мастацтва ў Браціславе. У перакладзе з лаціны “*insitus*” азначае “прыродны”, “несфармаваны”, “арыгінальны”. Прымітыў на сёняшні час займае асобнае месца ў мастацтве новага і навейшага часу.

Агульнапрызнана, што мастацтва ХХ стагоддзя развівалася пад знакам прымітывізму. Тэндэнцыі спрашчэння пластычнай мовы асабліва заўважныя напачатку складання ёўрапейскага авангарду. Адбывалася гэта пад уплывам традыцыйнай культуры народаў пазаёўрапейскага рэгіёна, эстэтычнага асэнсавання першабытнага мастацтва і творчасці непрафесійных мастакоў, атрымаўшай разнастайныя дэфініцыі, апошняя з якіх - *insita*. Характэрныя для яе прастата і непасрэднасць мовы для рафінаванага глядача стала загадкавай і прыцягальнаі каштоўнасцю. Цікаласць да яе прывяла да ўзнікнення моды на мастацтва самавукаў, да фармавання асобнага кірунку мастацтва. На працягу ўсяго стагоддзя ішлі пошуки носьбітай мастацкай цнатлівасці, у розных краінах збраліся нацыянальныя калекцыі, вызначаліся лакальныя адметнасці. Паступова адбывалася пераасэнсаванне гісторыі сусветнага мастацтва і разам з класічным мастацтвам пачалі вывучацца ўзоры адыходу ад яго нормаў.

Калі будзем аналізаваць усеагульную гісторыю мастацтва, то абавязкова трапім на перыяды, калі рысы прымітыву дамінуюць. Лепш гэта бачна напачатку і напрыканцы развіцця любой мастацкай традыцыі: этнічнай, канфесійнай, праста лакальнай. Для прыкладу можна ўзгадаць раннехрысціянскае мастацтва альбо разнастайныя формы мастацкай культуры лацінаамерыканскіх краін часу барока ды сённяшнюю Афрыку. Перыяды культуры, адзначаныя рысамі прымітыву, часцей за ўсё разглядаюцца ў дыяхронным аспекте і таму застаюцца тыпалагічна навызначанымі, закрытымі тым лакальным зместам, які іх напаўняе. Іх памежная яднальная сутнасць устрymаеца як адсутнасць стылістычнага адзінства, як эклектычнае спалучэнне розных традыцый. Аднак гэта паказчык таго, што соцыюм страчвае жорсткі контроль над духоўнай дзейнасцю чалавека. Як раз адпрацаваны механизм перадачы культурнай памяці страчвае сваю моц і на замену ім прыходзіць асоба, якая на сваю рызыку пачынае ствараць новае.

Аналіз сучаснай культуры дэмантруе тыпалагічную самастойнасць інсітнага мастацтва, таму што выяўляе межы функцыянування кожнага з трох тыпаў творчасці: традыцыйнай (народнай), прафесійнай і памежнай – інсітнай. Негледзячы на тое, што гэтыя межы умоўныя і парушаюцца рознымі дыфузнымі формамі,

можна вылучыць кола з’яваў з інсітнай вобразнасцю, грубаватай абагуленай выяўленчай мовай і, галоўнае, неструктураванай сферай функцыянування. Сінхронны падыход у вывучэнні інсітнага мастацтва раскрывае яго сутнасць - спрадвечную хаатычную спонтаннасць, дзе мастацкае прайяўляеца не як культурная, а як біялагічная, ад прыроды дадзеная здольнасць да креатыўнасці. Адсутнасць ясна акрэсленай структуры інсітнага мастацтва з’яўляеца яго ўнутранай стадыяльнай рысай. Вельмі розныя па культурных запатрабаваннях, адукатыўным узроўні і ўмовах жывіцця тыя сацыяльныя пласты, якія складаюць яго базу. Сюды адносяцца шматлікія творцы, якія складаюць дзеля “ўнутраннай патрэбы”, усе віды аматарства з рознай ступенню непасрэднага стаўлення да свету і творчасці, некаторыя віды рыначнага мастацтва. Распачыналіся шматлікія спробы распрацаваць дакладную тыпалогію інсітнага мастацтва, але як толькі з’яўляўся новы талент з сваёй асаблівасцю, стылістыка прымушала пераглядзець склаўшуюся сістэму наноў.

Трэба растлумачыць разнастайнасць тэрмінаў інсітуса, каб уявіць у цэлым гэты кірунак. “Прымітыў” падкрэслівае толькі стылістычную блізкасць да традыцыйнага мастацтва пазаёўрапейскіх культур, аднак не адпавядае сутнасці інсітуса, дастаткова індывідуальнага ў параўнанні з калектыўнай традыцыяй. Тэрмін “наіўнае мастацтва” закранае толькі вобразы, ідэйны лад інсітнага мастацтва і таксама не можа быць вычарпальным. Ён выяўляе характар здумення мастака. Тэрмін “інсітнае мастацтва” (прыроднае, несфармаване, арыгінальнае) пазбаўлены ацэначнага сэнсу, падкрэслівае аўтаномнасць і самакаштоўнасць кожнай творчай з’явы і разам неструктураванасць усяго тыпу культуры. Само эстэтычнае асэнсавання інсітнага мастацтва, якое адбылося на працягу ХХ стагоддзя, мае гістарычныя характар, але сутнасць гэтага мастацтва знаходзіцца ў біялагічнай прыродзе чалавека, раскрывае кампенсуючыя характеристики творчасці ў сацыяльной і псіхалагічнай адаптациі чалавека да прыроды і зневядні атакэння. Формы гэтага мастацтва з’яўляюцца вынікам жывіццёвых перамен і сродкам прыстасавання да іх. Для вызначэння спонтаных форм творчасці людзей з нераўнаважанай псіхікай скарыстоўваюцца яшчэ два тэрміны: “ар-брут” (неапрацаваны, сырый, шчыры) і мастацтва “аўтсайдэрэй”. Вакол межаў у скарыстанні дадзеных тэрмінаў вядуцца бясконцыя спрэчкі і, як правіла, імі вызначаюцца узоры маргінальнага мастацтва сацыяльна ізаляваных асоб. Іх творчасць дэмантруе крайнюю вынаходлівасць і непаўторнасць.

Адсутнасць уласнай структуры робіць інсітнае мастацтва вельмі неакрэсленым у межах і асноўных кірунках развіцця. Разам з тым, умоўна можна больш дакладна вызначыць тры: аматарства, “наіўных рэаліс-

таў”, мастакоў “унутранай патрэбы”.

Асоба, якая прыахвочваеца да творчасці, мае поўную свабоду і развіваеца ў залежнасці ад характару свайго таленту, прыродных якасцяў і абраных аўтарытэтаў. У гісторыі савецкага мастацтва гэтая творчасць мела назыву “самадзейнай”.

Другі кірунак набліжае інсітнага мастака да эвалюцыі, якая адбываеца ў народным, традыцыйным мастацтве. Кожны аўтар мае свой непаўторны характар мастацтва

Трэцюю групу складаюць мастакі розных здольнасцяў і якасцяў. Гэтыя мастакі працуеца толькі для сябе. Спазнаўшы ўласкрасаючу моц творчасці, яе тэрапеўтычныя якасці, яны спажываюць яе як асабісты лад жыцця і спосаб самасцвярджэння. Дзейнасць многіх аўтараў набывае рысы культу, а творы з’яўляюцца духоўнай споведдзю.

Асноўнай вызначальнай рысай інсітнага мастацтва з’яўляеца першаснасць творчага працэсу, але яна мае адносныя характеристики, бо залежыць ад агульнага стану культуры на канкрэтны гістарычны момант. Творчы момант інсітнага мастака зводзіцца да аднаўлення вобразу па памяці, альбо мадэлявання па ўяўленні. Інсітны мастак зредку ходзіць на плянэр, а калі і трапляе туды, дык толькі за кампанію. Свае працы ён заўсёды прыдумвае. Большасць твораў наўнага мастацтва створаны таму, што ў аўтара не было магчымасці рэалізаваць сябе і сваю праўду ў жыцці. Тому ён прыдумвае, мадэлюе, даасэнсоўвае па-своему.

Сёння гэта распаўсюджанае мастацтва, а народнае мастацтва, як пэўныя самастойны тып творчасці развіваеца па асобых законах цэласнасці і прадстаўляе сабой фенамен грамадска – гістарычнага і культурнага жыцця народа.

Майстры інсітнага мастацтва Лідскага краю

На сённяшні дзень вядучымі і вядомымі майстрамі інсітуса Лідчыны з’яўляюцца два чалавекі – гэта Сцяпан Міхайлавіч Пуцко (1877 - 1962 г.г.) мастак-самаучка, у народзе бытую прозвішча “багамаз” і вядомы мастак па дрэву - Міхась Антонавіч Рышкевіч (1926 - 2007 гг.). Іх імёны вядомы далёка за межамі Лідчыны

Сцяпан Міхайлавіч Пуцко.

Нараадзіўся у вёсцы Бабры Лідскага раёна, Гарадзенскай вобласці. Гэты чалавек быў высокай творчай асобай, якая не ўпісывалася ў рамкі традыцыйнай сельскай культуры з тым ладам жыцця ў той час, у які жыў мастак.

У Голдаўскім Доме культуры сабрана частка твораў мастака, на мой погляд, гэтыя творы дазваляюць нам з вамі думачы не толькі аб моднай ў апошні час проблеме культурнай маргінальнасці, але і таксама аб той ролі, якую інсітны мастак іграў у духоўна-культурным жыцці вёскі. Пуцко маляваў рознае: карціны, дываны-маляванкі, абрэзы (больш за ўсё), таму і

атрымаў такую мянушку сярод аднавяскоўцаў “багамаз”.

На сёняшні дзень у Голдаўскай царкве вісяць абрэзы рукі майстра: абрэз “Успенне Багародзіцы”, лікі двух анёлаў у царскай браме, Св. Міхаіл і Св. Сцяпан на бакавых варотах іканастаса, выразаныя па контуру і расписаныя фігуры двух анёлаў, якія стаяць у верхній часцы іканастаса, фератрон, харугвы. Некалькі год назад адрамантавалі Радзівонішскую цэркву, на сценах царквы быў роспіс анёлаў, якіх маляваў майстар, але доўгі час царква была без даху і роспіс меў вельмі дрэнны выгляд, было прынята замаляваць. Жыхары гавораць: “Калі замалёўвалі “Сцяпанавых анёлаў”, то ўсе і мужчыны, і жанчыны плакалі, слёзы цяклі самі....”, а вось абрэз “Дабравесце” ёсьць і сёння.

Калі пазіраешь на карціны Пуцко, то бачышь, што гэта тыпічны інсітус па свайму сюжэту. Творчасць мастака – гэта ўзор самабытнасці і непасрэднасці, той незвычайнай сілы, якая мае здольнасць упłyваць на людзей, таму што і сёння моляцца тым абрэзам, якія ён маляваў больш стагоддзя назад. Мастак тонка адчуваў і разумеў прыроду, на яго карцінах яна сакавітая і ўрачыстая.

Нажаль сваіх дзяцей Сцяпан Міхайлавіч не меў, але яшчэ жыве дачка плямянінка – Капылова, яна беражэ партрэт бацькі мастака (картон, алей) і яшчэ некалькі невялічкіх работ. Гэта быў чалавек вельмі добры і вясёлы, таму і памяць яшчэ жыве сярод аднавяскоўцаў. І будзе жыць яшчэ вельмі доўга, таму што жывая “Сцяпанава памяць” у царкве.

Міхась Антонавіч Рышкевіч.

Нараадзіўся майстар у вёсцы Бешанкі Лідскага раёна Гарадзенскай вобласці. З дзяцінства цясяляў любіў майстраванье разнастайныя мадэлі машын і самалётаў. Пазней, ужо ў сталым узросте, кожную хвіліну аддаваў улюбёной справе – стварэнню замілаваных вобразаў родных вяскоўцаў, птушак ці звяроў, вырабу цудоўнай драўлянай мэблі. Доўгі час М.А Рышкевіч працаваў сталяром у мясцовай гаспадарцы, таму добра ведаў усе пароды дрэва, тэхналогію яго апрацоўкі. Менавіта таму мэблю ён звычайна робіць з ясеня, скульптурныя вобразы - з ліпі.

Нетаропкае, уважлівае знаёмства з работамі разбяра дазваляе ўбачыць, што ў драўлянай круглай скульптуры майстар асноўную ўвагу звяртае не на адлюстраванне працівнага частак цела, а на выяўленне ўнутранага стану вобразаў. Некаторыя з іх сваё выцягнутасцю і ўзнёслай духоўнасцю вельмі нагадваюць сярэднявечнай гатычнай скульптуры.

Сваёасаблівае светаўспрыманне майстра, яго наўны рэалізм, дазваляюць яму ствараць сапраўдныя высокаштойныя творы інсітнага мастацтва. Адметнай рысай яго творчасці з’яўляеца яе шматбаковыя характеристики. Ён аднолькава выдатна вырэзвае як звычайнія побытавыя рэчы, так і скульптуру (Паляўнічы, Ксёндз, Жанчына з граблямі, Мядзведзь, Рыбалоў, Салдат, Пісменнік), мэблю. Дом разбяра стаў сапраўдным музеем драўляных вырабаў. У М. Рышкевіча ёсьць свая выставачная зала - для яе ён адвёў палову сваёй хаты.

Міхась Рышкевіч, 2007 г.

Жанчына з граблямі, 1976 г.

Хатні музеі мастака

Фрагмент шафы, работы М. Рышкевича

М. Рышкевич на выставе, прысвеченай 60-ці годдзю Перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне (ліпень 2005 г.)

Колькасць работ нават цяжка падлічыць, экспазіцыя ўвесь час папаўнялася покуль жыў майстар, частку работ ён дарыў добрым людзям ці тым, хто яму падабаўся.

Міхася Антонавіча добра ведалі навукоўцы і журналісты, пра яго пісалі артыкулы і здымалі фільмы. Гарадзенскі абласны метадычны цэнтр народнай творчасці набыў для свайго музея яшчэ ў 80-я гады лепшыя творы разбяра. Маюцца яны і ў іншых музеях вобласці і рэспублікі, у калекцыях прыватных асоб. Лідскі раённы аддзел культуры падтрымліваў цесныя сувязі з народным майстрам.

У 2000 годзе было набыта 19 твораў М.А. Рышкевича для Дома рамёстваў і зняты відэофільмы аб ім. Яго творы дэманстраваліся на раённай выставе народай творчасці, прысвечанай 2000-годдзю Хрысціянства і выклікалі вялікае захапленне ў наведвальнікаў. Пра сябе ён кажа так: "Як я ўяўляю, так і вырэзываю". У 1998 годзе майстар прыняты ў пачэсныя члены Беларускага Саюза майстроў народнай творчасці.

У 2005 годзе Рышкевич прымаў удзел у выставе прысвечанай 60-ці годдзю Перамогі у Вялікай Айчыннай вайне, негледзячы на хваробу ён здолеў паехаць сам. Апошняя з выстаў пры жыцці, дзе яго вырабы былі выстаўлены, адбылася ў лістападзе 2007 года, прысвечаная 10-ці годдзю абласнога аддзялення пачэсных члену Беларускага Саюза майстроў народнай творчасці, пад назвай "Кола рамёстваў".

На апошній сустэрэчы (травень 2007 года) Міхася Антонавіч сказаў: "Зараз вельмі цяжка рэзакаць, ужо здароў'е не тое, ды і сіл няма, але вельмі хочацца."

У снежні 2007 года сэрца майстра перастала біцца, ён памёр вельмі ціха, так і не ўспеўшы перадаць свой досвед, "таму, што талент нараджаецца разам з чалавекам" – гаварыў майстар, і я з ім згодная. Яго мастацтва будзе яшчэ доўга чараваць вока, пра яго творчасць яшчэ будзе гаварыць не адно пакаленне.

Літаратура:

Примітив и его место в художественной культуре нового и новейшего времени. М., 1983.

Тевоз М. Арт-Брют. Маргинальное искусство. М., 1999.

Інсітнае мастацтва Беларусі. В., 2003.

Некрасова М.А. Народное искусство как часть культуры. М. 1983.

Таленавіты публіцыст і сапраўдны патрыёт

(Да 75-годдзя з дня нараджэння Аляксандра Васільевіча Жалкоўскага)

Аматарам мастацкага слова вядомы уздзенскі Нізок, багаты на паэтаў. На гэтае паселішча падобныя дзяяцлаўскія Зачэпічы, якія слынны Ул. Калеснік называў гняздом паэтаў. А вось Валянцін Блакіт у мемуарах “Уваскрасенне ўчарашняга дня” (часопіс “Дзеяслоў” № 6 за 2007 г.) пароўноўвае з вёскай Нізок роднае Вострава, бо яно было багатае на рэдактараў, вось радкі з расповеду В. Блакіта: “*Саша Жалкоўскі доўгія гады рэдагаваў адну з лепшых у рэспубліцы лідскую газету “Уперад”, Саша Сыч – “Астравецкую праўду”, ну і я больш за трывцаў гадоў – “Вожык”.*

Аўтар мемуараў прыгадвае, як юныя карэспандэнты з Вострава марылі стаць журналістамі і дасыламі свае нататкі ў розныя рэдакцыі: “*Творчу пальму першынства трymаў старэйши Саша Жалкоўскі, чые допісы друкавала не толькі раёнка, а часам абласная і нават рэспубліканскія газеты. Навыперацкі за ім гналіся мы, маладзейшыя... Пасля сямігодкі Жалкоўскага ўзялі на работу ў рэдакцыю ў суседнюю Астрыну.*”

Летам 1950 года ў тым невялікім мястэчку, якое было цэнтрам Васілішкаўскага раёна, 17- гадовы Саша Жалкоўскі пачаў працаваць адказным сакратаром рэдакцыі раённай газеты “Ленінскі шлях”. Так пачалася яго журналісцкая біяграфія даўжынёй амаль шэсць-

Алесь Жалкоўскі каля могілы Марылі Верашчакі (Путкамер). Мястэчка Беняконі Воранаўскага р-на. 80-я гады XX ст

**Ля помніка Цётцы ў Астрыне. Валянціна Коўтун,
Алесь Жалкоўскі, Крысціна Лялько.
80-я гады XX ст**

дзесят гадоў. А сасваталі яго на тую пасаду наборшчык мясцовай друкарні Міхаіл Яропкін, які партызаніў у астрынскай старане ў гады нямецкай акупацыі, і рэдактар Платон Дубовік, таксама былы партызан, толькі з Бярэзіншчыны. Яны ацанілі здольнасці селькара і не памыліліся: пасля атрымання адпаведнай адукцыі іх вылучэнец у розныя гады узнічальваў воранаўскую, мастоўскую, лідскую газеты, звыш 15 гадоў працаваў у “Гродзенскай праўдзе”. Ды і зараз шаноўны юбіляр супрацоўнічае з такімі выданнямі, як “Звязда” “Беларуская ніва”, “Літаратура і мастацтва”, “Краязнаўчая газета”, “Наша слова”, “Настаўніцкая газета”, “Прынёманскія весці”, “Лідская газета” і інш.

Як грамадзянін і чалавек А. Жалкоўскі займае актыўную жыццёвую пазіцыю. Яго дабрачынная дзейнасць мае свае заслужаныя вынікі. Так у бытнасці рэдактарам газеты “Уперад” яе кіраўнік і яго калегі прымалі ўдзел у донарскім руху і ў дзейнасці Савецкага фонду міру, за што Аляксандр Жалкоўскі ўганараваны званнем “Ганаровы донар СССР” і Ганаровай граматы Савецкага фонду міру за подпісам яго старшыні легендарнага героя мінулай вайны Аляксея Марэссея.

Першы злева Алесь Белакоз, трэці злева рэдактар маствоўскай газеты “Зара над Нёманам” Алесь Жалкоўскі, далей пісьменнік Аляксей Карпюк. Сярэдзіна 60-х гадоў.

Падчас сустрэчы з Нілам Гілевічам у Лідкім педкаладжы. Справа ад паэта яго стрыечны брат Леў Гілевіч - работнік Лідской архітэктуры, злева Дзінара Мазітава, далей Алесь Жалкоўскі. 14.04.1997 г.

Дзень беларускага пісьменства і друку 1 верасня 2000 г. Але́с Жалкоўскі сярод сяброў Лідскай гарадской арганізацыі Таварыства беларускай мовы перад помнікам Францішку Скарыну ў Лідзе.

За шматлікія публікацыі аб духоўнай прыгажосці чалавека ён узнагароджаны медалём “2000 год Хрысціянству”. Яшчэ хochaцца адзначыць такі факт. А. Жалкоўскі адкрыў шматлікім чытачам імя земляка з Варшавы, вядомага публіцыста і збіральніка фальклору Лідчыны. Земавіта Фядэцкага, сына польскага, землеўласніка з маёнтка Лебядка. Трэба адзначыць, што тэма-тыка публіцыстычных матэрыялаў. А. Жалкоўскага даволі разнастойная. Гэта і падзея культурнага жыцця рэгіёна, творчая дзейнасць мастацкіх калектываў і асобных паэтаў, скульптараў, мастакоў, музыкаў, гэта і грамадскія з'явы, проблемы эканомікі, дзейнасць уладных структур, грамадскіх арганізацый, міжнацыянальныя адносіны, жыщё ўстаноў адукацыі...

Аляксандр Жалкоўскі вылучаеца сваёй дабразычлівасцю, увагай да ўсяго і кожнага.

Артыкулы, нарысы, інтэрвю, допісы А. Жалкоў-

гуша і В. П. Амелькі “Призвание быть журналистом”, Гародня, 2008 г.).

Я таксама далучаюся да гэтых слоў і хачу выказаць сваю шчырую ўдзячнасць Аляксандру Васільевічу за яго шматгадовую ўвагу да мяне як паэта і педагога і за тყы змястоўныя публікацыі аб маёй грамадской, педагогічнай і творчай дзейнасці.

Дык мошнага здароўя, доўгіх гадоў жыцця і плёну ў творчасці, шаноўны Аляксандр Васільевіч!

*Міхась Мельнік,
выдатнік адукацыі Рэспублікі Беларусь.*

*Напрыканы патрэбна маленъкае ўдакладненне.
Юбіляр нарадзіўся не ў Востраве, сюды сям'ю яго бацькоў перавезлі немцы на прымусовыя работы ў маёнтак Чаляёрычына з ляснога хутара Цёмнае Балота, а пабудовы на хутары знішчылі.*

скага адрозніваюцца глыбокім змесцам, каларытнасцю мовы, асабістымі поглядамі. Для пацвярдження вышэй сказанаага нагадаю слова Івана Лазуты, былога рэдактара Смаргонскай газеты “Светлы шлях”: “Духам здаровага творчага саперніцтва былі прасякнуты нашы рэдакцыйныя будні, працавалася ахвотна, прыемна і лёгка. Такі дабратворны мікралімат стварыў і падтрымліваў у калектыве наш паважаны шэф – рэдактар лідскай газеты “Уперад”, Аляксандр Васільевіч Жалкоўскі. Мы стараліся раўняцца на яго і ў плаНЕ творчым: публікацыі рэдактара вызначаліся вастрынёй і дакладнасцю, цікавай формай падачы, былі выразна адметны жывым, вобразным словам. Амаль што сем гадоў пашчасціла мне працаваць пад прафесійнай і бацькоўскай апекай Аляксандра Васільевіча.” (Іван Лазута “Пара ісці” з кнігі А. В. Бо-

НЕЗАБЫЎНЫЯ СУСТРЭЧЫ

Неяк мне давялося прысутнічаць на вечарыне, наладжанай Лідскім педагогічным каледжам ў гонар 80-годдзя з дня нараджэння Васіля Быкава. За больш чым паўвекавую журналісцкую работу не магу прыпомніць, каб так уважліва і зацікаўлена слухалі выступленні, як было гэта ў будучых настаўнікаў. Кожнае слова пра таленавітага пісьменніка слухачы, здавалася, успрымалі не толькі на слых, а найболыш душою. І навучэнцы, і выкладчыкі, было відавочна, жадалі даведацца аб Рыцары сумлення і свабоды нешта новае, пацуць сведчанні пра Майстра слова ад людзей, якія з ім мелі добрыя стасункі. Вось чаму па пратанове маіх сяброў я вырашыў падзяліцца ўспамінамі пра свае сустрэчы з пісьменнікам.

У адным кабінече

З Васілем Быкавым мяне пазнаёміў у 50-х гадах XX стагоддзя Міхась Васілёк, вядомы заходнебеларускі паэт, мой зямляк па скідарльска-астрыйскай старонцы. Тады я працаваў у Астрыне ў рэдакцыі раённай газеты. А ў верасні 1960 года я амаль месяц працаваў побач з Васілем Уладзіміравічам у адным кабінече. Было гэта пад час праходжання мною ў “Гродзенскай праўдзе” журналісцкай практикі. Праўда той верасень быў азмрочаны смерцю Міхася Васілька, у пахаванні якога прымалі ўдзел тысячы гарадзенцаў...

Але вернемся ў рэдакцыйны кабінет. Тады В. Быкав і мне, практиканту, даручылі прывесці ў парадак справы ў аддзеле лістоў, бо яго загадчык Адам Галагуцкі цяжка хварэў на сухоты і часга заходзіўся ў бальніцы ці спецыялізаваным санаторыі. Помню, перабіраючы лісты чытачоў, звярнуў увагу на незвычайны зварот-скаргу. Гаворка там ішла пра неабходнасць адкрыць у Гародні польскую школу (яе праца была спынена ўладамі неўзабаве пасля вызвалення Прынёмання ад нямецкіх акупантатаў). Паказаў Быкаву, той панёс ліст рэдактару. Калі ж Васіль Уладзіміравіч вярнуўся ад шэфа, то коратка паведаміў: “Галоўны сказаў, што для польской школы не прыйшло яшчэ час”.

За месяц практикі мae стасункі з В. Быкавым зблізіліся, сталі таварысцкімі. Мы абодва добра пашчыравалі, працуячы з мноствам лістоў. Адны падрыхтавалі да друку, іншыя паслалі на рэагаванне,

многім аўтарам далі адказы. Тады я пераканаўся, што беспартыйны пісьменнік так уважліва адносіўся да лістоў, які, скажам, таго патрабавала партыя. Упэўнены, Васіль Уладзіміравіч ставіўся так да справы, кіруючыся сваёю чалавечнасцю і сумленнем. Галоўнае, мы заслужылі ад рэдактара Андрэя Коласа пахвалу.

Калі я пакідаў рэдакцыю абласной газеты, атрымаўшы неблагі ганаар, запрасіў пісьменніка адзначыць гэту падзею, як гавораць, замачыць. Старэйшы таварыш падзякаваў, але ад пачастунку адмовіўся. Сказаў, што хоча папрацаваць над чарговым творам, а ў мяне, маўляў, тыя грошы не лішнія: маладой сям'і іх трэба нямала. На гэтым з узаемнай удзячнасцю і развіталіся.

У Гудзевічах і Гародні

Пазней як рэдактару Маствоўскай, а затым і Лідскай раённых газет мне часта даводзілася бачыцца і размаўляць з В. Быкавым. Добра запомнілася сустрэча ў Гудзевічах у вядомага змагара за беларускую мову настаўніка Алеся Белакоза. Там жа былі Аляксей Пяткевіч, Ларыса Геніуш, маладыя паэткі Вольга Іпатава і Данута Бічэль. Белакоз пазнаёміў нас са створаным музеем. Потым мы схадзілі на вясковыя могілкі, дзе пакланіліся пахаваным там сваякам Л. Геніуш. А пасля была вячэра, як сказаў, здаецца Быкаў, шляхетная і шыкоўная. За гасцінным сталом вялася шчырая гутарка. Ларыса Антонаўна пахвалілася, што не так даўно атрымала ліст ад Максіма Танка. Кіраўнік Саюза пісьменнікаў, па словах Геніуш, запрашаў яе прыехаць ў Менск, абыцаў разам з ёю наведацца ў ЦК партыі да С. Марцалёва, каб услед за першым зборнікам паэзіі “Невадам з Нёмана”, выдадзеным у Беларусі, “прабіць” чарговую книгу. Пачуўшы такое паведамленне, Васіль Уладзіміравіч кінуў рэпліку: “Едзь, едзь да Танка. Ён цябе зводзіць і да Марцалёва, і да Рудака”. Пасля чаго ў некаторых з нашай кампаніі з’явіліся кіслыя ўсмешкі. “А хто такі Рудак?”, - запытала пісьменніца. “Адзін з шэфаў беларускага КДБ”, - пачула ў адказ былая нявольніца ГУЛАГу і разгублена спыніла размову.

Начаваць у Гудзевічах гарадзенцы не планавалі, таму я зараней дамовіўся са старшынём мясцовага калгаса, Леанідам Драбскім, каб вечарам выдзелілі машыну “казла”. На tym старым скалечаным аўтамабілі госці вярнуліся ў Гародню.

Часта прыгадваю сустрэчу з В. Быкавым у красавіку 1976 года. Тады я працаваў у Лідзе

Сустрэча з пісьменнікамі ў Гудзевічах (Мастоўскі р-н) 14 траўня 1967 г. Праводзілі яе Алеся Белакоз і рэдакцыя раённай газеты “Зара над Нёманам”. На здымку злева направа: Валя Жалкоўская, трэцяя Вольга Інатава, Аляксей Пяткевіч, Данута Бічэль, Вера Белакоз, Алеся Жалкоўскі; на заднім плане ў цэнтры Васіль Быкаў, Ларыса Генюш, Алеся Белакоз.

рэдактарам аб'яднанай газеты “Уперад”. Прыйехаў у Гародню, каб атрымаць санаторнае накіраванне. Іду з ім у кішэні ў добрым настроі па вуліцы Карла Маркса, дзесяці лія сённяшняга паштамта і сустракаю Васіля Уладзіміравіча. Пытае пра навіны. А я паказваю яму накіраванне. “Як добра, што мы спаткаліся, - кажа пісьменнік. - Знайдзі час і з'ездзі ў Ялту, адшукай там на старым пагосце магілку Максіма Багдановіча. Пакланіся яму ад нас і пакладзі кветкі”. Просьбу туую я выканаў і ўспамінаю аб гэтым з гонарам. Разам з Ігнатам Ігнатовічам, тадышнім старшынём прафкаму Лідскага райбыткамбіната і наваполацкай журналісткай Святланай (працавала яна ў той час сакратаром гарвыканкаму) мы прывялі ў парадак месца вечнага спачыну класіка, усклалі кветкі і ў тужлівым маўчанні стаялі перад сціплым помнікам, чытаючы моўкі выбітых на ім вершаваных радкі...

У Лідзе

Ранняя вясна 1974 года. У Лідзе адзначаліся хіба Дні культуры народаў СССР. 23 сакавіка пры ўездзе ў горад з гарадзенскай шашы прадстаўнікі уладных структур сустракалі дэлегацыю творчай

інтэлігэнцыі суседняй Літвы. Тую групу суправаджалі В. Быкаў, чыноўнікі з Гародні. Народнаму пісьменніку Беларусі ўручыла кветкі загадчыца ідэалагічнага аддзела гаркаму партыі Таццяна Бязлекіна. Мне выпаў гонар прывітаць такім жа чынам на нашай зямлі літоўскую артыстку і паэтку Мяйле Кудараўсайце.

На дварэ была халодная раніца. Мы селі ў машины і паехалі да гасцініцы. На яе ганку я пачуў ад В. Быкава нечаканую пррапанову. “Давай заскочым у рэстаран і зробім па чарцы, пакуль там госці ў гатэлі ўладкуюцца”. І далей патлумачыў, што напярэдадні гасцей, якіх Васіль Уладзіміравіч суправаджаў, прымалі ў прафілакторыі, здаеца аб'яднання “Азот”. Пачастунак там быў слабы. А тут і ўчора, і сёння халадэча. Словам, зайшлі мы ў рэстаран, дзе я бываў рэдка, з нагоды прыезду важных гасцей, і, вядома, нікога з аблугі не ведаў. Таму нам давялося набрацца цярпення пакуль атрымалі па чарцы спіртнога і закуску, хоць у зале рэстарана наведвальнікаў фактычна не было.

Неўзабаве мы далучыліся да агульнай кампаніі. Потым былі сустрэчы ў працоўных калектывах і, канешне, пачастункі. Думаю, лепшыя, чым ў Гародні.

Васіль Быкаў у Лідзе з 23.03.1974 г. з толькі што атрыманымі кветкамі.

Алесь Жалкоўскі ўручас кветкі Генадзю Бураўкіну, крайні справа Васіль Быкаў. Ліда, 23.03.1974 г.

Калі ж гаварыць на гастронамічныя тэмы, то варта расказаць пра іншы прыезд В.Быкава на Лідчыну і званы абед у тым жа рэстаране. Нас было

мо чалавек з дзесятак, размясціліся мы на другім паверсе ў так званай грэчаскай зале. Васіль Уладзіміравіч сядзеў побач з першым сакратаром

райкаму КПБ Сцяпанам Грывачэўскім. Апошті па ававязку гаспадара сачыў, каб госці пілі і елі, падтрымліваў шчырую гутарку. С. Грывачэўскі раптам звярнуў увагу, што адзін з прысугных, вядомы беларускі пісьменнік, ігнаруе чарку. І спрабаваў неяк на гэта паўплываць. Але тут слова ўзяў Быкаў. І выказаўся прыблізна так: “Пашкадуйце добра галава чалавека. Ён, бедны адлічвае дні, калі, як сказаў доктар, можна будзе прыгубіцца. Іншая натура ў майго сябра Карпюка, які цярпець не можа спіртнога...”

Далей В. Быкаў з цёплай усмешкай распавёў пра стаўленне Карпюка катэгарычна-адмоўнае, да ўсялякіх выпівак. У ліку розных навін, якімі абменьваліся сябры-пісьменнікі, былі і весткі аб смерці знаёмых людзей. У Карпюка, па сведчанні Быкава, на гэта быў адзін адказ-каментар: “Піў, то і памёр”. Аднойчы, расказваў Васіль Уладзіміравіч, ён паправіў сябрука ў яго ацэнцы чарговага нябожчыка: “А вось гэты, Аляксей, то не піў, не тое ты гаворыш”. “Дык курыў, якая розніца”, - не здаваўся Карпюк. Вось, якія аказваеца, бываюць дыялогі між творцамі.

Праклятая многімі гарэлка, віно і выпіўкі часта згадваюцца ў нядыўна выдадзенай кнізе В. Быкава “Доўгая дарога дадому”. А тут і я свае трывошы ўсунуў. Каб у чытача не склалася памылковая думка, лічу патрэбным падкрэсліць, што шаноўны пісьменнік стрымана адносіўся да выпівак, стараўся іх пазбягаць. Гэта сцвярджаю не толькі на падставе нашых стасункаў, а і сведчанняў знаёмых пісьменнікаў журнالістаў.

... і ў Менску

Апошняя мая сустрэча з Васілем Быкавым адбылася ў Менску 7 кастрычніка 1992 года ў Доме дружбы па вуліцы Захарава на канферэнцыі Беларускага таварыства дружбы і культурных сувязяў з замежнымі краінамі. Аказаўся я там у якасці дэлегата, будучы старшынём Лідскага аддзялення таварыства “Беларусь-Польшча”.

Пабачыць адзін аднаго ды пагаварыць было для нас радасней падзеяй. Спачатку мы размаўлялі ў калідоры, што вёў да залы паседжанняў, затым пайшлі ў залу і селі на крэслах. Васіль Уладзіміравіч распытваў мяне пра агульных знаёмых у Гародні, апавядаў пра гарадзенцаў, што атабарыліся ў сталіцы Высока ацэньваў чалавечнасць адных. Іншых харектарызваў як спрытног і падхалімай.

Не абышлася гаворка без палітыкі, нараканняў

на гады і здароўе. Са шкадаваннем пісьменнік казаў, што на яго роднай Віцебшчыне слаба развіваеца дэмагрэтычны рух. Калі зайдла гаворка пра ўзрост, я сказаў Васілю Уладзіміравічу, што рэгулярна адзначаю яго дзень нараджэння. “Як гэта так?” - пачаў ад суразмоўцы. Тады з маіх вуснаў прагучала тлумачэнне, пра тое, што ў адзін дзень з вядомым пісьменнікам, 19 чэрвеня, нарадзіўся мой бацька, таксама Васіль. Я рэгулярна наведваў з гэтай нагоды тату на адзінокім хутары пад Астрыною. Вінshawав дарагога чалавека і разам з ім падымалі чаркі. А потым гаварыў: “Давайце, тата, зробім яшчэ па адной чарцы. Вып’ем таксама за Васіля, вашага цёзку Васіля Быкава”. Татавы вочы пры гэтым свяціліся радасцю. І мы зноў апаражнялі свае чаркі. Пачуўшы такі аповяд, В. Быкаў расчулена мне падзякаваў. Хоць апошняе наша спатканне праходзіла, як кажуць, у казённым доме, яно было надзвычай цёплым і сардэчным. А 16 чэрвеня 2003 года я паслаў цяжка хвораму В. Быкаву ліст-віншаванне да яго 79-х угодкаў з дня нараджэння. Праз 5 дзён вялікі пісьменнік пакінуў наш свет.

Мяркую, шаноўныя чытачы зразумеюць мяне, што я ў сваім артыкуле не стаў даваць ацэнкі творам Быкава і яго творчасці. Гэта зрабілі мільёны сімпатыкаў творчасці таленавітага пісьменніка, рыцара сумлення і свабоды. У часы СССР мне давялося быць сведкам нападкаў, а то і цівання Васіля Уладзіміравіча. Але тадышнія ўлады не маглі не лічыцца з яго вялікім талентам. І калі пісьменніку было 50 гадоў, як расказваў мне рэдактар “Гродзенскай праўды” Аляксандар Богуш, тагачасны першы сакратар абкаму партыі Л. Кляцкоў саваніўся з першым журнالістам вобласці і прапанаваў яму разам схадзіць да В. Быкава на кватэру і павіншаваць юбіляра. Далей, наш знакаміты сучаснік неаднаразова выбіраўся дэпутатам Вярхоўнага Савета Беларусі. Яму былі нададзены высокія званні Народнага пісьменніка, Героя Сацыялістычнай Працы, ён быў лаўрэатам Ленінскай і Дзяржайной прэміі СССР.

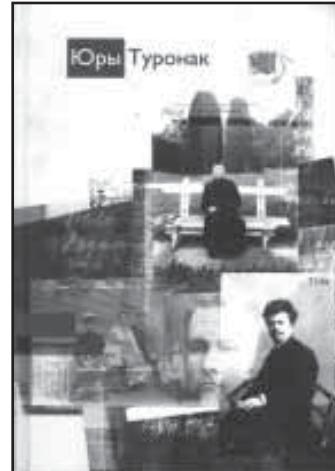
Гэты артыкул заканчваю выказаннем свайго колішняга калегі Івана Вераб’ёва, ранейшага рэдактара Наваградскай раённай газеты, ветэрана вайны. Ён гаварыў так: “Мы сучаснікі Быкава, насы дзеци і ўнукі будзем з кожным годам ганарыцца ўсё больш, што жылі з вялікім пісьменнікам ў адной краіне, на адной зямлі”. Відавочную ісціну ўсведамляюць мільёны людзей. А гэта, згадзіцесь, лепшыя кветкі ў вянок незабытаму Васілю Уладзіміравічу, нашаму прароку.

НАЙБОЛЬШ ЗНАЧНЫЯ ГІСТАРЫЧНЫЯ ВЫДАННІ АПОШНЯГА ЧАСУ

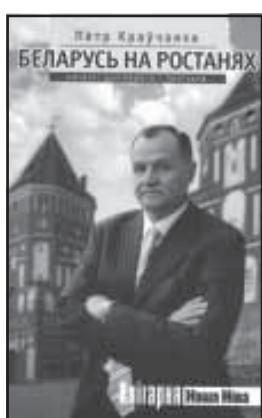
У выдавецтве “Беларуская энцыклапедыя”, г. Менск, выйшла кніга “Памяць Беларусі. Рэспубліканская кніга”.
592 ст. Наклад 15000 асобнікаў.

Інстытут беларусістыкі, г. Вільня, выдаў кнігу Юрыя Туранка “Мадэрная гісторыя Беларусі”, 904 ст.
Наклад 1000 асобнікаў.

Выдавец І.П. Логвінаў, г. Менск, выдаў кнігу “Найяснейшая Рэч Паспалітая”, укладальнік Алег Дзянровіч, 348 ст.
Наклад 1000 асобнікаў.

У выдавецтве “Беларуская энцыклапедыя”, г. Менск, выйшла 1-я кніга 3-га тома кнігі Я.Ф. Карскага “Беларусы”, 584 ст.
Наклад 2000 асобнікаў.

Інстытут беларусістыкі, г. Вільня, выдаў кнігу Пятра Краўчанкі “Беларусь на ростанях. Нататкі дыплімата і палітыка”, 518 ст.
Наклад 1000 асобнікаў.

У Смаленску выйшла кніга Юркі Віцьбіча “Антыбальшавіцкая паўстанні і партызанская баращба на Беларусі”, выданне другое выпраўленае, 308 ст.
Наклад 500 асобнікаў.

Помнік воінам-інтэрнацыяналістам у Лідзе (вул. Савецкая).
Здымак Ігара Пешахонава.